

**FİLOLOJİ ALANINDA
ARAŞTIRMA VE
DEĞERLENDİRMELER
-2019 / Haziran**

Kitap Adı	: Filoloji Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler – 2019 / Haziran
İmtiyaz Sahibi	: Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni	: Doç. Dr. Atilla ATİK
Kapak&İç Tasarım	: Sevdâ KIRDAR
Sosyal Medya	: Arzu ÇUHACIOĞLU
Yayına Hazırlama	: Gece Akademi Dizgi Birimi
Yayıncı Sertifika No	: 15476
Matbaa Sertifika No	: 34559
ISBN	: 978-605-7852-76-2

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Gece Akademi, Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

Birinci Basım/First Edition ©Haziran 2019/Ankara/TURKEY ©copyright

Gece Publishing

ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor, New York, 10016, USA

Telefon/Phone: +1 347 355 10 70

Gece Akademi

Türkiye Adres/Turkey Address: Kocatepe Mah. Mithatpaşa Cad. 44/C Çankaya, Ankara, TR

Telefon/Phone: +90 312 431 34 84 - +90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com —www.gecekitap.com

e-mail: geceakademi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

MODERN TÜRK HİKÂYESİCİLİĞİNE DÖNEMLER VE HİKÂYE TARZLARI BAĞLAMINDA GENEL BİR BAKIŞ

Hamza AYDOĞDU 5

BÖLÜM 2

CELAL-ZADE MUSTAFA ÇELEBİ'NİN CEVAHİRÜ'L-AHBAR Fİ HASAYİLİ'L- AHYAR ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Burhan BARAN 17

BÖLÜM 3

ARAP BAHARI İLE MODERN ARAP ROMANI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: MISIR ÖRNEĞİ

Recep ÇİNKİLİÇ 55

BÖLÜM 4

PEYAMİ SAFA'NIN FATİH-HARBİYE ADLI ROMANINA YANSIYAN İSTANBUL

Semih ZEKA 79

BÖLÜM 5

18. YÜZYILA AİT BİR MANZUME-İ MİRACİYE

Dilara Pınar ARIÇ 93

BÖLÜM 6

DİSİPLİNLERARASI İLİŞKİ BAĞLAMINDA EDEBİYAT

Hamza AYDOĞDU 121

MODERN TÜRK HİKÂYESİLİĞİNE DÖNEMLER VE HİKÂYE TARZLARI BAĞLAMINDA GENEL BİR BAKIŞ

Hamza AYDOĞDU ¹

¹ Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

1. Giriş

İnsanoğlu tecrübe sonucu oluşturduğu yaşantılarını, duygularını, düşüncelerini veya görüp duyduklarını başkalarıyla paylaşma ihtiyacı duymuştur. İster eğitmek ister eğlendirmek amacıyla olsun anlatımın istenilen hedefe ulaşabilmesi için anlatılan olay(lar)ın belli bir sıra ya da kurgu içerisinde anlatılması yoluna gidilmiştir. Yazının icadına kadar sözlü olarak devam eden bu anlatımlar, bir anlatıcı tarafından belli bir olay/olay örgüsü, zaman kesiti ve yer bağlamında ele alındığında hikâyenin temel unsurları kullanılmış oluyordu. Zira bir şeyler anlatma ihtiyacının insanoğlunun konuşmaya başlamasıyla birlikte başladığı düşünüldüğünde hikâyenin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz.

Dilimize Arapça'dan geçen "hikâye" kelimesinin türetildiği fiil kökü 'ha-ke-ve'nin taklit etmek, bir metnin kopyasını çıkarmak olduğu düşünüldüğünde "bir gerçeğin taklidini, kopyasını yazılı veya sözlü olarak nakletme" (Özgül, 2005:33) şeklinde tanımlanabilecek olan hikâyenin Türk edebiyatındaki gelişimi incelenmek istendiğinde sözlü anlatı geleneğinin ilk teşekkül ettiği dönemlere kadar gitmek gerekir. Destan ve masal şeklinde başlayan anlatı geleneğimiz, İslamiyetin kabul edilmesiyle daha da zenginleşerek devam etmiştir. Önceleri daha çok dinsel nitelikli olan esatir, efsane, kıssa, mesel, menkıbe, mesnevi, halk hikâyesi ve manzum hikâye gibi sözlü ya da yazılı anlatımlar; "zamanla gerek içerik, gerek biçim bakımından destan ve masallarda görülen olağanüstü ve akıl dışı unsurlarından" (Duymaz, 2005: 64) kısmen sıyrılmıştır. 19. yy geleneğinde sanat hayatımızın Batı'ya yönelmesiyle birçok edebi türde bir ölçüt olarak 'Batılı olma', 'Batı'da yazıldığı şekliyle yazmaya çalışma' ve 'Batılı tarzda içerik, biçim ve zevk düzeyine erişme isteği' söz konusu olmuştur.

1.1. Modern Türk Hikâyeciliğinin Doğuşu

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilmesinden 1860 yılına kadar sosyal, ekonomik, siyasal ve askeri alanlarda devam eden yenileşme/Batılılaşma hareketinin edebiyata yansımaları da çok geçmeden "çağdaş bir Türk edebiyatına alan açma, Fransız edebiyatından başlıca türleri getirme (ve) eski nazım ve nesir dillerinin dışında yeni bir edebi dil yaratma" (Akyüz, 2000: 38) ekseninde kendini göstermiştir. Tanzimat dönemi sanatçıları Batı edebiyatında olup da Türk edebiyatında olmayan edebi türleri tanıtmaya ve kullanmaya yönünde çok istekli olmalarına rağmen "ilk hikâye/roman denemeleri, diğer türlere göre on yıl kadar bir gecikmeyle ortaya çıkar." (Okay, 2013: 71) Çünkü geleneksel hikâye diyebileceğimiz türe âşina olan Osmanlı aydınının Batılı tarzı yansıtan küçük hikâye türüne alışması zaman almıştır. Bu nedenle Tanzimat döneminde kaleme alınan hikâyelerin dil, konu ve anlatımında geleneksel izler uzun bir süre varlığını sürdürmüştür. Ancak ne var ki yüzyıllarca varlığını sürdürmeyi başaran ve halk arasında büyük rağbet gören anlatı geleneğine bağlı ürünler de değişen dünya şartlarına bağlı olarak "gerçeklik duygusunun zayıf kaldığını, yaşanan hayatı başarılı bir şekilde yansıtmadığını, kahramanların psikolojik dünyalarının derinliğine yer verilmediğini, zaman ve mekân unsurlarının

soyut bırakıldığını, mekânın sembolik yapı içinde ve genellikle sadece isim olarak geçtiğini, tasvirlerin genellikle süs olsun diye yapıldığı için dekoratif bir unsur olmaktan pek öteye geçmediğini” (Korkmaz, 2013: 60) fark eden aydınlar da yenileşme yönündeki atılımlara karşı fazla direnç göstermemişlerdir.

Birçok türde ilk örneklerin verildiği yıllarda Namık Kemal’in *İntibah* romanı için söylediği “şu eser-i âcizenin havi olduğu bîkr-i hayalî bir hikâyeye muhayyile ile yaşmaklamak istedik.” (Özön, 1971: 26) sözü, diğer anlatı türleri için de kullanılmakta olan “hikâyeye” kelimesinin henüz Batı’da kullanıldığı şekliyle kendine özgü bir tanıma sahip olmadığını göstermektedir. Zira edebî birer tür olarak hikâyeye ve romanın birbirinden ayrılması “Halit Ziya’ya kadar sorunlu bir konu olarak devam etmiştir.” (Daşcıoğlu-Koç, 2009: 800)

Batılı tarzda hikâyeler henüz kaleme alınmamışken geleneksel hikâyecilikle Batılı anlamda hikâyeye arasında ara dönem eseri olarak nitelendirilebilecek olan *Muhayyelat-ı Aziz Efendi*, Emin Nihat’ın *Müsameretname* adlı eseri ve Ermeni harfleriyle birkaç eser basılmıştır. Batı tesiri söz konusu olmaksızın yazılan bu eserlerden sonra Ahmet Mithat Efendi türün ilk yerli örnekleri olarak kabul edilen *Kıssadan Hisse* ve *Letaif-i Rivâyat* (1870-1893) serisini kaleme almıştır. Ahmet Mithat Efendi’nin Batılı anlamda hikâyeye türünün edebiyatımızda yer edinmesi için çaba sarf ettiği yıllarda Samipaşazade Sezai, *Küçük Şeyler* (1890) adını verdiği Batılı tarzdaki ilk küçük hikâyelerini kaleme almıştır.

Halit Ziya Uşaklıgil’in “Beni çıldırttı. Sanat heyecanlarımın içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşeye yetiştirecek bir tahassüs bilmiyorum.” (Uşaklıgil, 1969:303) dediği *Küçük Şeyler*; tüm fazlalıklarından arınmış olan modern küçük hacimli hikâyeciliği başlatan eser olmuştur. Batı’da “short story” olarak anılan kısa ya da küçürek hikâyeciliğe doğru giden yolda Samipaşazade Sezai’nin attığı bu ilk ve önemli adım, kendisinden sonraki dönemlerde de takip edilerek geliştirilmiştir. “Batılı hikâyemiz Doğulu hikâyemizle başlar.” (Su, 2005: 7) tespiti doğru bir değerlendirme olmakla beraber Batılı anlamdaki anlatı anlayışının geleneksel tahkiye anlayışından Batılı hikâyenin neredeyse yeni bir tür olarak değerlendirilecek kadar farklı olduğu unutulmamalıdır. Geleneksel anlayıştan modern usule doğru olan bu gidişin bir “evrilme süreci” (Çetin, 2005: 73) olduğunu söylemek daha doğru bir değerlendirme olur. Zira “eski hikâyemizde esas amaç, kendisi kendisi için olan bir şeyi anlatmak değil; kendisi başka bir şey için olan insana hikmeti veren bir eser ortaya koymaktır.” (Kavruk, 1998: 8)

Kullanılan vasıttan çok amacın önemsendiği geleneksel tahkiye anlayışına göre hikâyeye; ilim, hikmet ve marifetin ortaya çıkmasına sadece aracılık etmektedir. Oysa modern anlayışa göre teşekkül eden hikâyeye, “hayatın ve insanın ayrı bir yönünü gösterir. Anlaşılması son derece güç olan hayatın ve insanın içine âdetâ bir pencere açar. Günlük hayatta biz hayatı ve insanı dıştan görürüz ve pek az anını biliriz. (Hikâyeye) bu dış görünüşün arkasındaki gerçekleri” (Kaplan, 2014: 13) gösteren bir nevi aynadır.

Tanzimat edebiyatında verilen eserler, edebi değerlerinden ziyade ilk olmaları hasebiyle önemlidir. Zira ilk dönem hikâyeciliğimizde Mehmet Kaplan'ın da önem attığı "her şeyin en iyi şekilde ortaya konulduğu bir nevi vitrin (ve) bilinmeyen gerçeklerin ifşası" (Kaplan, 2014: 13) vazifesine haiz olan ilk örnekler; Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit gibi Servet-i Fünun sanatçıları tarafından verilmiştir.

1.2. Hikâyeciliğimizde Dönemler ve Sanatçılar

Öykünün bir edebi tür olarak evriminin geniş ölçüde izlenip ortaya konmasının, buradan alınacak sonuçlar doğrultusunda anlayışların veya dönemlerin belirlenmesinin "edebiyatın kendi sosyal tarihinden" (Wellek-Warren, 2013: 300) kaynaklanan bazı zorlukları vardır. Bunlardan birkaçını sıralayacak olursak: Bir yazarın yazın seyri boyunca değişim, dönüşüm içinde olması; yazarın veya eserlerinin tutarlı bir bütün olarak anlaşılıp kavranması için çok uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulması; kimi hikâye yazarlarının tarzlarını, temsil ettikleri akımları zamanla değiştirmeleri; hikâyede kullanılan dilin aynı zamanda günlük konuşmanın da ifade vasıtası olmasından dolayı edebi bir eserin estetik yapısının kendi başına ayrı olarak ele alınamaması; edebiyatın/hikâyenin diğer insani faaliyetlerden, tarihten, sosyal hayattan, siyasi gelişmelerden, ideolojilerden, toplumsal yapıdan bağımsız olarak değerlendirilememesi...

Tüm bu zorluklardan ve dönemlerin belirlenmesinde herkesin temel alabileceği bir yöntemin olmayışından dolayı hikâyeciliğimizin dönemleriyle ilgili "araştırmacılar/eleştirmenler arasında bir mutabakat yoktur." (Lekesiz, 2005: 18) Bir dönemi belirleme, ilk olarak o dönemi "tanımlama, özelliklerini ortaya koyma problemi" (Wellek-Warren, 2013: 314) olacağından ele alınan her dönemin bütün normlar sistemine hâkim olan, dönemin bakış açısını ve zihniyetini yansıtan, dönemle bir çeşit bütünlük gösteren, dönem kavramını ortaya çıkaran, dönem fikri olarak kabul edilen özelliklerin kısa bir tanımla birlikte verilmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca "Tanzimat'tan (2000 yılına kadar) tespit edilen öykücü sayısı 715" (Mert, 2005: 122) olduğu düşünüldüğünde sınırlı bir çalışma ile bu öykücülerin tamamından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle her dönem için en çok bilinen, en çok öne çıkan isimler üzerinde durmak; çalışmanın sınırlılığı düşünüldüğünde daha doğru olacaktır.

1.Dönem: Tanzimat ve Servet-i Fünun Topluluğundan II. Meşrutiyet'e Kadarki Dönem (1860-1908)

"Medeniyet değişime anlamına" da gelebilecek bu dönemde "Batılı teknikteki yerli denemeler" (Akyüz, 2000: 69) verilerek geleneksel tahkiye (efsane, kıssa, mesel, masal, menkıbe, mesnevi, halk hikâyesi) geleneğinden "yaşanan hayata mahsus, gerçek, olmuş ya da olması mümkün bulunan hadiselerin" (Lekesiz, 2005: 20) kısa anlatımlarına geçilmiştir.

Bu dönem sanatçıları: Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Manastırlı Rıfat (1851-1907), Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), Samipaşazade Sezai (1860-1936), Nabizade Ahmet Nazım (1862-1893), Halit Ziya Uşaklıgil

(1866-1945), Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870-1927), Hüseyin Cahid Yalçın (1874-1957), Mehmet Rauf (1875-1931)

2.Dönem: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadarki Süreç (1908-1923)

Dilde sadeleşme ile başlayan, milletin kendine ait özelliklerini yansıtan bir “duyuş tarzı etrafında vücut bulan” (Aktaş, 2002: 232) bu dönemde hikâyenin İstanbul ile sınırlanmış olan mekânı tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu dönem öykü konuları ve kişileri itibarıyla çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Ayrıca bu dönem “hem yerli öykücülükte zirve, hem de bir sonraki dönemlerin bile yer yer gelip bağlandıkları ana aşama olarak önem taşımaktadır.” (Lekesiz, 2005: 21)

Bu dönem sanatçıları: Aka Gündüz (1886-1958), Ebubekir Hâzım Tepeyran (1864-1947), Halide Edip Adıvar (1882-1964), İzzet Melih Devrim (1887-1966), Ömer Seyfettin (1884-1920), Peyami Safa (1899-1961), Refik Halit Karay (1888-1965), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Safveti Ziya (1875-1929), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974)

3.Dönem: Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Kadarki Süreç

Araştırmacılar, eleştirmen ve edebiyat tarihçilerinin sınıflama yapmayla ilgili en çok zorluk yaşadıkları dönem; cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar devam eden ve Cumhuriyet dönemi olarak kabul edilen süreçtir. Bunun en önemli nedenlerinden biri “Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının hikâye ve roman türünde eser veren ilk yazarları(n) aynı zamanda cumhuriyet öncesi kuşağı” (Solak, 2009: 16) olmasıdır. Ayrıca 1890'dan 1923'e kadar geçen 33 yıllık kısa sürede birbirini izleyen dönemlerin (Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Âti, Milli edebiyat ve Cumhuriyet döneminin ilk yılları) tamamını yaşayan ve bu süreçte yazın hayatına devam eden yazarların çokluğu da tasnifi zorlaştıran başka bir etkidir. Bu yazarların tam olarak hangi döneme dahil edileceği hususunda yaşanan zorluk; yazarların doğdukları yıllar baz alınarak aşılıp aşılmamaktadır.

1885 ile 1920 yılları arasında doğan öykü yazarları:

Memduh Şevket Esendal (1885-1952), Abdulhak Şinasi Hisar (1888-1963), Cevat Şakir Kabaağaçlı (1890-1973), Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1970), Bekir Sıtkı Kunt (1905-1959), Necip Fazıl Kısakürek (1905-1985), Sabahattin Ali (1907-1948), Kemal Bilbaşar (1910-1983), Rifat Ilgaz (1911-1993), Orhan Kemal (1914-1970), Haldun Taner (1915-1986), Sait Faik Abasıyanık (1916-1954), Samim Kocagöz (1916-1993), Aziz Nesin (1916-1995), Tarık Buğra (1918-1994)

1920 ile 1940 yılları arasında doğan öykü yazarları:

“Dönemin köy, kasaba, taşra hayatı, Anadolu vb. toplum konularına eğilen gerçekçi yazarlar” (Mert, 2005:103) olarak bilinen öykü yazarları: Yaşar Kemal (1923-...), Fakir Baykurt (1929-1999), Şükran Kurdakul (1927-2004), Adalet Ağaoğlu (1929-...), Ayla Kutlu (1938-...), Ülkü Tamer (1937-...),

Mehmet Başaran (1926-...), Talip Apaydın (1926-...), Abbas Sayar (1923-1999), Muzaffer İzgü (1933-...), Oktay Akbal (1923-...), Sabahattin Kudret Aksal (1920-1993), Necati Cumalı (1921-2001), Tarık Dursun K. (1931-...)

Sait Faik çizgisinde sosyo-psikolojik unsurları önplanda tutanlar: Muzaffer Buyrukçu (1930-...), Ayhan Bozırat (1932-1901), Füzûzan (1938-...), Selçuk Baran (1933-1999), Faik Baysal (1922-2002), H.Erhan Bener (1922-...)

Kendine ve topluma yabancılaşmış, çaresiz kalmış bireyin iç dünyasını anlatan öykü yazarları: Vüs'at O. Bener (1922-...), Nezihe Meriç (1924-...), Tahsin Yücel (1933-...), Demir Özlü (1935-...), Leyla Erbil (1931-...), Orhan Duru (1933-...), Ferit Edgü (1936-...), Onat Kutlar (1936-1995), Yusuf Atılgan (1921-1989), Erdal Öz (1935-1995), Sevgi Sosyal (1936-1976), Bilge Karasu (1930-1995), Sevim Burak (1931-1983), Oğuz Atay (1934-1977)

1940 ile 1960 yılları arasında doğan öykü yazarları:

Sait Faik çizgisini sürdürenler: Selim İleri (1949-...), Tomris Uyar (1941-2003), Feyza Hepçilingirler (1948-...), Cemil Kavukçu (1951-...), Jale Sancak (1958-...), Tezer Özlü (1943-1986), Pınar Kür (1943-...), Nursel Duruel (1941-...), Ayşe Kulin (1941-...), Didem Uslu (1954-...)

Din/gelenek çizgisinde eser veren öykü yazarları: Rasim Özdenören (1940-...), Mustafa Kutlu (1947-...), Hüseyin Su (1952-...), Nazan Bekiroğlu (1957-...)

Toplumcu gerçekçi anlayışla yazanlar: Necati Güngör (1949-...), İnci Aral (1944-...), Necati Mert (1945-...), Fatma Gürel (1946-...), Ayşe Kilimci (1954-...), Sulhi Dölek (1948-...), Zerrin Koç (1956-...)

Öykünün sınırlarını zorlayan öykü yazarları: Nedim Gürsel (1951-...), Halki Aktunç (1949-...), Özcan Karabulut (1958-...), Murathan Mungan (1955-...), Mario Levi (1957-...), Erdeniz Atasü (1947-...)

Bunların dışında bu dönemde Sevinç Çokum (1943-...) milliyetçi çizgide; Nazlı Eray (1945-...), Buket Uzuner (1955-...) fantastik tarzda ve Mehmet Niyazi Özdemir (1942-...) konusunu tarihten alan öyküler yazmıştır.

1960 ile 1980 yılları arasında doğan öykü yazarları:

Köycü söylemin hâkim olduğu 1940 ve 1950'lerin sonuna uzanan süreçten sonra "1970'lerde bu söylem, yerini halkçı, siyasal-toplumsal söyleme bırakmıştır." (Solak, 2009:30) Kentlere doğru yaşanan yoğun göç sonucunda büyük sosyal hareketlerin ve bu durumun neden olduğu sorunların da işlendiği bu dönemde doğmuş olan yazarlar "ilk kitaplarını 1980'li yıllarda" (Mert, 2005:121) verirler. Bu yazarlar: Ayfer Tunç (1964-...), Cemal Şakar (1942-...), Ahmet Kekeç (1961-...), Kürşat Başar (1963-...), Nuray Tekin (1960-...), Ahmet Ümit (1960-...) Suzan Samancı (1962-...), Ümit Ünal (1965-...), Sema Kaygusuz (1972-...) Müge İplikçi (1966-...), Metin Kaçan (1961-...)

1.3. Hikâye Türü Olarak Olay ve Durum Hikâyeciliği

Edebiyatın bir bilim niteliğine ulaşmasından sonra, bilimselliğin bir gereği olarak içinde barındırdığı türlerle ilgili çeşitli tahlil ve tasnifler yapılmıştır. Edebi bir tür olarak hikâye için kabul görmüş olan sınıflama da Maupassant Tarzı öykücülük ve Çehov Tarzı öykücülüktür.

Bilimsel gerçeklerin bile zamanla değiştiği günümüzde öykü adına yazılmış olan bütün ürünlerin bu şekilde katagorize edilmesi kimi kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir. Hikâye yazarlarının iki saftan birini seçmek durumunda bırakılması şeklinde de değerlendirilebilecek olan bu sınıflandırmanın günümüz öyküsünü iki yazara indirgemek gibi bir sınırlayıcılığa sahip olduğu düşünülebilir. Ancak bu sınıflandırmalar her ne kadar kısıtlayıcı ya da sınırlayıcı olarak kabul edilse bile böyle bir tasnifin anlaşılmayı kolaylaştırdığı da göz ardı edilmemelidir.

Dönemsel modalarla, iplerin yazarın elinde kukla kişiliklerle, matematiksel ifadelerle kurulan yönlendirici, yargılayıcı, her şeyi gören ve bilen, sloganıcı, çığırkıcı yaklaşımların; akıp giden gündelik hayatın karmaşık devinimi içinde savrulan, sürekli olarak değişen modern çağın insanı için yetersiz kaldığı âşikârdır. Zira antropomorfizm² ve sinestezi³ gibi “barok ve romantik dönemlerin karakteristik özelliklerini yansıtan üslup ve tutumlar” (Wellek-Warren, 2013: 95) 18. ve 19. yüzyılda sıklıkla kullanılmış olsa da bilim, hız ve değişim çağı olarak kabul edilen 20. yüzyılın rasyonalist duruşu için zevksiz, suni ve değersiz olmuştur. Bu bağlamda Maupassant ve Çehov’un 20. yüzyılda meydana gelen bu değişimlere ayak uydurmaları, öykücülük adına önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. “Yaşamları ve yaptıklarının çoğu büyük bir benzerlik (göstermekle beraber) hemen hemen birbirine eşit olan etkilerinin gücü, dünyadaki hiçbir öykü yazarının ulaşamadığı geniş kitlelere yayılmıştır.” (Bates, 2000: 47)

1.3.1. Olay Öykücüsü Olarak Guy de Maupassant

Çok kötümser bir bakış açısına sahip olan Maupassant; öykü düzenine, dile, sağlam bir kurguya ve kompozisyona çok dikkat eder. Onun öykülerini okuyan okuyucu, bu düzen içinde okuduğu öykünün bir kurgu olduğunu unutmur ve yazarın onun için hazırladığı gerilimin sonucunu sabırsızlıkla bekler.

Tamamen karamsar olan yazar, yaşamın hep olumsuz, kötü, çirkin yanlarını görür ve öykülerine bu düzlemde örnekler seçer. Maupassant, “insanı oldukça çirkin, bayağı, arzularında hayvanı, kendi bencilliği içinde doyumсу, duruma ve mizacına göre kurnaz görür. (Ona göre) insan, hazzı

² Antromorfizm: “Denizin soluduğu, gökyüzünün baktığı, bozkırların havladığı, doğanın fışıldadığı, konuştuğu, yas tuttuğu yoğun kişileştirmeler.” (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Adam Öykü, S.26,s.50)

³ Sinestezi: “Benzetme yoluyla bir kelimeyi başka bir alana aktarma biçimi, işitsel hayal gücü” (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Wellek Warren, Edebiyat Teorisi, s.95)

yakalamaya çalışır.” (Uçan, 2005: 162) Maupassant’ın belli bir değer yargısı olmadığını gibi ideolijik, felsefi, ahlâki veya toplumsal kaygıları da yoktur.

Sanatçıyı ortaya koyduğu eser aracılığıyla kendini psikolojik yıkımdan muhafaza eden ve tedaviden kaçan inatçı bir nevrozlu olarak düşünen Sigmund Freud’un: “Sanatçı, aslında ilk ortaya çıktığı şekil içinde içgüdülerini tatmin isteğinden vazgeçmesi yolundaki talepleri kabul edemediği için realiteye sırtını dönen ve böylece fantezilerle dolu bir hayat içinde erotik ve tutku dolu arzularının oyunlar oynamasına izin veren kişidir. Fakat o, yine de bu fanteziler dünyasından realiteye dönmenin bir yolunu bulur; özel yetenekleriyle fantezilerine bir çeşit yeni realite şeklini verir ve insanlar da bunları yaşanan hayata dair değerli yansımalar (reflection) olarak doğru kabul ederler. Böylece yazar, dolambaçlı bir şekilde dışarıdaki dünyada gerçek değişiklikler yapma yoluna gitmeksizin, belli bir yolda gerçekten olmayı arzuladığı kahraman, kral, yaratıcı veya beğenilen kişi olur.” (Wellek-Warren, 2013: 93) düşünceleri tam da Maupassant için söylenmiş gibidir. Öykülerinde köylüler, aşırı yoksullar, doktorlar, fahişeler, öğrenciler, yaşlılar, kadınlar, kentsoylular, bütün ortamlardan insanlara rastlanır. “Bu insanlar, ya nevroktirler ya da bu kişilerin vazgeçemedikleri bir alışkanlıkları, önleyemedikleri bir zayıflıkları vardır.” (Uçan, 2005: 164)

Kadını yararlanılacak cinsel bir nesne olarak gören yazar, öykülerinde şehveti, cinselliği, kötüyü, maddi olanı, tiksintiyi; meyhane, içki, fuhuş, acımasızlık ve zorbalığı sıkça ele alır. Gerek işlediği konuların kasvetinden gerek karamsar bakış açısından dolayı onun olumlu, mutlu sonla biten tek bir öyküsü yoktur. Ayrıntılardan olabildiğince kaçınan yazar; kısa ve az sözle oluşturduğu öyküsünde gerçekliği gözlemci bakış açısıyla sağlar. Giriş, gelişme, sonuç şeklinde kesintisiz olarak akan olay örgüsü, merak duygusunu sürekli canlı tutar. Geçmiş zaman kipiyle kurduğu yalın cümleleri üçüncü bir kişi aracılığıyla anlatarak; anlatı ile kendi arasına mesafe koyar. Öykülerinde tüm eylemleri kişilere yaptırır ve yine bu eylemlerden ötürü kendisi cezalandırır. Maupassant bu tavrıyla “başkaları, sokaktan geçen formlardır; uzaktan etkimeye elverişli olan ve belirli davranışlar aracılığıyla benim de üzerlerinde etkiyebileceğim büyümlü nesnelerdir. Onlara neredeyse dikkat bile etmem, dünya üzerinde tek başınaymışım gibi eylerim; duvarlara sürtündüğüm gibi insanlara sürtünürüm, engellerden kaçındığım gibi onlardan kaçınırım, onların nesne-özgürlüğü benim için onların ‘terslik katsayısı’ndan başka bir şey değildir: bana bakmalarının mümkün olduğunu bile aklıma getirmem. Şüphe yok ki onlar da benim hakkımda bazı şeyler bilirler; ama bu beni ilgilendirmez.” (Sartre, 2009: 489) der gibidir. Zira Maupassant’ın çalışmaları bir çeşit pozitivist yaklaşımla bir eylemde bulunmak yerine sadece gözlem ve adlandırma yapmaya indirgenebilir.

1.3.2. Durum/Kesit Öykücüsü Olarak Anton Çehov

Geleneksel öykü anlatımının aslı unsuru olan giriş, gelişme ve sonuç bölümleriyle kurgulanmış öykülerden ziyade Çehov; günlük yaşamda gözlediği sıradan bir durum içinde tamamen insani olanı çarpıcı, dikkat çekici bir şekilde yansıtır. Çehov sıradan, günlük yaşamda görebildiğimiz,

karşılaşabildiğimiz doğal durum ya da kişilerin; içinde bulunulan “ân”ın öykücüsü olduğundan öykülerinde toplumun her kesiminden kişiler vardır.

Maupassant ne kadar kötümser ve karamsar ise Çehov da o denli sevecen ve insanîdir. Yaşamın kötü yönleri ve kötümserlik ile ilgili bir konuşmasında: “Hiçbir yazın ürünü, gerçek yaşamın kötümserliğini geride bırakamaz. Bir kimyacı için, yeryüzünde temiz olan hiçbir şey yoktur. Yazar, kimyacı gibi nesnel olmalıdır. Kişisel ve öznel bakış açısını bir kenara bırakıp gübre yağınlarının doğada önemli bir rol oynadıklarını ve kötücül temel tutkuların, iyi tutkular kadar temel olduklarını anlamalıdır.” (Bates, 2000: 52) diyen Çehov, öykü kişilerine karşı hiçbir zaman yargılayıcı, küçümseyici ve acımasız olmamıştır. Onlara sevecenlik, hoşgörü ve rencide etmeyen ironik bir eğlendiricilikle yaklaşmıştır. Maupassant öyküsündeki net, açık, yorum payı olmayan olay; Çehov öyküsünde açıkça ortaya konmaz. Okurun bazı ayrıntıları tamamlayabileceğine güvenen yazar, yer yer üstü kapalı göndermelerle dolaylı bir sunuma başvurur. Maupassant, okuyucuya aynasına yansıyan katı gerçekliği gösterirken; Çehov, okuyucusunu sevecen bir bilgelikle aynadan yansıyan ışıktan; figürler, şekiller devşirmeye ve bunları anlamlandırmaya yöneltir. Maupassant’ın yargılayıcı, küçümseyici, cezalandırıcı tavrına karşılık Çehov’un okşayıcı bir ironisi ve “eleştirel bir küçümsemesi” (Uçan, 2005: 165) vardır.

Neredeyse hiçbir iletisi olmayan, yaşama karşı kişisel duyarlılıkların ürünü olan Çehov öyküsü en umulmadık yerde ve okurun beklemediği bir anda biter. Ancak onun ele aldığı konular, öyküsüne kısa bir süreliğine konuk ettiği kişiler, hayatın bir kesitinde yaşamaya kaldıkları yerden devam ederler. Çehov, öyküleri aracılığıyla insanın tüm hallerini tanıttığı okuruna adeta şu sözleri söyler: “Sizin idealler gördüğünüz yerde; ben insanca, pek insanca şeyler görüyorum sadece!” (Nietzsche, 2004: 83)

Tarihin bir döneminde ortaya çıkan her edebi tür, gelişerek, dönüşerek yaşamsal bir varlık gösterir. Bu gelişim ve dönüşüm içerisinde yazarın işlevi, herhangi bir türün varlık nedeni olabileceği gibi var olan bir türün geliştirilerek yaşamaya devam etmesini sağlamak da olabilir. Bu yüzden her edebi tür, varlığını borçlu olduğu, özdeşleştiği edebi bir şahsiyetle beraber anılır. Maupassant ve Çehov da literatürde bu mertebeye haiz olmuş kişilerdir. Sadece kendi dönemlerinde değil günümüz öyküsünde de Çehov veya Maupassant’ın izlerini görmek mümkündür. Bu durumu sığ anlamda öykünmek olarak değerlendirmek yanlış bir yaklaşım olur. Zira “bir öykücü birçok öykücüden, romancıdan, şiirden, yaşamdan, sıradan insanlardan etkilenebilir, esinlenebilir. Önemli olan (yazarın) kendi söylemini kurabilmesidir, özgün bir anlatı tekniğine, özgün bir dile ulaşabilmesidir.” (Uçan, 2005: 167) Öte yandan öykülerinde neredeyse olay olmayan sadece içsel bir izdüşümü, tek bir iç konuşmayı, kısacık soyut anları; hayat karşısındaki metafizik-estetik bir duyarlılığı bir üslup içinde dışa vuran kimi öykücüler Çehov ve Maupassant’ı aşmış da olabilirler. Ancak ne var ki edebiyatın diğer türlerinde olduğu gibi öyküde de kabul gören bir sınıflamaya gidilmiştir. Dünya öykü tarihinde önemli isimler olan Maupassant ve Çehov’un bizim öykücülüğümüzde de etki ettiği düşünülen

isimlerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Reşat Nuri Güntekin, Bekir Sıtkı Kunt, Sadri Erten, Orhan Kemal, Ayfer Tunç, Fahri Celaleddin, Selahattin Enis, Ümrân Nazif Yiğitler, Sabahattin Ali ve Haldun Taner'in kimi öykülerinde Maupassant; Sait Faik Abasıyanık, Mustafa Kutlu, Rasim Özdenören, Cemal Şakar, Vüs'at O.Bener, Selim İleri, Tomris Uyar, Peride Celal, Feyza Hepçilingirler, Cemil Kavukçu, Şale Sancak, Tezer Özlu, Pınar Kür, Nursel Duruel, Ayşe Kulin, Didem Uslu gibi öykü yazarlarının da Çehov öykücülüğünü yansıttıkları söylenebilir.

1.4. Sonuç

Gelenek ve kültürlerde varoluşun doğal bir sonucu olan devamlılığın yansımaları, Türk modernleşmesine koşut olarak Türk hikâyeciliğinde kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. Zira sosyal, siyasal ve toplumsal gelişmelerle organik bir bağa sahip olan edebiyatın gelişim dönemleri incelendiğinde o gelişmelerin sosyal, siyasal ya da toplumsal bir harekete yaslandığı görülecektir. Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilmesinden sonra Batı dünyasına yönelişin edebiyatımızdaki ilk örneklerinin çok geçmeden ortaya çıkması, II. Meşrutiyet'ten sonraki ürünlerde hürriyet sevinciyle sanat ve edebiyat endişesinden uzak ürünlerin ortaya konması, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı mücadelesinin yaşandığı 1910-1923 yılları arasında vatani, milli, hamasi söylemlerin yaygınlık kazanması, 1960 ve 1980 kuşağının karamsarlığa, içe kapanıklığa, yalnızlık ve yabancılaşmaya yer vermeleri bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır.

19. yüzyıldan başlayarak geleneksel anlayıştan sıyrılan Türk hikâyesinin günümüz modern hikâyesine ulaşmada izlediği yol ve yöntemler incelendiğinde değişimin tam anlamıyla bir evrilme süreci olduğu görülür. Çünkü Batılı anlamdaki modern anlatı anlayışına ilk geçiş ürünleri gerek yazarların gerek o dönem aydınlarının alışkanlıkları çerçevesinde geleneksel anlayışa uygun bir zeminde gelişim bulabilmiştir. Şekil ve muhteva olarak geleneksel hikâyenin etkilerinden ancak Tanzimat sonrasında kaleme alınan ürünlerde uzaklaşılabilmiş ve fantastik/masalsı bir kurgudan; konu, şahıs kadrosu, zaman ve mekân bakımından gerçeğe olabildiğince yaslanan modern hikâyeciliğin ilk ürünleri verilmiştir. Özellikle Batı hikâyesine yön veren Maupassant ve Çehov tarzını yansıtan hikâyelerin edebiyatımızda verilmeye başlanması, hikâyeciliğimiz için dönüm noktası olarak kabul edilebilecek bir gelişmedir. Zira Türk hikâyeciliğinin önemli şahsiyetlerinden olan Ömer Seyfettin, Memduh Şevket Esendal, Sait Faik Abasıyanık gibi birçok yazarın ürünlerini bu tarzlarda kaleme aldıkları görülür.

Tanzimat'tan başlayarak günümüze kadar süren Türk hikâyeciliğinin seyri ile ilgili çeşitli sınıflamalar yapılmıştır. Farklı tarzların, eğilimlerin, kendi karakteristik özelliklerini ifade etme olanağı bulduğu dönemlerle ilgili yapılan sınıflamalarda tam anlamıyla bir fikir birliği olmamakla beraber; - özellikle Cumhuriyet döneminde- yazarların doğdukları yılların baz alınması yoluna gidilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Şerif Aktaş, "XX. Yüzyıl Başlarında Türk Şiiri", *Türkler*, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
2. Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000.
3. H.E. Bates, "Çehov ve Maupassant" (Çev.Gökçen Ezber), *Adam Öykü*, S.26, 2000, s.46-57.
4. Nurullah Çetin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadarki Türk Hikâyesine Kısa ve Genel Bir Bakış", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2.Baskı, S.46/47, 2005, s.73-81.
5. Yılmaz Daşcıoğlu - Okan Koç, "Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar", *Turkish Studies*, Volume 4/1, Ankara, 2009, s.799-900.
6. Recep Duymaz, "Muhayyelat'ın Anlatı Geleneğimizdeki Yeri", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2. Baskı, S.46/47, 2005, s.64-72.
7. Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yay., 19.Bsk., İstanbul, 2014.
8. Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara, 1998.
9. Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2013.
10. Ömer Lekesiz, "Öykücülüğümüzde Dönemler", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2.Baskı, S.46/47, 2005, s.18-26.
11. Necati Mert, "Modern Öykünün Serüveni: 1940'tan Günümüze", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2.Baskı, S.46/47, 2005, s.93-123.
12. Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, İlya Yayınları, 1.Baskı, İzmir, 2004.
13. M.Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2013.
14. M.Kayahan Özgül, "Hikâyenin Romanı", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2. Baskı, S.46/47, 2005, s.33-41.
15. Mustafa Nihat Özön, *İntibah-Sergüzeşt-i Âli Bey*, Remzi Kitabevi, İst., 1971.
16. Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik* (Çev.Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen), İthaki Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2009.
17. Ömer Solak, "Başlangıçtan 1980 Yılına Kadar Türk Öykücülüğü", *Türk Öykücülüğü İncelemeleri-1*, Tablet Kitabevi, 1. Baskı, Konya, 2009, s.11-35.
18. Hüseyin Su, "Öykümüzün Hikâyesi", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2. Baskı, S.46/47, 2005, s.6-17.
19. Hilmi Uçan, "Modern Türk Öyküsünde Maupassant ve Çehov Uzantısı Ya da Bir Genellenimin Kırılğanlığı", *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Hece*, 2. Baskı, S.46/47, 2005, s.161-171.
20. Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1969.
21. Rene Wellek, -Austin Warren, *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ö.Faruk Huyugüzel), Dergâh Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2013.

CELAL-ZADE MUSTAFA ÇELEBİ'NİN CEVAHİRÜ'L-AHBAR Fİ HASAYİLİ'L-AHYAR ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Burhan BARAN²

¹ Bu çalışma doktora tezinden üretilmiştir: Baran, Burhan (2011), *Celal-Zade Mustafa Çelebi Cevahirü'l-Ahbar fî Hasayili'l-Ahyar İnceleme-Metin-Dizin 2* Cilt, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

² Dr. Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı.

KISALTMALAR

1. Kitap Kısaltmaları

İA, VII	: İslam Ansiklopedisi, Cilt VII, Türkiye Diyanet Vakfı
KT	: Kamus-ı Türki
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü

2. Diğer Kısaltmalar

A	: a, e
C	: c, ç
H	: Hicri
I	: ı, i
M	: Miladi
s.	: Sayfa
U	: u, ü

İŞARETLER

- + : Kökün isim olduğunu, ekin isme geldiğini gösterir.
- : Kökün fiil olduğunu, ekin fiile geldiğini gösterir; metinde bitişik yazılması gerekirken ayrı yazılan ekleri göstermek üzere sözcükle ek arasında kullanılır.

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberler tarihinde ve tefsir kitaplarında bir bölüm olarak geçen Yusuf kıssası, müstakil bir eser olarak da sık işlenmiştir. Konunun Türk edebiyatında işlenmesi, tespit edildiğine göre XIII. yüzyılda Ali adlı bir şairle başlar ve asırlar boyu devam eder. Çağdaş Türk dili ve edebiyatında pek çok çalışmaya kaynaklık etmiş olan bu kıssaların çoğunluğu manzumdur. Türk edebiyatındaki mensur Yusuf kıssalarının sayısı, manzum olanlara göre oldukça azdır. Mensur Yusuf kıssalarından biri Celal-zade Koca Nişancı Mustafa Çelebi'nin *Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayilü'l-Ahyar* adlı eseridir. Ancak bu eser Yusuf kıssasıyla beraber, bazı dini bilgiler ve öğütlerle manzum dini hikâyeleri de ihtiva etmektedir. Müstakil olarak yazılmış dikkate değer diğer iki mensur eser ise Galatalı Mehmed bin İbrahim'in telif ettiği *Ahsenü'l-Kasas-ı Şerife* ve Mehmed bin Mehmed Altıparmak'ın, *Yusuf-name* adlı tercüme eseridir.³

Yusuf kıssası Arap, Fars ve Türk edebiyatında çokça işlenmiş bir konudur. Türk edebiyatında yazılmış Yusuf u Züleyha hikâyelerinin çoğu manzumdur. Mensur olarak yazılanlar da vardır. Hikâye, müstakil olarak işlendiği gibi, peygamberler tarihinde ve tefsir kitaplarında da bir bölüm olarak yer almaktadır.

Doktora tezinden üretilmiş olan bu çalışmada Cevahirü'l-Ahbar Fi Hasayilü'l-Ahyar adlı yazma eser ve eserin mütercimi Celal-Zade Mustafa Çelebi üzerinde durulacak, daha sonra eserin yazım, ses ve şekil özellikleri incelenecektir.

2. Celal-Zade Mustafa Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri

2.1. Hayatı

Tosyalı Kadı Celeleddin'in üç oğlunun en büyüğü olup Koca Nişancı lakabı ile şöhret bulmuştur. Celal-zade, Selimname adlı eserinde H 964, M 1557'de nişancılıktan emekli olduğunda yaşının yetmişe yaklaştığını belirtir. Buna göre H 895-896, M 1490-1491 yıllarında doğduğu kabul edilebilir (İA, VII, 260).

İlk medrese tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a gelmiş, yüksek tahsil derecesine kadar çıkmış ve divani yazıdaki maharetinden dolayı Veziriazam Piri Mehmet Paşa ile Nişancı Seydi Bey'in kendisini himaye etmeleriyle, H 922, M 1516'da, Yavuz Sultan Selim zamanında divan-ı hümayun katipliğine alınmıştır (Uzunçarşılı 1995: 392).

³ Bu iki eserin nüshaları ve Türk edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyha hikâyeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Kavruk, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul; Dolu, Halide (1953), *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.

Reisülküttap olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'ne katıldı. Bu sefer esnasında, 1534'te vefat eden Nişancı Seydi Bey'in yerine nişancı olarak tayin edildi (IA, VII, 260-261).

Uzunçarşılı, Celal-zade Mustafa Çelebi'nin bilimsel hayatı konusunda şunları belirtir:

“Mustafa Çelebi'nin biri devlet kanun ve nizamlarına vukufu ve yeni kanunlar tanzim ve tedvini cihetinden ve diğeri de ilmî faaliyeti ve ilmî hüviyeti yönünden iki cephesi vardır. Mustafa Çelebi, Türkçe inşadaki kudret ve maharetinden başka Arapça ve Farsçada da kalem sahibi, âlim, şair bir zattı. Kaleme almış olduğu berat veya menşurlardaki inşa sanatı kudreti, zamanına göre pek kuvvetlidir ve münşeati senelerce nümune olarak kullanılmıştır... Mustafa Çelebi, fevkalade olan divan işlerinden dolayı nişancılık zamanında eser telif veya tercümesine pek vakit bulamamış, ekser eserlerini on sene devam eden tekaütlüğü esnasında yazmıştır.” (1995: 400-401).

2.2. Eserleri

Celal-zade Mustafa Çelebi'nin eserleri ile ilgili en kapsamlı bilgi tespitlerimize göre Uzunçarşılı'nın makalesinde⁴ yer almaktadır. Geniş bilgi için bu makaleye bakılabilir. Bu makaleye göre Celal-zade'nin eserleri şunlardır: 1. Tabakatü'l-Memalik ve Derecatü'l-Mesalik, 2. Mohaçname, 3. Fetihname-i Rodos, 4. Fetihname-i Karaboğdan, 5. Selimname, 6. Mevahibü'l-Hallak fi Meratibi'l-Ahlak (Enisü's-Selatin ve Celisü'l-Havakin), 7. Delailü'n-Nübüvvet-i Muhammedi ve Şemail-i Fütüvvet-i Ahmedi, 8. Hediyyetü'l-Müminin, 9. Kanunname, 10. Tarih-i Kale-i İstanbul ve Mabed-i Ayasofya, 11. Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayili'l-Ahyar.

2.3. Cevahirü'l-Ahbar Fi Hasayili'l-Ahyar

2.3.1. Eserin Adı

Eserin adı olan Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayili'l-Ahyar, Nuruosmaniye 9b3'ten sonra sayfa çerçevesinin dışına yazılmıştır. Yer aldığı cümlelerin anlam ve dil bilgisi bağıntısına uygun düşmektedir. Ancak İstanbul Üniversitesi nüshasında esere verilen bu ad yoktur. Nuruosmaniye nüshasında eserin adından şöyle söz edilmektedir:

“Kıssa-i Hâzret-i Yûsuf kelâm-ı neşr ile, sâyir vâkıf olan hikâyâtı hilye-i naẓm ile tabâyiğe fehmi âsân olmağ için tekâlif ve hayâlâtdan 0ârî ve berî tezyin olınup *Cevâhirü'l- Ahbâr fî Hasâyili'l-Ahyâr* ile tesmiye olındı.” (9b1-3).

⁴ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995), “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celal-zade Mustafa ve Salih Çelebiler” Türk Tarih Kurumu Belleten 1958, Cilt XXII, Sayı: 87, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 391-422.

2.3.2. Eserin Mütercimi ve Tercüme Tarihi

Lakabı Nişani olan Celal-zade Koca Nişancı Mustafa Çelebi, Ebu Hafs Ömer bin İbrahim el-Ensari'nin Zehrü'l-Kimam adlı Arapça eserini Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayili'l-Ahyar adıyla Türkçeye tercüme etmiştir.

1557 yılında emekli olan Celal-zade, bu tercümesini emeklilik döneminde yapmıştır. Metindeki ifadesinde yetmiş yaşını geçtikten sonra bu tercüme yapıldığını belirtmektedir. Doğum tarihi H 895-896, M 1490-1491 olduğuna göre eserin tercümesine H 965-966, M 1558-1559 yıllarında başlamış olmalıdır. Bu hususlar metinde şöyle ifade edilmektedir:

“... laķabda *Niřānī ezẖāfū'l-enām Muřafā bin Celāl* ibtidāō-i neřōet-i ẖōmrü cūvānī ve ol neřv ü nemāō-i zindegānīden müddet-i ĥayāt-ı müsteẖār, *sāl-i sebẖīn*-den tecāvüz eyledi.” (7a11-14).

Metnin sonunda tarih manzumesi yer almaktadır. Uzunçarşılı, bu tarih manzumesine göre tercümenin H 972 (M 1565) tarihinde tamamlandığını belirtir (1995: 415).

972 yılını ebced hesabıyla bulmak için bütün sözcükleri denedik, ancak bu sayıyı bulamadık. Son dizede geçen “*ķıřsa-i Yūsuf* bugün oldu tamām.” (175b4) ibaresi ebced hesabıyla H 967 (M 1560) yılını göstermektedir.

Bu verilerden eserin tercümesine H 965-966, M 1558-1559 yıllarında başlandığı ve tercümenin H 967, M 1560 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

2.3.3. Eserin Tercüme Sebebi

Celal-zade Mustafa Çelebi, Yusuf hikâyesinin Türk diliyle çoğunlukla manzum olarak yazıldığını, hikâyenin mensur örneklerinin yaygın olmadığını belirterek bu nedenle eseri, Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğini sebep-i te'lif kısmında şöyle açıklar: “*Elsine-i enām-da ol ķıřsa-i pūr-ĥiře, ekřer tarz-ı naẖm ile muvařřaĥ u ārāstedür. Tūrķī dilde neřr ile ķıřsa-i Yūsuf meřĥūr olmaduđı eclden ol kitāb-ı celīlū's-řān, ẖArabīden Tūrķī dil ile terceme olunmađa cūrōet olındı.*” (9a15-18).

2.3.4. Eserin Dil Özellikleri ve Yazıldığı Dönem

Eserin tercüme edildiği dönem 16. yüzyılın ikinci yarısıdır. Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri bu yüzyılda devam etmektedir. Ercilasun, bu konuda şunları belirtir:

“Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerinin hemen tamamı Osmanlı Türkçesinin başlarında da devam eder. Bu özellikler 16. yüzyıl sonlarında başlayan ve 18. yüzyıla kadar devam eden bir süreç içinde bugünkü Türkiye Türkçesinin özellikleriyle yer değiştirir. Ancak bütün değişmeler aynı zamanda başlayıp aynı zamanda bitmez. Bazı özellikler 18. yüzyılın sonlarına ve hatta arkaik olarak 19. yüzyıl içlerine kadar sürer. Ses ve biçim özellikleri bakımından Osmanlı Türkçesindeki durumu şöyle de ifade etmek

mümkündür: Osmanlı Türkçesinin ilk asırları Eski Oğuz Türkçesiyle, son asırları bugünkü Türkiye Türkçesiyle aynıdır. 16. asrın sonlarıyla 18. asrın başları arasındaki dönem ise bu ikisi arasında bir geçiş sürecinin yaşandığı dönemdir.” (2004: 462)

Metinde alıntı sözcükler çok fazladır. Giriş kısmında uzun terkipler, uzun cümleler vardır. Sonraki kısımlarda ise her ne kadar Arapça, Farsça sözcükler çoksa da dil anlaşılır durumdadır, terkipler azdır. Dizin kısmındaki madde başlarına göre aşağı yukarı % 55 Arapça, % 27 Türkçe, % 18 Farsça, % 0.07 Rumca sözcük vardır.

2.3.5. Eserin Nüshaları

Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayili'l-Ahyar'ın tespit ettiğimiz iki nüshası vardır. Çalışmamızda esas aldığımız nüsha, Nuruosmaniye Kütüphanesi 2356 numaradadır. Bu nüsha okunaklı, yazım hatalarına pek rastlamadığımız, manzum-mensur kısımları içeren ve mütercimmin yazdığı nüshadır. Eserin diğer nüshası ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 787 numaradadır.

Nuruosmaniye nüshası, 2356 numarada Cevahirü'l-Ahbar fi Fezailü'l-Ahyar adıyla kayıtlıdır. Hasayil yerine yanlış olarak Fezail yazılmıştır. Nüsha 19 satırlı 175 yapraktan oluşmaktadır. Ancak metnin ilk sayfası besmeleyle birlikte 15 satır, son sayfası ise 17 satırdır. Ayetler ve diğer Arapça ibareler parlak yeşil renklidir. Yazı türü güzel nesihdir. Metin, çoğunlukla harekesiz yazılmıştır. Bu nüshanın yaklaşık üçte ikisi mensur, üçte biri manzumdur. Aslına uygun olarak on yedi meclis hâlinde yazılmıştır. Mensur kısımda Yusuf kıssası, ayetler, hadisler, küçük dinî kıssalar, manzum kısımda ise sadece dinî hikâyeler vardır. 12, 15 ve 17. meclislerde manzum hikâye yoktur. 11. mecliste iki manzum hikâye vardır. Bunun dışında her mecliste bir manzum hikâye bulunmaktadır. Manzum hikâyelerin sayısı on beştir. Eserin sonunda mütercime ait bir tarih manzumesi vardır. Manzumelerin vezni fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün'dür. Mütercim, vezni ustalıklı kullanmıştır.

İstanbul Üniversitesi nüshası Türkçe yazmalar 787 numarada Tercüme-i Zehrü'l-Kimam Yusuf Aleyhissalam Kıssası adıyla kayıtlıdır. Nüsha 15 satırlı 144 yapraktan oluşmaktadır. Mütercimmin elinden çıkmış olan Nuruosmaniye nüshasındaki manzum kıssalar, bu nüshada yoktur. Manzum kısımlar, bağımsız dinî kıssalardan oluştuğu için metnin bağlamını etkilememektedir. O nüshanın son sayfasında yer alan tarih manzumesi de bu nüshada yoktur. 1a'da kırmızı mürekkeple Kıssa-i Hazret-i Yusuf, Nişani Mustafa bin Celal yazmaktadır. Metnin ilk sayfasının başında besmeleden önce kırmızı mürekkeple haza Kıssa-i Hazret-i Yusuf aleyhissalam yazmaktadır. Son sayfada müstensih adı Selim olarak geçmektedir. Müstensih adının altında 1190 tarihi yazılıdır. Bu tarih miladi 1776 / 1777 yılına denk gelmektedir. Ayetler ve diğer Arapça ibareler çoğunlukla kırmızı mürekkeple yazılmış, bazen de bu kurala uyulmamıştır. Sayfa numaraları sonradan, muhtemelen müstensih dışında biri tarafından verilmiş olmalıdır. Çünkü sayfa numaraları düzenli olarak devam etmesine rağmen sayfalar karışmıştır. Giriş kısmı, 13a'nın sonunda kesilir. Sayfa sonunda diğer sayfanın başını gösteren

“acayib” sözcüğü yer almaktadır. Ancak sonraki sayfa “dimişler” sözcüğüyle başlar. Bu kısım 23b1’de devam etmektedir. Sayfalar, 33b1’den itibaren düzenlidir.

2.3.6. Eserin İçeriği

Giriş Bölümü (2a1-13a8): Bu bölümün 11a18’e kadar olan kısmı oldukça süslü, sanatlı olup uzun terkiplerle doludur. Mütercimin süslü nesir yazmadaki ustalığı açıkça görülmektedir. 11a18’den itibaren dil sadeleşmeye başlar.

Eser, besmeleyle başlayıp uzun ve süslü terkiplerle Allah’a, Hazreti Muhammed’e ve Kur’an-ı Kerim’e övgü sözleriyle devam eder (2a1-3b4). Ardından peygamber kıssalarının bir hediye ve şeref olduğu belirtilerek peygamberler ve hikâyeleri, büyük veliler, eserleri ve menkıbeleri övülür (3b4-4a3). Daha sonra Celal-zade, dünyanın geçiciliğinden, nice şöhretli kişilerin, padişahların ölüp gittiğinden bahseder. Bu durumların giderilmesine çare ve imkân olmadığını, bilgili ve kemal sahibi kişilerin hiç olmazsa eserlerinin dünyada baki kalmasını istediklerini, bu nedenle kitaplar telif ettiklerini söyler (4a17-4b8).

Yavuz Sultan Selim’i övdüğü bölümde, onun adalette ikinci Nüşirevân⁵, cömertlikte Hâtem⁶ olduğunu, kardeşlerinin eziyeti açısından Hazreti Yusuf ile hem-hâl olduğunu belirtir (5a8-5b4).

Ardından âlimleri, faziletlileri över. Yirmi yıl miktarı Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında katiplik yaptığını, yirmi dört yıl miktarı nişancılık yaptığını belirtir. *Osmanlı İmparatorluğu*’nu, yükselişini, yapılan gazaları, bu sayede İslam dininin de yükseldiğini anlatarak bunların tafsilinin Kitâb-ı Tabakâtu’l-Memâlik ve Derecâtu’l-Mesâlik’te olduğunu söyler (7b3-8a1).

Bu bölümde ayrıca eserin müellifi, mütercimi, eserin adı, tercüme tarihi ve tercüme sebebi açıklanır. Önceki sayfalarda bunları ayrı başlıklar altında sunmuştuk.

Eserin adını belirtirken Yusuf kıssasının nesirle, diğer hikâyelerin nazımla yazıldığını da açıklar (9b1-3).

Ardından müellifin Arapça olan eserini tanıtır. Eserin birkaç meclisten oluştuğunu, her meclisin Kur’an ayetlerinin tefsirini, İslam için faydalı çeşitli nasihatleri içerdiğini belirtir. Mustafa Çelebi, eserini de meclisler hâlinde tercüme ettiğini, uzun bir kitap olmaması için, bazı yerleri atladığını açıklar (9b11-18).

⁵ İran’da 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmış ve doğruluğuyla ünlenmiş Sasani şahı olup adil lakabıyla anılan kişi (Devellioğlu, 1996: 846).

⁶ Tayyi kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan İbn-i Abdullah bin Sad’ın lakabı (Devellioğlu, 1996: 339).

Daha sonra Yusuf kıssasının Allah tarafından ahsenü'l-kaşaâs olarak adlandırıldığını belirterek bu surenin nüzul sebebini açıklar, kıssayı över, içeriğini genel olarak açıklar (10a-11a18). Yusuf Peygamber'in asa sahibi olması, düş görmesi olayı üzerinde durur (11a18-13a8).

Birinci Meclis (13a8-21b17): Celal-zade, Zehrü'l-Kimam'ın tercümesine 13a8'de başlar. Tefsirlerden yararlanarak anne-baba hakkı ve bu hakların İslamiyet'teki yeri üzerinde durur (13a10-13b14). Bunları, Hazreti Muhammed'in hadisleriyle destekler (13b14-14b16). Anne-baba hakkına bağlı olarak şu cümleyle Yusuf kıssası başlar: "Ėazret-i YaĖĖĖb, nâs içinde analarına ziyâde ĖürmetlĖ idiler." (14b17-18). Yakup Peygamber ve ikiz kardeşi Ays'ın doğumları, babaları olan İshak Peygamber'in onlara dua edişi, Yakup Peygamber'in kardeşi Ays'tan kaçması, dayısının yanına gidip onun kızlarıyla evlenmesi, yıllar sonra çocuklarıyla birlikte dönerek ikiz kardeşiyle barışması anlatılır (14b18-18b6). Ardından kardeş sevgisi konulu manzum bir hikâye gelir. Hikâyenin başında anlatılan konuyla ilgili birkaç beyitlik öğüt kısmı vardır (18b15-21a13).

Birinci meclisin sonunda Yakup Peygamber'in Yusuf'u sevmesi, Yusuf Peygamber'in kardeşleriyle olan ilişkisi, bu hikâyeyi dinlemenin yararları hakkında yorum yapılır (21a14-21b17).

İkinci Meclis (21b17-32b17): İkinci meclis de bir ayetle başlar. Daha sonra hadislerle açıklama yapılır. Bu ayet ve hadislerin konusu salih rüyadır. Rüyalar anlatılırken, kıyamet gününden de bahsedilir. Daha sonra salih rüya gören peygamberlerden söz edilir (21b17-25b16). Rüya görenlerden birinin de Yusuf Peygamber olduğu söylenerek ilk mecliste manzum hikâyeyle ara verilen Yusuf kıssasına devam edilir. Kardeşleri, Yusuf'un gördüğü rüyadan haberdar olur. Bu rüya ve Yakup Peygamber'in ona aşırı sevgi duyması, kardeşlerinin Yusuf'tan kurtulmak için çareler düşünmelerine neden olur. Yakup Peygamber'den izin alınarak Yusuf sahraya götürölür, bir kuyuya atılır. Cebrail, ona yetişip zarar görmesini engeller (25b16-29b7).

İkinci meclis, iftiraya uğrayan namuslu bir kadının anlatıldığı manzum hikâyeyle sona erer. Hikâyenin başında öğütler vardır (29b10-32b18).

Üçüncü Meclis (32b18-44a5): Bir ayetle başlar, hadislerle açıklama yapılır. Şükretme, Cebrail'in vasıfları, Cebrail vasıtasıyla bir kavmin cezalandırılıp yok edilmesi, İbrahim Peygamber'in ateşe atılması ve oğlunu kurban etmesi anında Cebrail'in ona yardıma gelmesi anlatılır (32b18-35b18). Son anlatılan olayla bağlantı kurularak Cebrail'in Yusuf'a kuyu dibinde yetişmesinden itibaren Yusuf kıssasına devam edilir. Kardeşlerinin Yusuf'un gömleğine avladıkları bir hayvanın kanını sürerek babalarına onu kurdun yediğini söylemeleri, Yakup Peygamber'in aşırı üzüntüsü, kardeşlerinin yakaladıkları bir kurdu babalarına getirmeleri, kurdun söze gelerek Yusuf'u yemediğini söylemesi anlatılır (35b18-39b7). Kıssa burada kesilerek, Yusuf Peygamber'in gömleğiyle bağlantı kurulup Hazreti Muhammed ve diğer peygamberlerin gömleklerinden bahsedilir, rivayetler aktarılır (39b7-41a6). Üçüncü meclis dinî nitelikli manzum hikâyeyle son

bulur. Manzumenin başında nice büyük ve ünlü kişilerin sonunun ölüm olduğuna değinilmiştir (41a8-44a5).

Dördüncü Meclis (44a6-52a16): Dördüncü meclis insanlara bahşedilen özelliklerin anlatıldığı bir ayet ve açıklamasıyla başlar. Daha sonra seferle ilgili bir hadis rivayeti ve açıklaması gelir (44a6-45a12). Ardından bununla bağlantı kurularak gezgin tüccarların Yusuf Peygamber'i kuyuda bulmaları anlatılır. Yusuf'un kuyudan çıkarılması, bunu gören kardeşlerinin onu köle olarak satması, Mısır'a yapılan yolculuk ve bu yolculukta yaşananlar bu bölümde yer alır (45a12-48b6). Yolculukla bağlantı kurularak kıssa kesilir ve "Bürâzerler!" hitabıyla insanın dünyadaki yaşamından ahirete intikaline kadar bir sefer üzerinde olduğu belirtilerek nasihat edilir (48b6-49b12). Meclisin sonunda kendini korumak isteyen iffetli bir kadının yaşadığı mucizevi olayların anlatıldığı manzum hikâye yer alır. Manzumenin başında nasihat, sonunda bu nasihati ve konuyu pekiştiren tavsiyeler bulunur (49b14-52a16).

Beşinci Meclis (52a17-64a4): Bir ayetle başlar. Açıklamalar yapılır. Secde, oruç, zekat, hac, cihat, sadaka ve duanın faydalarına değinilir. Diğerleri üzerinde kısaca durulurken duayla ilgili detaylı açıklamalar yapılır (52a17-53a16). Dua konusuyla bağlantı kurularak Yusuf Peygamber'in kendisini tokatlayan zenciye ettiği bedduanın kabul edilmesinin ardından tacirin kendisiyle daha yakından ilgilenmesinden söz edilerek kıssaya devam edilir. Tacirin, Yusuf'u Mısır hükümdarı ve Züleyha'nın eşi olan Reyryan bin Elvelid'e satması, Yusuf'un güzelliği, Mısır'da geçirdiği ilk zamanlar üzerinde durulur (53a16-58a17). Yakup Peygamber'in durumundan bahsedildikten sonra bununla bağlantı kurulup "Karındaşlar!" hitabıyla Sühuf-ı İbrahim'de yazıldığı belirtilerek insanların zayıflığına, Allah'ın büyüklüğüne değinilir (58a17-59b8). Ardından fakir ve kanaatkar birinin hayatından söz edilen manzum bir hikâye gelir (59b10-64a4).

Altıncı Meclis (64a5-73a19): Bir ayetle başlar. Hadislerle desteklenerek zayıflara, kölelere iyi muamelede bulunulması gerektiğine değinilir. Hazreti Muhammed'in kölesi Zeyd'e davranışı örnek gösterilir (64a5-67a8). Bu konuyla bağlantı kurularak Mısır padişahının da Yusuf'u köle yerine koymayıp hatunlarına ona ikramda bulunmalarını emrettiği belirtilerek Yusuf kıssasına devam edilir. Züleyha, Yusuf Peygamber'e ilgi duymaya başlar; bu ilgi aşka dönüşür. Övücü, sevgi dolu sözlerle onun ilgisini çekmeye çalışır. Züleyha, Yusuf'la yalnız kalmak için görkemli bir bina inşa eder. Ancak Yusuf, onun aşkına karşılık vermeyip ondan kaçır. Bu esnada gömleği arkadan yırtılır. Züleyha'nın eşi gelince, beşikteki çocuk dile gelerek Yusuf'un masumiyetine şahitlik eder (67a8-71a7). Yusuf kıssası kesilerek yağmur duasının bir türlü sonuç vermediği bir beldeye, köle bir zencinin gelerek yaptığı duanın kabul edilmesini konu edinen manzum bir hikâye anlatılır (71a9-73a19).

Yedinci Meclis (74b19-90a8): İsa Peygamber'in adının geçtiği bir ayetle başlar, Hazreti İsa ile ilgili bazı açıklamalar yapılır, doğumundan, mucizelerinden, havarilerinden, göğe çıkarılışından söz edilir. Daha sonra Hazreti İsa'nın yeryüzüne indirilişi, dünyanın son zamanları ve Deccal

hakkında uzun uzadıya açıklamaların yapıldığı bir hadis zikredilir. Ardından insanoğlundan bazılarının beşikte konuştuğu belirtilerek Hazreti İsa ve birkaç kişi zikredilir (74b19-85a6). Bununla bağlantı kurularak “Biri dahi şahid-i Yûsuf idi ki zîkrolındı.” cümlesiyle önceki bölümde ara verilen Yusuf kıssasına devam edilir. Bu bölümde Züleyha’nın bazı kadınları çağırıp onlara Yusuf’u göstermesi, kadınların kendilerinden geçip bıçakla ellerini kesmeleri, Yusuf Peygamber’in olanlardan usanıp zindana girme dileğinde bulunması anlatılır. Bu bölümde Yusuf kıssası çok kısa tutulmuştur (85a7-86b9). Meclisin sonunda İsrail kavminden dindar bir erkeğin iffetini korumak için kendisini arzulayan bir kadından kaçışının hikâye edildiği manzume yer alır (86b12-90a8).

Sekizinci Meclis (90a9-97a6): Ayın yarılacağını belirten bir ayetle başlar, Hazreti Muhammed’in bu mucizesinden bahsedilir. Bu mucizeye rağmen bazılarının Müslüman olmayıp bunu sihir olarak nitelendirdikleri, bunların görünüşte diri, ancak gerçekte ölü mesabesinde oldukları belirtilir (90a9-91a15). Aynı şekilde Hazreti Yusuf’un Züleyha’yı doğru yola getirip hilelerinden vazgeçirmek için yaptıklarının da fayda etmediğine değinilerek kıssaya devam edilir. Yusuf Peygamber’in zindana atılması, zindandakiler arasında hâl ve hareketleriyle üstün görülmesi, rüya tabirindeki mahareti, Mısır padişahının sakisi ve aşçısının zindana düşmesi, rüyalarını Hazreti Yusuf’a tabir ettirmeleri, bu tabirlerin gerçekleşmesi, Züleyha’nın Yusuf’un zindana atılmasına sebep olduğuna pişman olarak ağlayıp inlemesi anlatılır (91a16-94b12). Ardından uzun uzadıya Allah’ın lütfundan ve zalim birinin elinden mucizevi şekilde kurtulan bir kişiden söz eden manzum hikâyeyle meclis sona erer (94b15-97a6).

Dokuzuncu Meclis (97a7-106b15): Uzeyr Peygamber’den söz edilen bir rivayetle başlar. Peygamber, insanların yaptıklarını düşünüp düşünceye dalar, üzülmeye üzerine bir melek gelerek her şeyin Allah’ın takdiriyle olduğunu, çok şeye insanların güç yetiremeyeceğini söyler (97a9-99a17). Bu bağlantıyla Yakup Peygamber’in Yusuf’u çok sevdiği, bu sevginin onu kaybetmesine sebep olduğundan bahsedilir. Ardından Yusuf’un rüyasının zindandan çıkmasını sağlaması gibi sebepler zincirinden bahsedilir. Yusuf Peygamber, zindandan çıkmak için Züleyha’nın ve diğer kadınların suçlarını itiraf etmesini şart koşar. Bu şartın yerine getirilmesi üzerine zindandan çıkar (99a17-104a11). Bölümün sonunda kötü düşüncelere dalan bir kişinin zor duruma düşmesi, tövbe edince de bu durumdan kurtulmasını hikâyeye eden bir manzume yer alır (104a14-106b15).

Onuncu Meclis (106b16-115a16): Allah’ın insanlara verdiği emanetlerden söz eden bir ayetle başlar, ayetin tefsiri yapılır (106b16-107b11). Daha sonra Mısır padişahının Yusuf Peygamber’e emanet konusunda güvenilir olduğunu belirtmesiyle kıssaya devam edilir. Melik, rüyasının tabirini tekrar yaptırıp bizzat ondan dinler, Yusuf Peygamber, yedi yıl bolluğun ardından yedi yıl kıtlık olacağını belirtir. Alınacak tedbirleri uygulaması için padişah geçici olarak tahtını Hazreti Yusuf’a bırakır. Bolluk yıllarının sonunda kıtlık yılları başlar (107b11-109b11). Kıssa burada kesilip yemek yedirmenin fazileti, kıtlık, açlık, kanaat, buğday ve arpa gibi konulardan bahsedilir

(109b11-111a16). Ardından, ateşle oynamasına rağmen eli yanmayan bir kişinin hikâye edildiği bir manzume gelir (111a17-115a16).

On Birinci Meclis (115a17-127b11): Allah'ın, kullarını çeşitli yollarla imtihan ettiği, sabredenlerin mükâfatlandırılacağı konusundaki bir ayetle başlayıp onun tefsiriyle devam eder. Bu konuda rivayet edilen hadisler zikredilir (115a17-117a18). Daha sonra bir peygambere inanmayıp putlara tapıklarından dolayı kılıktan perişan duruma düşen bir hükümdar ve halkının mümin oluşlarının hikâye edildiği bir manzume anlatılır (117b1-121a4). Bu bölümde Yusuf kıssasına manzumeden sonra devam edilir. Kıtık başlar. Yusuf Peygamber, bolluk yıllarında aldığı tedbirleri uygular, ünü yayılır. Kenan'da da kıtlık olur. Yusuf Peygamber'in kardeşleri babalarından Mısır'a yiyecek getirmek üzere gitmek için izin isterler (121a5-123b13). Hazreti Yusuf'un padişahlığından söz edilirken kibirle ilgili bir hadis zikredilir (123b14-124a7). Ardından duanın kabulünün konu edildiği bir manzum hikâye anlatılır (124a8-127b11). Bu bölümde diğerlerinden farklı olarak iki manzum hikâye vardır.

On İkinci Meclis (127b12-134b4): Takva ehli ve Allah'ın onlara ihsanıyla ilgili bir ayet ve onun tefsiriyle başlar (127b12-128b16). Hazreti Yusuf'un kardeşlerinin Mısır yolculuğuyla kıssaya devam edilir. Kardeşleri Mısır'a girerler. Hükümdar olan Yusuf Peygamber'in huzuruna çıkarlar. Hazreti Yusuf, kardeşlerini tanıır, onun yüzü peçelidir, kardeşleri Yusuf olduğunu bilmezler. Yusuf, onlara başka kardeşlerinin olup olmadığını sorar. Yusuf diye bir kardeşlerinin küçükken kaybolduğunu söylerler. Yusuf Peygamber, onlara inanmadığını, kardeşlerinin kaybolmadığını, onu köle olarak sattıklarını, onları hapsedeceğini söyler. Kardeşleri ne yapacağını şaşırır. Yusuf Peygamber'in öz kardeşi Bünyamin yanlarında yoktur. Kenan'a gidip Bünyamin'i getirmeleri şartıyla onları serbest bırakır. Ancak Bünyamin gelinceye kadar Şemun'u rehin olarak tutar. Kardeşleri, Kenan'a doğru yola çıkarlar (128b16-133a6). Ardından kıyamet gününden söz edilerek meclis tamamlanır (133a6-134b4). Bu bölümde manzum hikâye yoktur.

On Üçüncü Meclis (134b4-145a5): Muhabbetle ilgili bir ayet ve onun tefsiriyle başlar. Hadisler zikredilir (134b4-136b6). Bu bağlamla Züleyha'nın Yusuf Peygamber'e duyduğu aşktan söz edilerek Yusuf kıssasına devam edilir. Züleyha'nın eşi ölür, kendisi de yaşlı ve ââm bir kadın olur. Yusuf Peygamber'in yoluna çıkıp kendisini tanıtır. Züleyha'nın durumuna çok üzülen Yusuf, onu sarayına getirtip kendisiyle evlenmek ister. Züleyha, mümin olur, Yusuf Peygamber'in duasıyla gözleri açılır, eskisi gibi genç ve güzel bir kadın olur, evlenirler (136b6-139b12). Burada kıssaya ara verilerek nefsin mertebelerinden ve bu mertebelerin özelliklerinden bahsedilir (139b12-141a11). Ardından tutsak olan bir müminin hikâye edildiği bir manzumeye yer verilir (141a14-145a5).

On Dördüncü Meclis (145a6-152b12): Allah'ı zikretmeyle ilgili bir ayet, hadis ve bunların tefsiriyle başlar (145a6-146a5). Yusuf kıssası, Yakup Peygamber'in istemeyerek de olsa Bünyamin'i kardeşleriyle Mısır'a göndermesiyle devam eder (146a6-149b4). Ardından mümin bir hekimin

Rum ülkesine gitmesini konu edinen manzum bir hikâye anlatılır (149b19-152b12).

On Beşinci Meclis (152b13-158b3): Bir ayetle başlar. Daha sonra yerlerinden ayrılan dört kişiden söz edilir. Bunlar Belkıs, Talut, Hazreti Musa ve Yusuf Peygamber'dir (152b13-154b1). Bu bölümde Yusuf Peygamber'in kendisini Bünyamin'e tanıtmayı, kardeşinin yanında kalması amacıyla çanağını onun yüküne koyup onu hırsız diye alıkoyması anlatılır (154b1-157b8). Yusuf'un ilminin kardeşlerinden daha fazla olduğu söylenir. Bu bağlamla, ilim konusunda bir hadis zikredilerek açıklanır (157b8-158b3). On ikinci mecliste olduğu gibi bu mecliste de manzum hikâye yoktur.

On Altıncı Meclis (158b3-169a15): Kulluk, tövbe, Allah'ın mağfireti gibi bazı konuları içeren bir ayet ve onun tefsiriyle başlar (158b3-161a4). Yusuf Peygamber, Bünyamin'i alıkoynca, kardeşleri babalarına cevap veremeyeceklerini düşünüp, onu bırakması için Hazreti Yusuf'a yalvarırlar. Ancak yalvarmaları, kardeşlerini almak için yaptıkları mücadeleler sonuç vermez. Yehuda ve Şemun, kardeşleri olmaksızın Kenan'a dönmek istemez, diğerleri döner. Yakup Peygamber'in üzüntüsü artar (161a4-165a4). Meclis, babasının vasiyetini yerine getirip önce çok zor duruma düşen, daha sonra ferahlığa ve zenginliğe kavuşan bir kişinin anlatıldığı manzum hikâye ile biter (165a6-169a15).

On Yedinci Meclis (169a16-175a7): Meclisin başında sabırla ilgili ayet, hadis ve bunların açıklamaları vardır, bu kısımda Eyüp Peygamber'den de söz edilir (169a16-170b14). Yakup Peygamber, Bünyamin'i göndermesi için Hazreti Yusuf'a bir rica mektubu yazar, oğullarına verir, oğulları tekrar Mısır'a gidip Yusuf Peygamber'in huzuruna çıkarlar. Yakup Peygamber'in mektubunu ona verirler. Mektup okununca Hazreti Yusuf, kendini tutamayarak ağlar. Gece olunca babasının gözlerinin açılması ve kavuşmaları için dua eder. Cebrail gelerek, babasına gömleğini göndermesini, onunla babasının gözlerinin açılacağını kendisine bildirir. Hazreti Yusuf, kardeşlerini yanına çağırır, peçesini kaldırarak kendisini tanıtır. Pişman olup tövbe ederler. Yehuda, Yusuf Peygamber'in gömleğini babasına götürüp müjde verir. Yakup Peygamber'in gözleri açılır. Nihayetinde kavuşurlar. Yusuf peygamber'in vefatı anlatıldıktan sonra kısas tamamlanır (170b14-175a7). Bu mecliste manzum hikâye yoktur.

Sonuç Bölümü: Kısasanın sona erdiği belirtilir. Bu bölüm bir tarih manzumesi ve bununla ilgili açıklamalardan oluşmaktadır.

3. Yazım Özellikleri

Bu konuda sadece metinde dikkati çeken yazım özellikleri üzerinde durulacaktır. Bu özellikler; kalın ünlülü bazı sözcüklerde sin ünsüzünün kullanılması, bazı eklerin geldiği sözcükten ayrı yazılması, bazı sözcüklerin bitişik yazılması, yükleme durumu ekinin yazımı, Türkçe sözcüklerde şedde kullanılması, bazı örneklerde hemze yerine "y" yazılması, "zi sahip" sözcüğünde zel yerine ze yazılmasıdır.

3.1. Kalın Ünlülü Bazı Sözcüklerde Sin Ünsüzünün Kullanılması

Salķım sözcüğü kalın sıradan bir sözcük olduğu hâlde, metinde geçtiğı her üç yerde de (80a15, 93a9) sin harfiyle yazılmıştır. Tarama Sözlüğü'nde bu sözcük hem sad hem sin harfiyle yazılarak iki farklı şekilde yazımı gösterilmiştir (YTS: 179). Aynı sayfada üç yerde geçen sancaķ'da (67a3,4,7) da sad yerine sin harfi kullanılmıştır. Tarama Sözlüğü'nde köşeli parantez içinde sinle yazılan sözcük (YTS: 180), Kamus-ı Türki'de sad ile gösterilmiş ve sözcüğün sin ile yazımına gönderme yapılmıştır. (KT: 737, 812). Metinde tek yerde geçen saz sözcüğü (114a3) de sin ile yazılmıştır. Tarama Sözlüğü'ndeki yazımı da bu şekildedir (YTS: 182).

3.2. Hemze Yerine Ye, Zel Yerine Ze Yazılması

Metinde bazı örneklerde Arapçaya özgü bir harf olan hemze yerine y kullanılması ve “zi” sözcüğünde zel yerine ze yazılması dikkati çeken yazım özellikleridir.

Metinde pek çok örnekte hemze yerine ye yazılmıştır: Ŗacāib>Ŗacāyib 11a1, Ŗāid>Ŗāyid 38b1, fāide>fāyide 17b13, fāiz>fāyiz 152b15, fevāid>fevāyid 21b17, māil>māyil 15a8, nāib>nāyib 31b13.

Sözcüklerin önüne gelerek “sahip” anlamı veren Arapça zi, zi-Ŗahd (3a4) ve Yüsuf-ı zi-Nüvās (82a7) örneklerinde aslında olduğu gibi zel, diğerk örneklerde ise ze ile yazılmıştır. Ze ile yazılan bazı örnekler şunlardır: zi-Ŗatā, zi-kemāl 20a2; zi-kerāmet, zi-kerem 21a13; zi-muktezā 19b19.

3.3. Yükleme Durumu Ekinin Yazımı

Metinde yükleme durumu eki, tespitlerimize göre a, e ünlülerini gösteren he'den sonra sürekli hemze ile yazılmıştır. Ayrıca kaççıyı (137a13) örneğinde ye'den sonra hemze getirilerek yazılmıştır. Bu yazımın, izafet kesresini göstermek üzere he ve ye üzerine konulan hemzenin etkisinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yükleme durumu ekinin hemze ile yazıldığı bazı örnekler şunlardır: cāmeyi 43b15, giceyi 78a4, hastayı 151a6, hücreyi 117b19, kırbayı 158a9.

3.4. Bazı Eklerin Ayrı Yazılması

Metinde bazı ekler çoğunlukla bitişik, bazen de ayrı yazılmıştır. Eklerin ayrı yazılmasında belirli bir kural tespit edemedik. Bu konuda “Eski Anadolu Türkçesi'nde Uygur imlasının etkisiyle bazı eklerin ayrı yazımı görülmektedir.” (Gülsevin-Boz 2004: 90) diye belirtilir. İnceldiğimiz metinde çokluk eki, bulunma ve ayrılma durumu ekleri, 3.çoğul iyelik eki, 2. tekil ve çoğul kişi ekleri, 3.çoğul kişi eki, isimleri yüklemleştirme görevinde kullanılan -dUr eki bazen ayrı, bazen bitişik yazılmıştır.

Metinde eklerin ayrı yazılmasına tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır: düş-ler 27b19, ekinlik-ler 80a16, hatun-lar 17b7; menām-da 24a8, sāŖat-

de 82b14; atam-dan 84a16, Ħağ-dan 20a4; dĦn-lerinde 16b11, ħadem-leri 145b12; ħalmıř-sın 24a18, oğurlamış-sın 17b12; eylemış-siz 147b7, virmış-siz 38a16; gelsün-ler 28a2, ħomıř-lar 41a19; gōkħek-dür 92a12, kefenüm-dür 28b14.

3.5. Bazı Sözcüklerin Bitişik Yazılması

Metinde bazı sözcükler bitişik yazılmıştır. Birçok yerde geçen “nemikdar” sürekli bitişik yazılmıştır. Diğer bazı sözcükler ise bazen bitişik bazen ayrı yazılmıştır. Örneğin daĦı sözcüğü anuĦ, ben, ol, sen sözcükleriyle yazılırken bazen bitişik, bazen ayrı yazılmıştır. Bu konuda tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır: anıda 131a8, olda 50b7; anuĦdaĦı 24b13, bendaĦı 11b11; oldaĦı 14a11; oldenĦlü 59b16, şoldenĦlü 35a16; anuĦiĦün 22a5, itmekiĦün 68a16; didiki 16a13, irişdiki 54b4; bilkim 29b12; neħadar 15b12, nemikdar 98a3; gelberü 125a16, oldem 20b18.

3.6. Türkçe Sözcüklerde Şedde Kullanılması

Metinde Arap dili imlasının etkisiyle bazı Türkçe sözcüklerde çift ünsüz yerine tek ünsüz yazılarak şedde kullanılmış; bazılarında ise çift ünsüz yazılmış üzerine de şedde konmuştur.

Metinde, Türkçe sözcüklerde çift ünsüz yerine şedde kullanılmasına iki yerde geçen ıssı (27b15, 111b12) sözcüğü örnek teşkil etmektedir.

Çift ünsüzle birlikte şedde kullanılmasına ise şu örnekleri vermek mümkündür: ellerinde 35b16, elli 111a14, ħıllu 15b3, ħıllar 29a14, oğulları 36b14, teller 111b12, yıllık 34a5.

4. Ses Bilgisi

4.1. Ünlü Uyumları

4.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Metinde Türkçe sözcükler genel olarak kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. -ken ve +ki ekleri kalın sıradan sözcüklere geldiklerinde uyumu bozarlar: buyurmuşlar *iken* 53a7, maĦalde *iken* 160a6, oturur *iken* 11b14; yarınki 62a18.

4.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan örnek sayısı çoktur. daru (102a17), eyü (38a12), girü (13b18), incü (34b18), ħapı (70a15), ħarşı (68a11), ħayħı (118a1) gibi bazı sözcüklerde düz ünlülerden sonra yuvarlak; oħı- (67b11), toħrı (60a3), toħı- (43b4), yüri- (49a14) gibi bazı sözcüklerde ise yuvarlak ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi uyumsuzluħa neden olmaktadır. Ayrıca bazı eklerin ünlüsünün sürekli düz,

bazılarının ise sürekli yuvarlak olması nedeniyle düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmaktadır.

Metinde ünlü sürekli düz olduğu için, yuvarlak ünlü sözcüklere geldiklerinde uyumu bozan yapım ekleri şunlardır: +CI (oduncu 158a14), +ki (dünki 97b15), +IK (çoğlık 77a7), -IcAK (göricek 16b8), -Il (çözil- 106a12), -In (dögin 124b11), -IncA (düşince 48b18), -Iş (buluş- 143a6).

Ayrıca çekim eklerinden yükleme durumu eki (kılı 65a5), 3. tekil iyelik eki (gözin 61b4), 2. tekil kişi eki (olursın 15a17), 2. çoğul kişi eki (bilürsüz 27b3), öğrenilen geçmiş zaman eki (bulmuşam 151b9) ve görülen geçmiş zaman 3. kişi eki (yoldılar109b2) de yuvarlak ünlü sözcüklere geldiğinde uyum bozulmaktadır.

Metinde ünlü sürekli yuvarlak olduğu için, düz ünlü sözcüklere geldiklerinde uyumu bozan yapım ekleri şunlardır: +cuğ (azacuk<az+cuk 140b7), -dUK (aldukları 40b9), -dUr (bindür- 77a3), -kun (kaçkun 47b12), +IU (adlu136a19), -mAlU (biçmelü109b1), -mUr (yağmur 59a4), +sUz (hesâbsuz134a3), -U (yapu 60b10), -UbAn (iltüben 105b12), -Uk (açuk 34b16), -Up (çıkarup 29b1), -Ur (içür- 23b5).

Şu çekim eklerinin ünüleri de sürekli yuvarlak olduğu için düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmaktadır: İlgi durumu eki (zâhidün cânı 124b7), 1. tekil iyelik eki (ağzum 24b15), 2. tekil iyelik eki (Öakluñ var 98a5), 1. çoğul iyelik eki (babamuzuñ 26b2), 2. çoğul iyelik eki (aranızda 37a2), 1. çoğul kişi eki (girmişüz 50a19), görülen geçmiş zaman 1 ve 2. kişi ekleri (açdum 113a4, ağlatduñ 48a7, eyledük 37a8, yidünüz 76b12), geniş zaman eki (ağlaşurlar 20b12), 1 ve 2. tekil kişi hariç emir kipi (kalsun 132b14, varalum 32a4, eylenüz151a3, kızsunlar83b14).

4.2. Ünlü Düşmesi

Tespit ettiğimiz bazı ünlü düşmesi örnekleri şunlardır: ağzumda<ağız+umda 24b15, ayru<ayır-u 27b4, beñze-<beñiz+e-105b3, çağrış-<çağır-ış- 133b15, gönüm<gönül+üm 139a9, oyna- <oyun+a- 167b12.

Ayrıca ünlü kaynaşması da diyebileceğimiz nol- <ne+ol- (56b2) ve neyle-<ne+eyle- (168a17) örneklerinde e sesi düşmüştür.

4.3. Ünsüz Uyumu

Sert ünsüzlerden sonra bazı eklerin sürekli yumuşak ünsüz d ile başlaması ünsüz uyumunu bozmaktadır. Bu ekler ve bazı örnekleri aşağıda sunulmuştur:

Sıfat-fiil Eki -dUK: atduklarında 132b15, bırağduklarında 129b3, geçdükleri 99a9.

Fiilden Fiil Yapan Ek -dUr-: bitişdür- 90b17, bulaşdur- 55b16, irişdür- 172b18.

i- Fiilinin Geniş Zamanı 3. kişi Eki +dUr(lAr): ħaķıķatdūr 60a16.

Görülen Geçmiş Zaman Eki -dl, -dU: açdum 113a4; aġlatduġ 48a7; atdı 12a4.

Bulunma Durumu Eki +dA: āfākda 23a1, eylükde 14a16, Ŗibādetde 159b15.

Ayrılma Durumu Eki +dAn: açlıķdan 147a5, lezzetden 152a15, maŖŖıyetden 51b10.

5. Şekil Bilgisi

Şekil bilgisinde yapım ve çekim ekleri üzerinde durulacaktır. Örnekler, anlamın ortaya çıkması gerektiğinde cümle hâlinde, diğer durumlarda sözcük hâlinde verilecektir. Sözcük hâlindeki örneklerimiz alfabetik sıraya göre, cümle hâlindeki örneklerimiz sayfa-satır numarasına göre yazılmıştır.

5.1. Yapım Ekleri

5.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+aķ: çanaķ 156a14.

+(s)Ar: ikişer 46b11, kırķar 68a12.

+ArU: Yer-yön bildirir. Metinden tespit ettiğimiz örneklerde kalıplaştığından yapım ekleri arasında göstermeyi uygun gördük: içeri 171a8, ilerü 37a14, yuķaru 22b2 (bk. +rA).

+CA: Bu ekle ilgili Korkmaz şunu belirtir: “Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekim eki olan +CA eki, kalıplaşma yoluyla sınıf değitirerek zamanla bir yapım ekine de dönüşmüştür.” (2003: 36).

Bu ek, metinden tespit ettiğimiz örneklerde kalıplaştığından onu sadece yapım ekleri arasında göstermeyi uygun gördük: aķçe 31a17, eyüce 129a18, ħāzırca 114a8, niçe 76a10, tenhāca 87b12.

+Cek: büyücek<büyük+cek 84b8, gökçek 108a15, tizçek 148a2.

+Cl: aķıncı 66a2, aşçı 93a2, boyacılık 77a5, demürçi 91b10, etmekçi 110a7.

+cuġaz: kuşcuġaz 160a7, şucuġaz 27b18.

+cuk: azacuk<az+cuk 140b7, oġlancuk 84b17.

+dAş: ħāldeş 167b1, ķarındaş 46b11, yoldaş 48b13.

+dü: gürüldü 133b12.

+düz: gündüz 102a16.

+ge: Kalıplaşmış yönelme durumu ekidir. Bu nedenle yapım ekleri arasında göstermeyi uygun gördük: *özge*167a8.

+ıl: *yaşıl* 34b17.

+kek: *erkek* 55a7.

+ki: *evvelki* 22b15, *dünki* 97b15, *yarınki* 62a18.

+lık: *âdemîlik* 19a10, *âşinâlık* 73a17, *birlik* 73b10, *boyacılık* 77a5, *çoklık* 77a7.

+lu: *bağlu* 37b12, *benizlü* 78b5, *boy lu* 78b4, *fayidelü* 64a14, *gizlü* 70a2.

+(I)ncl, *+(U)ncl*: *altıncı* 133b7, *beşinci* 133b7, *dördüncü* 44a13, *onuncu* 127b17.

+rA: Yer-yön bildirir. Metinden tespit ettiğimiz örneklerde kalıplaştığından yapım ekleri arasında göstermeyi uygun gördük: *içre* 61b12, *şonra* 13b18, *taşra* 92b9 (bk. +ArU).

+sUz: *edebîsüz* 70a18, *hêsâbsuz* 134a3, *ihtiyârsuz* 47b17, *onsuz* 26b14.

5.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

+A-: *benze-* <*beniz*+e-157a17, *oyna-* <*oyun*+a- 167b12, *yaşa-* 174b7.

+ar-: *ağar-* 43b6, *yaşar-* 153b10.

+da-: *alda-* 71a18.

+et-: Bu ek için Korkmaz “+Aş- eki gibi +At- eki de addan fiil yapan +A- ekiyle fiilden ettirgen fiiller türeten -t- ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Kaynaşma dolayısıyla -t- ekini işlevi körelmiştir.” (2003: 113-114) açıklamasını yapar. Bu eke şu iki örneği tespit ettik: *düzet-* 131b1, *gözet-* 68a1.

+(I)K-: *acıK-* 121a15, *birik-* 91a1.

+(a)l-: *çoğal-* 116b2, *diril-* 163a9, *incel-* 120b10, *şagal-* 31b8, *toğrıl-* 51a13.

+lA-: *bağışla-* 66a11, *bağla-* 25b19, *boğazla-* 15b1, *çağla-* 4a18, *diñle-* 67b7.

+śa-: *śuşa-* 23b3.

+(U)r-: *çağur-* 36a10, *üfür-* 75a19.

5.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

5.1.3.1. Fiilden Fiilimsi Yapan Ekler

İsim-Fiil Ekleri

-İş: biliş 141a16, iniş 49a4, yanlış<yanıl-ış 52a11.

-mA: ditreme 24a3, düşme 104b5, yanma 114b13.

-mAK: almak 99a16, bağlamak 21a16, bilmek 98a5, çekmek 45b7, çıkmak 22b7.

Sıfat-Fiil Ekleri

-(y)AcAK: kırtılacak yirleri 162b16, şatun alacaklarını 130a15, şavılacak yir 49a14.

-(y)An: ağan 71a9, bağan 142a18, eyleyen 41b12, geçen 174a1, okıyan 79a10.

-Ar: gider oldu 77a6, kimseneye tapar kalmaya 80a19.

-dUK: aldudan 65a8, aldıkları 40b9, atduklarında 132b15, biraşduklarında 129b3.

-mAlU: biçmelü olduğda 109b1, helâk itmeli olduğda 35a12-13.

-mAz: görünmez oldu 27b10, görmez olmuş idün 82b17.

-mİş: mezbelelerden çıkarılmış hırkâlardan dikilmiş bir cübbe 40b11-12.

-(U)r: kafesde oturur kuş 100b11-12, koyununda yatur bir esed104a18.

Zarf-Fiil Ekleri

Bazı zarf-fiil ekleri kullanıldıkları cümlelere göre farklı anlamlar ifade edebileceği için bu eklerin geçtiği örnekleri cümle içinde sunacağız:

-e, ı, u

Bu zarf-fiil ekleri, kurallı birleşik fiillerde asıl fiille yardımcı fiilin arasına girer. Bunlar için tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

“Ne dinden *dönebilür* ve ne âteşe girmegi ihtiyâr ider.” (84a5).

“Ol seriķa iden ķarındaşunuz yanumda mahbûs-dur, cürmine göre *alıķodum*, didi.” (162a7-8).

-eli

Bu zarf-fiil eki, tespit ettiğimiz tek örnekte +den berü ile birlikte kullanılmış olup bir zamandan beri anlamını vermektedir. Bu yapının kullanıldığı cümle aşağıda verilmiştir:

“Ĥazret-i Risālet-Penāh ś.Ŗa.s. buyurmuşlar ki: Allāhu teŖālā yiryüzine zürriyyet-i ādemi *getüreliden berü* yiryüzinde bir fitne olmadıki fitne-i Deccāl’danŖažim ola.” (78b19-79a1).

-erek

Bu zarf-fiil eki tespit ettiğimiz beş yerde kalıplaşmış olarak gittikçe, tedricen anlamına gelen giderek sözcüğünde geçmektedir:

“Rüzgār oldı muhālif esdi bād, / *Giderek* oldı havāda iştidād.” (50b1).

“*Giderek* Züleyhā’nuñ gönlinde hālet-i Ŗışķ peydā olup ammā žuhūra getürmeyüp mestür itdi.” (67b12-14).

-IcAK

-dığında, -dığı zaman anlamını verir:

“On birinci oğulları ki Ĥazret-i Yūsuf idi. Ol *toğıcaķ* mezbür ağaçda Ŗādet üzre šāh žuhūr itmedi.” (11b6-7).

“Tayısı bu hāleti *gōriceķ* Ŗızzet ü iħtirāmlar eyledi.” (16b7-8).

“Korķaram taşra *çıkıcaķ* gāflet idesiz, anı kūrda yidüresiz, didiler.” (27a1-2).

“Üçünci defŖa *śorıcaķ* buyurmuşlarki: Her günde yetmiş kerre Ŗāfv eyle.” (65b12).

Şart ifadesi taşır:

“Tariķ budur ki anı katlı idüp veyāhüd bir yire çıkaralum ki atamuz cemālini görmeyüp babamuzun hūzūrı andan hālî olup muşāhabeti bizüm ile olsun. Ol *gidiceķ* ahvālümüz šalāh üzre olur, didiler.” (26a19-26b3).

“Dellāl eyitdi: Bu vechle mezād *idiceķ* kimse saña müşterî olmaz, didi.” (54b1).

“Peyğamberlerün ahvālî böyle *olıcaķ* ey günāhlr içinde gārķ olup Ŗuyübından havf iden bî-çāreler! Ol dem-lerde hāl niçe olur?” (133a13-15).

-(y)IncA

Metinde en çok -ıncaya kadar anlamını üstlenmiştir:

“Şāfrā adlu bir cāriyeye tayandılar, hāttā bir dereye *varınca* yüridiler.” (36b12-13).

“ŖAhd eylemiş-diki Ĥazret-i YaŖŖküb’ı dāhık *gōrmeyince* kendü dahı dıhık itmeye.” (57b4-5).

“Hazāyin-i arz cümle elünüzde, niçün arpa etmegi yirsiz, *toyınca* taŖām ekl eylemezsiz, dirlerdi.” (122a5-7).

-dığında, -dığı zaman anlamını verir:

“Her zamānda ki oğlu vücūda gele idi ol ağaçda bir tāze budak žāhir olup oğlan büyüyüp hadd-i bülūğa *irışince* ol šāh dahı irişürdi.” (11b1-3).

“Kızkarındaşı beytū’l-aḥzānuḡ kapusına varup esselāmu Ŗāleyke yā ata, *diyince* āvāzını bilüp eyitdi: Ŗāleyke’s-selām ey kızum, ne ḥāldür ki bu vaḡt içinde geldüḡ?” (57b8-11).

Olumsuzluk ekiyle kullanıldığında -mezise, -mediḡi takdirde anlamını verir:

“Varmı ḡudret bulmaḡa böyle ḡamış? / Mālikā! İḡsān idüp olsaḡ ḡarış.

Didi Mālik kimde var ḡudret aḡa, / *Virmeyince* feyz-i Ḥaḡ miknet aḡa.” (43b12-13).

“Baḡa teslīm *itmeyince* özünḡi, / Sürmeyince yüzüme tā yüzünḡi.

Virmezem ekl itmege asla taḖām, / Hūn u rızḡum eylerem saḡa ḡarām.” (113a10-11).

-ken

-dıḡı esnada, -dıḡı sırada anlamını verir:

“Bürāderleri ile *oturur iken* gözlerine uyḡu ḡalebe eyledi, yatdı.” (11b14).

“Züleyhā ardlarına düşüp ḡapuya muḡaddem irişmege saḖy itdi ve *ḡaçarken* Ŗaḡabinden ḡamışlerine yapışup ḡamış yırtıldı, pārepāre oldu.” (70a12-14).

“Biz *ol maḡalde iken* nā-gāḡ dürr ü cevāhir ile bezenmiş bir ḡuşḡuḡaz aḡsen-i eşkālde uçup görindi.” (160a6-7).

Önceden var olan bir durumun sonradan zıt yönde deḡiştḡini göstermek için karşıt durumlar arasında kullanılır. Olduḡu hāilde, olmasına raḡmen anlamını verir:

“Ḥikmet ne ola, siz duḖā idüḡ ben ḡabül iderem diyü *buyurmuşlar iken* duḖā iderüz, ḡabül olmaz.” (53a7-8).

“EbūḤalib *ḡarīb iken* lücce-i helāk-da ḡarīḡ oldu. Selmān *baḖīd iken* sāḡil-i selāmete irişdi.” (91a9-10).

-mAdIn

Zarf-fiilin gösterdiḡi hareketin veya durumun gerḡekleşmesinden önce asıl fiildeki hareketin yapılması gerektiḡini veya bir durumun ortaya çıktḡını ifade etmek için kullanılır:

“Allāhu teḖālā CebrāḖīl’e emritdi ki Yūsuf, ḡuyunun dibine *düşmedin* irişe.” (28b17-18).

“Her šabāḡ sāḡhire *varmadın* rāhibe gelüp Ŗilm-i tevḡıdden bir nesne oḡıyup andan soḡra sāḡhire varur oldu.” (82b4-5).

-(y)Up

Art arda yapılan eylemler için kullanılır:

“Cebrâîl-i emîn nâzil *olup* yaşıl zebercedden bir *Ôaśâ getürüp* Yûsuf’a virdiler.” (11b12-13).

“İçerüsinden pîrâhen-i İbrâhîm’i *çıkarup* Hâzret-i Yûsuf’a geydürdi. Dirler ki cennetden bir ayva dahı *getürüp* ekl eyledi.” (29b1-3).

Yüklemin durumunu, nasıl yapıldığını bildirir:

“Ol budaklar üzre çiçekler žâhir oldı. Mîveler virdi. Reng-â-reng, hoş-âvâz, terennümsâz kuşlar, budaklarında *konup* elhânlar iderler.” (12a1-3).

“Hâzret-i Ya’ûkûb, bir yüksek yire *çıkup* nażar iderdi.” (27b8-9).

“Vaķtâ ki Ya’ûkûb’uñ tesbîhî âvâzını işitdi, âvâzını *kaldurup* risâleti edâ eyledi.” (57b1-2).

-dığında, -dığı zaman anlamını verir:

“Ol yirde bir kuyusu varıdı. Koyunlarına andan şu virürdi. Kuyunuñ suyı az *olup* Ya’ûkûb’a şikâyet eyledi.” (16b3-4).

“Gün ıssı *olup* hârâret-i şems mizâcına te’ûşîr idüp şuşadı.” (27b15-16).

“Nîl kenârına *varup* Mâlik perde tutdı.” (53b6).

“Zindâna *gelüp* gördiler ki Hâzret-i Yûsuf anda düş ta’ûbîrini ider.” (93a4-5).

Sebep bildirir:

“Bir kâmiş-leri varıdı, âbdest aldıkları vaķt mübârek kollarını yeñlerinden çıkarmağa imkân *olmayup* aşâğadan çıkarurlardı.” (40b9-10).

“Zindânda zamânum taviîl oldı, bedenüm-de olan kaydlar başa müzâyâķa virdi, gûyâ incüklerüm-de yılanlartolanmış-dur, kâķmak istesem ağır *gelüp* otururam.” (100b4-7).

Şart ifadesi taşır:

“Anlardan birisi yanuñda kebîr *olup* veyâhüd ikisi bile pîr *olup* zindegânide ža’ûf olalar, anlara öf, dime.” (13a15-16).

“Ya’ûkûb’uñ ol vaşfdan murâdı ol idi ki oğulları ayru ayru kâpudan *girüp* şâyed birisi Yûsuf’a râst *gelüp* bile dimek idi.” (148b6-8).

-UbAn

Bu zarf-fiil eki, yüklem durumunu, nasıl yapıldığını bildirir:

“Nefs-i kâfir, gelberü inşâfa gel, / Gıl u gışdan pâk *oluban* şâfa gel.” (51b9).

“Hâķķı kârsın *uyuban* şeytâna sen, / Eylemezsin kâruñı merdâne sen.” (51b13).

Metinde sıfat-fiil eki+(iyelik eki)+hâl eki yapısının kalıplaşmış zarf-fiil eki işleviyle kullanıldığı örnekler de vardır. Şimdi bu yapıları ve örneklerini sunacağız:

-*dukça*

-dığı kadar anlamını verir:

“Mümkün *oldukça* Âdâlet eyledüm, /Şâhlik Âırzın sıyânet eyledüm.” (126b9)

“Belâ Âažım *oldukça* cezâ dahı Âažım olur.” (170a8-9).

-dığı sürece anlamını verir:

“Mecâlis-de *okındukça* sâmiâler ki vüfur-ı hayrât u şevâbı câmiâ-ler ola, duâ-yı hayr ideler.” (8b16-17).

-*UKdA*

-diğında, -dığı zaman anlamını verir:

“Âteş kendülere yakın *geldükde*, çıkalum, dirler.” (22b5).

“Ve birini sırât üzerinde gördüm, yavuz yıl *oldukda* varağ nice ditrer ise, şöyle lertzân olmuş, Allâhu teâlâya hüsni-ı žannı gelür, ol ditremeden hâlas olur.” (24a1-3).

“Görmez misin Âazret-i Yaâküb, muqaddimen Yüsufı karındaşları ile *koşdukda* anı alup gidersenüz baña hüsni ü gam virürsüz, didi.” (146a6-8).

-*dügince*

-diğında, -dığı zaman anlamını verir:

“Âazret-i Fârûk-ı aâžam her şabâh, /İtdügince her şalâta iftitâh.” (144a14).

-*mezden*

Öncelik anlamı verir. Tespit ettiğimiz şu örnekte bu anlam, evvel sözcüğüyle pekiştirilmiştir:

“Âazret-i Risâlet-Penâh ş.â. s. dahı gelmezden evvel düşler görürlerdi.” (25a5).

5.1.3.2. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler

-AK: bıçağ 85b10, konağ 48b11, ölçek 97b14.

-gü: sevgülü 13b16.

-Icl: Âafvidici 127a10, yırtıcı 101b12.

-Im, Um: adım< at-ım 48b12; ölüm 113b10

-(U)K: *açuk* 34b16, *artuk* 83a8, *büyük* 117a9, *döşek* 57a11, *konuk* 170b6.

-*kun*: *kaçkun* 47b12.

-*mUr*: *kömür* < *köy-mür* 114b11, *yağmur* 59a4.

-(I)n, -(U)n: *egin* 126b2, *ekin* 109b1, *şatun* 123a15, *tütün* 95a14.

-*U*: *ayru* < *ayır-u* 27b4, *koğu* 172b19, *korğu* 142b10, *örtü* 32b13, *tolu* 144b13

5.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-*Ar*:- *çıkar*- 172b17, *gider*- < *git-er* 159b11, *kopar*- 141a2.

-*dUr*:- *bindür*- 77a3, *bitişdür*- 90b17, *bulaşdur*- 55b16, *gyedür*- 65b16.

-*gür*:- *irgür*- 61a18.

-*Il*:- *aqtarıl*- 35a19, *atıl*- 138a4, *çıkarıl*- 40b12, *denil*- 38b7, *dikil*- 40b13.

-(I)n:- *alın*- 9b19, *bağlan*- 62b8, *boyan*- 77a11, *dövin*- 9b15, *geçin*- 80a15.

-(I)ş:- *ağlaş*- 36b16, *bulaş*- 37a17, *bulış*- 143a6, *çağırış*- < *çağır-ış*- 36b15.

-(I)t:- *acıt*- 172a8, *ağlat*- 48a7, *benzet*- 49a19, *çıkart*- 22b9, *eyit*- 13a2.

-*Ur*:- *içür*- 23b5, *bişür*- 88b4, *bitür*- 42b3, *degür*- 48a10, *düşür*- 49a15.

-*mA*:- Olumsuzluk ekidir: *ağlama*- 37a13, *alma*- 46b12, *korğma*-143b19.

5.2. Çekim Ekleri

5.2.1. İsim Çekim Ekleri

İsim çekim eklerini Durum Ekleri, İyelik Ekleri, Çokluk Eki olmak üzere üç başlık altında inceleyeceğiz.

5.2.1.1. Durum Ekleri

İlgi Durumu Eki + (n)U_η, +ø

Metinde ilgi durumu, ekli ve eksiz olarak kullanılmıştır. Ünsüzlerden sonra bu ek +U_η, ben ve biz zamirlerine ise +üm şeklinde gelmektedir. Ünlülerden sonra ise +nU_η şekli görülmektedir:

Ünlülerden Sonra +nU_η: *aðdānuη* kûlûbî 123b11, *bunuη* gibi 47a7, her birinüη kâlbi 32b6.

Ünsüzlerden Sonra +U_η, +üm: *benüm* Ŗaşāmî 11b18, *bizüm* ile 26b11, *cānumuη* cānî 167b19, *düşmanlaruη* kûlûbî 123b11, *düşüη* ahvālî 108a17, *senüη* hâkkuηda 108b17, *zâhidüη* cānî 124b7.

Eksiz İlgi Durumu +ø: babası+ø yanında 12a9, boynı+ø arası 34a4, cehennem+ø âteşi 84a7, kademleri+ø hâkini 18b7-8, kalbi+ø sarâyını 12a14.

Yükleme Durumu Eki (y)l, +ø

Bu durum eki ünsüzlerden sonra +yI, ünlülerden sonra +I şeklinde gelir. Eksiz olarak da kullanılır. 3. kişi iyelik ekinde sonra gelen n'yi bazı araştırmacılar yükleme durumu eki olarak kabul etmişlerdir. Biz, n'yi 3. kişi iyelik ekine dâhil edip bu tür örnekleri eksiz yükleme durumu içinde göstermeyi uygun gördük. Bununla ilgili açıklamalarımız "iyelik ekleri" konusunda mevcuttur.

Yükleme durumu için seçtiğimiz örnekler şunlardır:

Ünlülerden Sonra +yI: belâyı (inzâl iden) 38b17, deryâyı (temevvüc itdürdi) 83a12, hastayı (göre) 151a6, kaççıyı (vir) 137a13, kapuyı (açdı) 151a10, koğayı (şarkıtdı) 45b5.

Ünsüzlerden Sonra +I: esvedi (gördük) 73a8, hatunı (getürdiler) 84a2, Øibreti (almışam) 42b9.

Eksiz Yükleme Durumu +ø: elin+ø (tutup) 68b5-6, evin+ø (şordılar) 118b7, gözin+ø (açdı) 61b4, Øimâmesin+ø (koyup) 27a19, kanxısın+ø (katl idelüm) 19b16.

Yönelme Durumu Eki +(y)A

Yönelme durumu, ünsüzlerden sonra +A, ünlülerden sonra +yA şeklinde görülmektedir:

Ünlülerden Sonra +yA: kapuya (gelüp) 57b16, kışşaya (ur güşuñı) 141b9, koğaya (yapışdılar) 45b6, şahrâya (çıkdı) 155a17, semâya (yüzini tıtdı) 105b17.

Ünsüzlerden Sonra +A: aca (taØâm vir) 111a1, arza (buyursam) 59a19, aşhâba (emîr eylediler) 67a8, cevâba (kudretleri kalmadı) 157a8, denjize (atmak) 83a12-13.

Bulunma Durumu Eki +dAn

Ekin ünsüzü sürekli d olduğundan ek, sert sessizle biten sözcüklere geldiğinde ünsüz uyumunu bozar. Bulunma durumu ekinin geldiği bazı sözcükler şunlardır: âfâkda (söylerler) 23a1, atada (yoğdur) 14b4, deryâda (ğark olmuşlardır) 49b1, evde (ikâmet itmek) 48b9, kanında (acıdur) 119b19, yanumda (kalmadı) 46a18.

Ayrılma Durumu Eki +dAn

Sürekli+dAn şeklinde olan ayrılma durumu eki sert ünsüzle biten sözcüklere geldiğinde ünsüz uyumunu bozar. Bu ekin kullanıldığı bazı sözcükler şunlardır: cihândan (intiğâl olur) 60a11, fenâdan (intiğâl kıldı) 31b17, karındaşumdan (ayırup) 47b6, mâcerâdan (geçelüm) 18a19, maØşiyetden (nehy iden) 51b10, şulbumdan (indi) 14b12-13.

Araç-Birliktelik Durumu +ın, +(I)lA, +y(I)lA

Metinden tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

+ın: ayağın (turur) 124a4, gündüzün (şâyim olurmuş) 124a19, yayan (kaldun) 49a12.

+(I)lA: havf-ı Ħağ'la (itmeyen cürm ü günâh) 32b17, lutfuñla (muğtenem oldu) 106a2, sitemle (derdmend olanlara) 31b10.

+y(I)lA: bahâyla (şatdılar) 47b7, barmaqlarıyla (işâret eylediler) 90b13-14, duŖâyıla (turur) 124a13, gözyaşıyla (mülemmaŖ eylediler) 47b18-19, şuyıla (oldı cüy-ı Nîl) 72b7, şuyıla (toldı) 16b7.

5.2.1.2. İyelik Ekleri

Metinde birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinin ünlüsü daima yuvarlak, üçüncü kişi iyelik eklerinin ünlüsü daima düz olarak görülmektedir. İkinci kişilerin n'si nazaldır. Bu ekler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<i>Kişiler</i>	<i>İyelik Ekleri</i>
I. tekil	+(U)m
II. tekil	+(U)ŋ
III. tekil	+(s)l(n)
I. çoğul	+(U)mUz
II. çoğul	+(U)ŋUz
III. çoğul	+lArl(n)

İyelik eklerinin kullanılışı için seçtiğimiz örnekler şunlardır:

1. Tekil (U)m

Ünlülerden Sonra +m: Ŗamucam 126b13, anam 14a5, Ŗaşâm 11b19, deveme 148a14, duŖâma 37b16, kendüm 69b1, vâlidem 56b15.

Ünsüzlerden Sonra +Um: ağzumda 24b15, başum 73b3, ecdâdumun 68b16, fikrümde 94b8, gözüm 59a16, haberüm 17b13.

2. Tekil +(U)ŋ

Ünlülerden Sonra +ŋ: ataŋ 14a14, babaŋ 101a18, duŖâyı 15a14, kendün 144b12, hâzineŋ 72b3, rızâŋ 109a11.

Ünsüzlerden Sonra +Uŋ: Ŗaqluŋ var 98a5, esrârüŋ nedür 151b8, şarındaşuŋ YaŖķüb 15b19, mâluŋ çok ola 57a2-3, oğluŋ için 15a14-15, senün nûruŋ 99a10.

3. Tekil +(s)l(n)

Buran, Anadolu ağızlarıyla ilgili çalışmasında konuyla ilgili şunları belirtir: "Üçüncü teklik şahıs iyelik eki I / sl biçiminde kabul edilmektedir. Aşağıda vereceğimiz örneklerde ise, bu ek +sln şeklindedir. (sefa+sın) üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin buradaki kullanılışı diğer şahıslardan farklı

değildir. Diğer şahısların üzerinde +ø (belirtilmemiş) bir belirtme hâli eki düşünüldüğüne göre, üçüncü şahısta da aynı durum vardır. O hâlde üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra, +sl(n)+ø biçiminde de bir belirtme hâli düşünmek gerekir.” (1996: 102).

3. kişi iyelik ekine n'nin dâhil edilmesi ile ilgili Gülsevin'in şu açıklaması vardır: “Kendisinden sonra ek gelmeyince ünlü ile biten 3. tekil kişi iyelik eki +(s)l'nın hâl ekini alırken normalde y ile bağlanması beklenirken n'nin görülmesi, buradaki sesin (yani n'nin) koruyucu veya bağlayıcı bir ünsüz olmadığını gösterir. Yalnızca ünlü ile değil, ünsüz ile başlayan hâl ekleriyle dahi n'nin kullanılması da, konu bakımından dikkate değer: ev+i+den değil ev+inden, kapı+sı+dan değil kapı+sından... Yapılan bütün çalışmalar, sonuçta bu ekin +(s)l(n) olduğunu, ünlü ile biten sözcüklerde başta s'nin, isim çekim eklerini alınca da ekin orijinalinde bulunan sondaki n'nin ortaya çıktığını göstermektedir. Yani ekin sonundaki n, ancak arkasına bir çekim eki gelmesi durumunda ortaya çıkar.” (1997: 13-14).

Gülsevin, yükleme durumu ekinin 3. kişi iyelik eki üzerine +n şeklinde geldiğini de kabul etmez. Diğer iyelik eklerinden sonra nasıl kullanılmamış bir yükleme durumu fonksiyonu bulunuyorsa 3. kişi iyelik eki +ın üzerinde de kullanılmamış bir yükleme durumunun olduğunu belirtir (1997: 13-14).

Biz de yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmacıların görüşüne dayanarak n'yi 3. kişi iyelik ekine dâhil etmeyi uygun gördük.

3. kişi iyelik eki için seçtiğimiz örnekler şunlardır:

Ünlülerden Sonra +sl(n): arası 34a4, babası 12a9, bendesine 65a1, *Öimâmesin* 27a19, *kanķısın* 19b16.

Ünsüzlerden Sonra +l(n): adına 108a16, elin 68b5, evin 118b7, gözün 61b4, hâletin 106b8, kulağı ile boynı arası 34a4, perde ardında 151a13.

1. Çoğul +(U)mUz

Ünlülerden Sonra +mUz: *atamuzdan* 149a9, *babamuzun* 26b2, *bendemüz* 73a5, *cümlemüzi* 155b18, *duğāmuz* 89a9, *goncamuz* 167b12, *ikimüz* 152a9, *ķışşamuzda* 32a14, *yapumuz* 60b10.

Ünsüzlerden Sonra +UmUz: *atumuz* 143b11, *ecsāmumuz* 41b4, *evlādumuza* 147b18, *evümüzde* 76b7, *hâlümüz* 42a3, *her birümüz* 168b6, *özümüzden* 143b14, *seyyidümüz* 40a13, *şehrümüz* 20a19.

2. Çoğul: +(U)ηUz

Ünlülerden Sonra +ηUz: *araηuzda* 37a2, *ataηuzun* 131a3, *birιηüz* 48a14, *cümleηüz* 148a8, *kanķιηuz* 77b16, *mevtāηuzı* 117a6, *tevbeηüze* 164a14.

Ünsüzlerden Sonra +UηUz: *ecdādunuz* 161b19, *feryādunuz* 37a1, *ğazabunuz* 102b7, *hâcetünüz* 129a8, *ķarındaşunuzı* 38a13, *nesebünüz* 130b16, *sözünüzde* 132a15, *tercümānunuz* 154b17, *töhmaünüz* 132b5.

3. Çoğul +lArI(n)

gayrılarına 92a10, ğuşşaları 146a16, haşımaları 13b13, kızları 16b8, kollarına 29a14, köklerinden 109b2, mülkleri 121b16, önlerinde 24b11.

5.2.1.3. Çokluk Eki

Bu ek için seçtiğimiz örnekler şunlardır:

bıçağlar 85b9, budağlar 12a1, bulutlar 159a7, gayrılar 17a3, gazâlar 7b15, kaftanlar 77a7, kerâmetler 94a3, mahzenler 108a19, nükteler 165a9, öküzler 68a13, pençeler 6b8, peygâmbەرler 23b6.

Metinde sayı sıfatı ve belgisiz sıfatlardan sonra gelen adlar nadiren çokluk eki almışlardır:

“Gökden on bir *Öaded yıldızlar* aşağı inüp âftâb ve mâh bile başa secde eylediler, diyü şüret-i h’âbı taķrîr eyledi.” (12b5-7).

“Altı yüz *kanatları* varıdı, yüklerinde incüler ve yâķütler şalınurdı.” (35a7-8).

“İllâ *birkaç eşşâlar* yirlerinden çıķup Hâzret-i Yûsufı şokmak istediler.” (36a6).

“Mâşıtanuñ *iki oğlancuķları* varıdı.” (84b7-8).

5.2.2. Fiil Çekim Ekleri

5.2.2.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Kişi Ekleri

Kişi ekleri zamir kökenli kişi ekleri, iyelik kökenli kişi ekleri ve emir ekleri olarak üçe ayrılmaktadır. Emir eklerinde kişi ekiyle kip eki kaynaşmış durumdadır. Emir eklerini emir kipi kısmında inceleyeceğiz. Zamir kökenli ve iyelik kökenli kişi eklerini şu tabloda göstermek mümkündür:

<i>Kişiler</i>	<i>Zamir Kökenli Kişi Ekleri</i>	<i>İyelik Kökenli Kişi Ekleri</i>
I. tekil	-Am, -In, -vAn	-m
II. tekil	-sIn	-ñ
III. tekil	-	-
I. çoğul	-(y)Uz	-ķ, -k
II. çoğul	-sIz	-ñUz
III. çoğul	-lAr	-lAr

5.2.2.2. Fiil Kipleri

5.2.2.2.1. Bildirme Kipleri

Bildirme kiplerini Görülen Geçmiş Zaman, Öğrenilen Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman, Geniş Zaman başlıkları altında inceleyeceğiz.

Görülen Geçmiş Zaman

Metinde, görülen geçmiş zaman üçüncü tekil ve çoğul kişi eklerinin ünlüleri daima düz, diğer kişi eklerinin ünlüleri daima yuvarlak olarak gelmektedir. Ekin ünsüzü ise sürekli *d* olduğundan, sert ünsüzlerden sonra ünsüz uyumu bozulmaktadır. Görülen geçmiş zaman eki, iyelik kökenli kişi ekleriyle kullanılmaktadır.

Ekin kişilere göre kullanılışını şu tabloda gösterebiliriz:

I. tekil	-dUm
II. tekil	-dUη
III. tekil	-dI
I. çoğul	-dUK
II. çoğul	-dUηUz
III. çoğul	-dIIAr

Bu zaman eki için seçtiğimiz örnekleri kişi sırasına göre sunuyoruz:

Olumlu Şekli: ağladum 43a6, bildüm 38a14; aldū 160a15, didū 81b10; atdı 12a4, didi 11b11; eyledük 37a8, unıtduk 42a2; kōduñuz 172a2, tıtduñuz 105a8, yidūñuz 76b12; yitdiler 167b6, yoldılar 109b2.

Olumsuz Şekli: görmedüm 74a1; dimedū 102b7; aq̄tarılmadı 35a19, bilmedi 117b14; ayırmadı 168b12; aramadūñuz 157a1; görmediler 78a5.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Metinde, öğrenilen geçmiş zaman ekinin ünlüsü sürekli düzdür. Bu ek, zamir kökenli kişi ekleriyle kullanılmaktadır. 3. tekil kişi için birkaç örnekte -Up(dUr) şekline de rastlanmaktadır. "Bugün Azerbaycan Türkçesinde de bu kip için birinci kişiler dışında -Ib, -Up şekli kullanılmaktadır" (Buran 2001: 52).

Bu zaman ekinin kişilere göre kullanılışı, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

I. tekil	-mİşAm
II. tekil	-mİşsIn
III. tekil	-mİş, -Up(dUr)
I. çoğul	-mİşUz
II. çoğul	-mİşslz
III. çoğul	-mİşlAr

-mİş ekinin kullanılışına kişi sırasına göre şu örnekleri verebiliriz:

Olumlu Şekli: bulmuşam 151b9, бүкmişем 151b13; eylemişsin 85a10, kalmışsin 24a18; kūrılmış 151a12, virmiş 60b5; bulmuşuz 73a3, girmişüz 50a19; eylemişsiz 85b14, virmişsiz 38a16; almışlar 23a19, bilmişler 166b13.

Olumsuz Şekli: almamış 146b16, gelmemiş 61a6; dimemişler 65b11, virmemişler 112a2.

-Up(dUr) Şekli:

“Ħâzret-i Ya'ûkûb'un oğulları gördiler ki Yûsuf'un ma'habbeti dâmenün ħalqasına yapışup.” (26a10-12).

“Ol semend-i nâza olanlar süvâr, /Döşenüpdür altına üstüne nâr.” (41b8).

“Ruķôşasında yazılıpudur ħamd-i tām, / Hem Resûle çok şâlâtıla selâm.” (62a13).

“Muşannıf-ı kâmil meclis-i evvelinde kaçâ ve kadere müte'âllik aĥvâl tastîr itdügi eelden tayy olunup.” (97a7-8).

Geniş Zaman

Bu zaman eki, kendi zamanını karşılamakla beraber, şimdiki ve gelecek zaman fonksiyonlarında da kullanılmıştır. Metinde, geniş zamanın olumsuzu bütün kişilerde -mAz olarak gelmektedir. Yalnız 1. tekil kişide tespit ettiğimiz iki örnekte -me şekli görülmektedir. Geniş zaman eki, zamir kökenli kişi ekleriyle kullanılmaktadır.

Geniş zaman ekinin kişilere göre kullanılışı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

I. tekil	-(U)rAm, -(A)rAm, -ArIn, -UrIn, -ArvAn, -UrvAn
II. tekil	-(U)rsIn
III. tekil	-(U)r, -(A)r
I. çoğul	-(U)rÜz, -(A)rÜz
II. çoğul	-(U)rsIz, -(A)rsIz
III. çoğul	-(U)rIAr, -(A)rIAr

Ekin diğer zamanları da karşılaşmasından dolayı geniş zaman ekinin geçtiği bazı örnekleri cümle içinde vereceğiz:

“Ķulum, ben seni źıkr *iderem*, sen beni *unıdursın*, ben setr *iderem* günâhlaruñı âşikâre itmezem, sen beni yâd *eylemezsin*.” (59a17-18).

“Lâkin ĳudretümle seni ħimâyet *iderem*, ĳuvvetümle seni *şaklaram*.” (59b1-2).

“Ķaĳt zamânı Şâm-dur, cümle yiryüzine *yayılır*.” (108b6-7).

“Eyidürdi ki ħavf *iderin* toynca yimege, nâ-gâĳ açlaruñ aĥvâlini unıdam dirlerdi” (122a7-8).

“Gördüğüm-den şonra mülk aĥvâlini, / Fıkr *iderven* rüz-ı ħaşr aĥvâlini.” (126b11).

Geniş zamanın olumsuzuna şu örnekleri seçtik:

“Ben setr *iderem* günâhlaruñı âşikâre *itmezem*, sen beni yâd *eylemezsin*.” (59a17-18).

“Ben Hudâ-yı celle celâluhuya Őâşî *olmazam*, anuñ rızâsından özge nesne ĳabûl *eylemezem*, ĳürmet-i ŐAzîz'i žâyiŐ *ĳılmazam*, baĳa bunca eylükler

eyledi, beni mükerrem kıldı, ma'âza'llâh aña hıyânet *itmezem*, didi, " (68b12-14).

"Mevti hâk-dur, diyü söylersiz aña göre yarağ *görmezsiz* ve cenneti hâk-dur diyü kelimât idersiz, aña lâyıķŃamel kılmazsız ve nârdan qorqaruz dirsiz, nârdan *kaçmazsız* ve nâsuñ Ńuyubına nażar idersiz, kendü Ńayblaruñuzı görmezsiz ve Allâhu teŃâlânıñ rızklarını yirsiz, şükr *kılmazsız* ve zinâya irtikâb idersiz, tevbe *eylemezsiz* ve mevtâñuzı arza defn idersiz, andan Ńibret *almazsız*. (117a1-7).

Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman için bugün kullandığımız -yor eki, metinde kullanılmamış, bu zamanı karşılamak üzere geniş zaman eki sözcüklere getirilmiştir:

"Eyitdi: Bir yıl dañı turmaq *istersingibi*, ki koyunlarum erkek qızulaya." (17a17).

"Ĥâzret-i Yûsuf'ıñ beden-i şeriflerinde qaydları giderdi. Var, Nîl'e gir, gısl eyle. Saña zînetirmek *isterem* ki kullara iderler." didi. (53b6-9).

"Belî yâ Yûsuf on iki câriyem vardur, aslâ vü qatŃâ birisinden oğlum olmadı, *dilerem* ki Allâhu teŃâlâya duŃâ eyleyesin, bir erkek oğlum ola, didi. (55a6-8).

"Yûsuf eyitdi: Allâhu teŃâlâ hâķkıyçun senden *dilerem* ki anı ne tavırda koduñ, baña haber viresin." (56b7-8).

Gelecek Zaman

Bugün gelecek zamanı karşılamak için kullandığımız -AcAk eki tespit ettiğimiz örneklerde hep sıfat-fiil eki olarak sözcüklere gelmiştir. Gelecek zaman fonksiyonunda geniş zaman eki -Ur, istek çekim eki -(y)A ve -sA gerek yapısı kullanılmıştır. Bu konuda tespit ettiğimiz örnekleri geçtiği cümleyle birlikte aşağıda sunuyoruz:

-Ur:

"Dâru'l-hulûd olan firdevs ü Ńadn şehrlerine irişüp anda yapduğın sarâyılara, köşklere girüp ĥuzûr u râĥatda *olursın* ve illâ ol gün için saña burâķ *olur*." (49a8-11).

"Yanumda bir vaķtün vardur, elbette ol vaķtde yanuma *gelürsın*, öñümde *turursın*, Ńamellerüñi cümle saña bildürem." (59b2-4).

"Bir şahsa musallat ola, tâ anı öldüre, pâre pâre eyleye, sonra diye ki: Bu kıla nażar idün, girü buña cân *virürin*, zuŃm ider ki benden gayrı Rabb'i ola, didügi gibiñâķ ol meyyiti zinde eyleye." (78b18-79b1).

-(y)A:

"Şimdi ol zamân-laruñ vaķtidür ki Allâh u teŃâlâ saña yed-i ŃulyâŃatâ eylemek vaŃde itmişdi, qarındaşlaruñ üzerlerine mużaffer *olasın*. Rıķkıyyetden âzâd u halâş, nâsa ĥürriyyetün žâhir *ola*, gökçek haberlerün ve

śadākatuñ *biline*, gördüğün düş-ler śahîf *ola*, saña žulm idenlerden insāf *göresin*, saña mülk-i Mısır'ı ihsān u Ŗatā *eyleye*, saña hürmet ve huzūŖ *eyleyeler*. Seni Ŗazîz kıldı. Cebbārlar senüñiçün želîl *ola*, heybet ve meveddet libāslarını *geydüreler*. Ķulüb-ıhalkd amahbüb *olasın*." (101a7-15).

-sA gerek Yapısı:

"Cümle qarındaşlarını Ķallar gibi öñine želîl *getürsem gerek*, niçe dilerse eyle hükm eyleye." (36b7-9).

"Ben enbiyānuñ āhırıyem. Ümmetüm dahı āhirümem-dür, elbette Deccāl ümmetüm-den hürüc *itse gerek*." (79a2-4).

"Yā CebrāŖîl, Muħammed'e di ki: Ben anı ümmeti ĥaĶķında rāzı *Ķılsam gerek*." (160b15-16).

5.2.2.2.2. Tasarlama Kipleri

İstek Kipi

Metinde istek çekim eki -(y)A şeklinde sözcüklere gelmektedir. Bu ek, ayrıca gelecek zaman, şart kipi ve gereklilik kipi için de kullanılmıştır. İstek kipi, zamir kökenli kişi ekleriyle kullanılmaktadır.

İstek kipinin kişilere göre kullanılışı şu tabloda gösterilmiştir:

I. tekil	-(y)Am
II. tekil	-(y)Asın
III. tekil	-(y)A
I. çoğul	-(y)AyUz
II. çoğul	-(y)Asız
III. çoğul	-(y)AlAr

İstek çekim eki, diğer kipler için de kullanıldığından örneklerimizi cümle içinde sunuyoruz:

"YāŖUzeyr, senden dilerem ki güneşden bir pāre kesüp śara eyleyüp baña *viresin* ve benümiçün bir ölçek nūr *ölçiviresin* ve rîĥden bir mişķāl yıl vezn *eyleyesin* ve dünki geçüp giden günü bugüne redd *eyleyesin*." (97b12-15).

"Cehd Ķıl kim *olasın* ehl-i cihād, /İtmedin nefsiñ saña žulm ü fesād." (104b4).

"İstedüm ĥaĶ ĥazretinden bir refîĶ, /Tā baña irşād *ide* ĥüsn-i tarîĶ.

Ķüfr içinden *bulam* anuñla ĥalās, /Didiler baña irür lā-büd ĥavās." (151b5-6).

İstek kipinin olumsuz şekli için şu birkaç örneği verebiliriz:

"İtme ŖāĶıl Ķardeşüñe suŖ-i žan, /Bādî-i ženb *olmayasın* tā ki sen." (19a5).

“Ümizüm budur ki anlaruñ aslâbından evlâd hâsıl ola ki Allâhu teğâlâya
Öibâdet eyleyeler, şirk *getürmeyeler*.” (34a16-18).

“Çıkmağa qalbümünden Allâh-ı Kerîm, /Dâyimâ ahvâlüme oldur Rağîm.”
(51b6).

Emir Kipi

Emir kipinde kip eki ile kişi eki kaynaşmış durumdadır. Metinde emir eklerinin bugünkünden farklı şekilleri 1. tekil kişi ekinin -(y)Aylm yanında nadir de olsa -(y)Ayln biçimiyle de görülmesi, 2. tekil kişi ekinin bazı örneklerde -GIl olarak gelmesi, 2. çoğul ile 3. tekil ve çoğul kişi eklerinin sürekli yuvarlak ünlüyle kullanılması, bazı örneklerde 2. çoğul kişi ekinin ünlüyle biten sözcüklere -ñ şeklinde eklenmesidir.

Emir eklerin kişilere göre kullanılışını şu tabloda göstermek mümkündür:

I. tekil	-(y)Aylm, -(y)Ayln
II. tekil	-GIl, -ø
III. tekil	-sUn
I. çoğul	-(y)AlUm
II. çoğul	-(U)ñ, -(U)ñUz
III. çoğul	-sUnlAr

Emir kipinin kullanılışına kişi sırasına göre şu örnekleri verebiliriz:

Olumlu Şekli: aqtarayım 34a16, alıvireyim 140b19; olayın 83b6, vireyin 31a17; sök, ağla 124a11; alğıl 61b13, eylegil 59b11; qalsun 132b14, sürsün 172b10; varalum 32a4, virelüm 54b3, yiyelüm 26b12; arañ 157a3, diñ 90b7; inanduruñ 147a9, indürüñ 31a16; eyleñüz 151a3; qazsunlar 83b14, öldürsünler 28b6.

Olumsuz Şekli: baqma 124b15, virme 13a18; komağıl 141a19, virmegil 104b8; gelmesün 89b16, yağmasun 118a10; eylemeñ 63b10, qorqmañ 172a7; çekmeñüz 31a16, girmeñüz 148b4, qorqmañuz 144a3; bilmesünler 133a1, olmasunlar 155b18.

Gereklilik Kipi

Tespit ettiğimiz bir yerde gereklilik kipi için -mAlU eki kullanılmıştır:

“Bu meşeldür dişi arslandur esed, /İtmelüdür ol zene reşk ü hâsed.”
(115a5).

Yukarıdaki örnek dışında gereklilik kipi için -(y)A,-mAK gerek ve -sA gerek yapıları kullanılmıştır. Bu konuda tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

-(y)A:

“Rabb’ün için ve nefsün için ne şartidersin? Buyurdılar ki: Rabb’üm için şart odur ki Öibâdet aña ola, şirk *getürilmeye*, nefsüm için şart budur ki beni menø eyleyesiz şol nesnelerden ki nefsünüzü ve emvâlünüzü andan menøidersiz.” (64a9-12).

"Ħaḫ mücâhede odur ki nefsi-i emmârenün şıfatları ki Ħırs u şehvet ü tamaŖ u Ħıkd u Ħased ü kibr ü Ŗadâvet ü buğz-dur; bunlara perveriş vermeyüp kendü elün altında *tutasın*, mağlûb *olmayasın*, baş kıldurmak istediğünde cehd taşları ile *urasın* ki mazarratı ve ziyânı üzeründen mündefiŖ ola." (140a9-14).

-mAK gerek Yapısı:

"Onunci, dâymâ Ħaḫ'dan Ħavf üzre *olmak gerek*." (21b14-15).

"Bir tâyife dimişler ki: Ħâl-i zarûretde duŖâ, niŖmet ešnâsında şükr *eylemek gerek*." (52b12).

"Niçün bilmezsin? Gözüñ var görürsin, Ŗaḫluñ var anuñla *bilmek gerek* idüñ." (98a4-5).

"Belâ dahı gelmedin evvel tedârîki *itmek gerek*." (102b16).

"Ucuzlıkzamânında taŖâm-ları cemŖ *itmek gerek*." (108a18-19).

-sA gerek Yapısı:

"Ben size didüm idi, sâriḫe beñzersiz, sizi ol zamânda *tutsam gerekidi*, Ŗafv eyledüm, didi." (157a17-18).

Şart Kipi

Şart çekimi -sA ekiyle yapılmaktadır. Bu kip, 1. çoğul kişi çekimi dışında iyelik kökenli kişi ekleriyle kullanılmaktadır. 1. çoğul kişi çekimi için tespit ettiğimiz örneklerde zamir kökenli kişi eki -(y)Uz kullanılmıştır. Ergin, Eski Türkçede şart şeklinin de şahıs zamirleri ile yapıldığını, Batı Türkçesine gelince bu çekimin değişip ikinci tipteki şahıs eklerini almaya başladığını, ancak Batı Türkçesinin ilk devrinde yalnız çokluk birinci şahısta birinci tipteki şahıs ekinin kullanıldığını belirtir (1992: 309).

Şart kipinin kişilere göre çekimini şu tabloda göstermek mümkündür:

I. tekil	-sAm
II. tekil	-sAñ
III. tekil	-sA
I. çoğul	-sAyUz
II. çoğul	-sAñUz
III. çoğul	-sAlAr

Şart kipinin kişilere göre kullanılışına şu örnekleri verebiliriz:

Olumlu Şekli: bulsam 73a5, disem 72b12; isteseñ 141a14, olsañ 71b2; girse 19b3, konılsa 123b18; olsaıyuz 77b4, 5; bilseñüz 133b16, görseñüz 36a14; görseler 103a2, varsalar 130a15, virseleler 25a4.

Olumsuz Şekli: kırkmasam 132a15; çekmeseñ 60a5; dimele 19a17, olmasa 19a19, virmese 60a4; itmeseñüz 159b11.

6. Sonuç

Bu çalışmada, Celal-zade Mustafa Çelebi'nin, 16. yüzyılın ikinci yarısında Ebu Hafs Ömer bin İbrahim el-Ensari'nin *Zehrü'l-Kimam* adlı Arapça eserinden tercüme ettiği *Cevahirü'l-Ahbar fi Hasayili'l-Ahyar* adlı eseri incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yükleme durumu ekinin bazen hemze ile yazılması; bazı sözcüklerde hemze yerine ye yazılması; sahip anlamını veren zi sözcüğünde zel yerine ze yazılması; kalın ünlülü bazı sözcüklerde sin ünsüzünün kullanılması; bazı Türkçe sözcüklerde şedde kullanılması metinde tespit ettiğimiz dikkati çeken yazım özellikleridir. Ayrıca çokluk eki, bulunma ve ayrılma durumu ekleri, bazı iyelik ve kişi ekleri ve isimleri yüklemleştirme görevinde kullanılan -dUr eki, bazı yerlerde üstüne geldiği sözcükten ayrı yazılmıştır. Bazı örneklerde ise sözcükler, kendisinden önceki sözcüğe bitişik olarak yazılmıştır.

Bazı eklerin sürekli yuvarlak veya düz ünlülü olması düzlük-yuvarlaklık uyumunu, sert ünsüzlerden sonra bazı eklerin sürekli yumuşak ünsüz *d* ile başlaması ise ünsüz uyumunu bozmaktadır.

Metinde kipler için kullanılan şekiller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Kipler	Kip İçin Kullanılan Şekiller
Görülen Geçmiş Zaman	3. kişi eki -dI, diğer kişi ekleri -dU
Öğrenilen Geçmiş Zaman	3. tekil eki -mIş, -Up(dUr), diğer kişi ekleri -mIş
Geniş Zaman	-(A)r, -(U)r
Şimdiki Zaman	-(A)r, -(U)r
Gelecek Zaman	-(A)r, -(U)r -(y)A “-sA gerek” yapısı
İstek Kipi	-(y)A
Emir Kipi	1. tekil: -(y)AyIm, -(y)AyIn; 1. çoğul: -(y)AlUm 2. tekil: -GI, -ø; 2. çoğul: -(U)η, -(U)ηUz 3. tekil: -sUn; 3. çoğul: -sUnAr
Gereklilik Kipi	-malu -(y)A “-mAK gerek” yapısı “-sA gerek” yapısı
Şart Kipi	-sA

KAYNAKÇA

1. Akar, Ali (2018), *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
2. Banarlı, Nihad Sami (2001), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
3. Baran, Burhan (2011), *Celal-Zade Mustafa Çelebi Cevahirü'l-Ahbar Fi Hasayili'l-Ahyar İnceleme-Metin-Dizin* 2 Cilt, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
4. Buran Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
5. Bursalı Mehmed Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar: Mustafa Tatçı Cemal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
6. Celal-Zade Mustafa Çelebi, *Cevahirü'l-Ahbar Fi Hasayili'l-Ahyar*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 2356, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 787.
7. Develi, Hayati (2008), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*, Kesit Yayınları, İstanbul.
8. Devellioğlu, Ferit (1996), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
9. Dolu, Halide (1953), *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, 1. Cilt, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi.
10. Ercilasun, Ahmet B. (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
11. Ergin, Muharrem (1992), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak / Basım / Yayım / Dağıtım, İstanbul.
12. Gülsevin, Güner (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
13. Gülsevin, Güner ve Boz, Erdoğan (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
14. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: VII (1993), "Celal-Zade Mustafa Çelebi Maddesi" Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s. 260-262.
15. Kanar, Mehmet (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
16. Kavruk, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
17. Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
18. Köktekin Kazım (2011), *Eski Anadolu Türkçesi*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
19. Kumru, Coşkun (2014), "Koca Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 201-213.
20. Parlâtır, İsmail (2016), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
21. Şahin, Hatice (2003), *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

22. *Tarama Sözlüğü* (1996), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
23. Tiken, Kamil (2004), *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
24. Timurtaş, Faruk Kadri (1999), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
25. Türk, Vahit; Doğan Şaban ve Şerifoğlu Yasin (2016), *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
26. *Türkçe Sözlük* (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
27. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995), "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celal-Zade Mustafa ve Salih Çelebiler" *Türk Tarih Kurumu Belleten* 1958, Cilt XXII, Sayı: 87, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 391-422.
28. *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), Düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ARAP BAHARI İLE MODERN ARAP ROMANI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: MISIR ÖRNEĞİ

Recep ÇİNKILIÇ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Mütercim Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı.

GİRİŞ

Pazarlarda sebze meyve satarak beş kardeşini okutmaya çalışan fakat sürekli polis tacizleriyle karşılaşan Tunuslu Muhammed el-Bû'azîzî isimli yirmi altı yaşındaki bir gencin son olarak 17 Aralık 2010 tarihinde bir bayan polis memurunun kendisine tokat atarak tezgahına el konulması sonrasında yaşadığı çaresizlik sonucu sokak ortasında kendini yakması ve 04 Ocak 2011'de ölümü Arap Baharının fitilini ateşledi. Halkın diktatör yönetimlere karşı başlattığı ayaklanmalar olarak nitelendirilen Arap Baharı sonucu yirmi üç yıldır ülkeyi yöneten Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali'nin 14 Ocak 2011 tarihinde görevinden istifa ederek ülkesinden kaçmasının üzerinden kırk gün kadar bir zaman geçmişti ki, isyan dalgası Mısır'a da sıçradı.² Araplar nezdinde "ummu'd-dunyâ" olarak bilinen, doksan milyonu aşan kalabalık nüfusu ile orta doğu ülkeleri arasında nüfus bakımından ilk sırada yer alan ve jeopolitik konumu itibarıyla orta doğu coğrafyasındaki halkların direniş ve demokrasi istekleri için lider ülke konumunda olan Mısır'daki halk gösterileri ve devrim bu bakımdan büyük önem arz etmektedir.³ Enver Sedat'ın ölümünün ardından 14 Ekim 1981 tarihinde devletin başına geçen Hüsnü Mübârek⁴ yaklaşık otuz yıldır cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmekteydi. Mübârek'in göreve gelişinin ardından iç ve dış baskılar sonucu yapmış olduğu kontrollü demokratikleşme çalışmaları neticesinde 1987 yılında yapılan parlamento seçimlerinde 448 üyeli mecliste muhalif gruplar dörtte bir oranında üye sayısına ulaşmıştı. Muhalif partilerin eleştirisi ile karşılaşan Mübârek yönetimi bu durumdan rahatsız olarak 1990 yılı seçimlerine müdahale etti. 1995 ve 2000 yıllarında yapılan seçimlerde de meclisin neredeyse tamamına yakınının Mübârek yanlısı ulusal demokratik parti milletvekillerinden oluşuyor olması mevcut anti-demokratik müdahalelerin varlığının bir göstergesiydi. Kısmen demokratik şartlar altında gerçekleştirilen 2005 yılı seçimlerinden sonraki 2010 yılı seçimleri öncesinde Mübârek baskısının dozu iyice artmış, muhalif göstericiler gözaltına alınmış, yüz elli civarında İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) üyesi şura meclisi adayı tutuklanmış ve medya araçları kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. 1600 İhvân-ı Müslimîn üyesinin tutuklandığı halk meclisi seçimlerindeki Mübârek baskısı bununla da sınırlı kalmamış, diğer muhalif hareketlere de sıçramıştı. Bütün bu baskılar meclis dışına itilen halkın öfkesini ve toplumsal gerginliği artırmış, Mübârek karşıtı ayaklanmalarda rol alacak ulusal muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.⁵ Ayrıca nüfusun yüzde otuzluk bir bölümünü otuz yaş altı gençlerin oluşturduğu Mısır'da işsizlik oranının çok yüksek olması, çalışan kesimin büyük

² Birol Başkan, **Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları**, Akademik Orta Doğu Dergisi, c. 6, sayı 1, 2011, s. 2, 3.

³ Paul Amar, **Arap Baharından Kesitler** (Derleyen: Paul Amar, Vijay Prashad), (Çev: Ömer Can Furtun, Seyit Ümmetoğlu, Yankı Deniz Tan), İntifada Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49-52; John R. Bradley, **Mâ Bade'r-Rabî'l-Arabiyyi**, (Çev: Şeymâ Abdulhakîm Tâhâ), Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kâhire, 2013, s. 68.

⁴ Hilal Görgün, **"Mısır"**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2004, XXIX/574.

⁵ Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyanları, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 83-93.

çoğunluğunun sefalet düzeyinde düşük maaşlarla çalışanlardan oluşması; buna karşılık siyasî ilişkilere bağlı olarak peşkeş çekilen inşaat, turizm, ithalat, ihracat sektörlerinden elde edilen kaynaklarla küçük bir burjuva sınıfının müreffeh bir hayat sürmesi de Mübârek karşıtlığını körükleyen unsurlardan olmuştur.⁶

Devrim Sürecinde Halk Gösterileri ve Gençlik Hareketleri

25 Ocak 2011'de başlayarak 11 Şubat 2011'de Mübârek'in istifası ile sonuçlanan devrim sürecinde rol alan iç aktörler incelendiğinde bunların Mısır'ın siyasî ve sosyal yapısında önemli bir konuma sahip oldukları görülmektedir. *"İşçi hareketinden rejimi değiştirmek hedefiyle kurulan gençlik örgütlerine, sosyalistlerden liberallere, Kıptîlerden İslâmcı gruplara kadar birçok farklı kesimden aktör devrim sürecinde rol oynamıştır. Bireysel ya da mensubu oldukları hareketlerle birlikte eyleme geçen aktörler farklı vizyonlara sahip olmalarına rağmen ortak bir amaç olarak 'rejimin yıkılmasını' belirleyerek birlikte hareket etmişler ve örgütlenmiş bir siyasî hareket hâlini almışlardır. Devrim sürecinde bu aktörler arasında işbirliği ve işbölümü bizzat aktörlerin kendi anlatılarında yer almaktadır. Burada öne çıkan unsur koalisyon oluşumudur. Devrimin başarıya ulaşması anlamında öne çıkan aktörler ideolojik arka plânlarına bakılmaksızın koalisyonlar oluşturmuş ve Hüsnü Mübârek'in devrilmesine kadar bu siyaseti sürdürmüşlerdir."*⁷ 6 Nisan, Kifâye (Yeter), Değişim İçin Ulusal Birlik, Devrimci Sosyalistler gibi liberal-seküler devrimci hareketlerin yanı sıra İhvân-ı Müslimîn ve Selefiler gibi İslâmî hareketler bu süreçte önemli rol oynamışlardır. Ayrıca Kıptî cemaatin genç üyeleri de bu gösterilerde yerlerini almışlardır.⁸

Devrim Sürecinde Siyasî Partilerin ve Dinî Cemaatlerin Konumu

Mısır'da yaklaşık on beş milyon tarikat mensubu bulunan ve 25 Ocak 2011 devriminden önce Hüsnü Mübârek tarafında yer alan sufilere, her ne kadar Mübârek'i desteklemiş olsalar da Mübârek karşıtı gösterilerin ve olayların başladığı sıralar ona olan desteklerini göstermek için meydanlara inmemişler, ancak devrimden sonra siyaset sahnesinde boy göstermeye başlamışlar ve kendi siyasî çıkarları için ara ara protesto gösterilerine katıldıkları da olmuştur.⁹ Bu anlamda devrimin kendi hâlinde, sofiyane bir şekilde yaşayan insanları bile daha çok hayatın içine, siyasete, hak ve özgürlük arayışına doğru sevk etmek gibi olumlu bir katkısının olduğu

⁶ Birol Başkan, **Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları**, Akademik Orta Doğu Dergisi, c. 6, sayı 1, 2011, s. 6, 7; Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyanları, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 94.

⁷ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrim Ve Karşı Devrim**, Seta Kitapları, Ankara, 2017, s. 75, 76.

⁸ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrim Ve Karşı Devrim**, Seta Kitapları, Ankara, 2017, s. 77-115.

⁹ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 265-269.

görülmektedir. 25 Ocak'ta başlayan gösteriler sırasında kayıtsız şartsız bir şekilde Mübârek'i destekleyen ve ona görevine devam etmesi çağrısında bulunan Sufi şeyh Muhammed eş-Şahavi¹⁰ Muhammed Mursi'nin 2012 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından "*Cumhurbaşkanı devlet kurumlarına zarar verecek yanlış kararlarda devam ederse sonu bir askerî darbe olacaktır.*" şeklinde tehditkâr açıklamalar yapmaktan geri durmamıştır.¹¹

Nur Partisi cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mursi'yi desteklemesine rağmen 03 Temmuz 2013 tarihindeki askerî darbeyi destekleyerek Mursi'ye karşı bir tutum izlemiştir. Nur Partisinin bu desteğinden rahatsız olan tabanının oranı ise düşük düzeyde kalmış, Selefî imamlardan Seyid Abdülâzîm darbeye karşı Mursi taraftarlarının buluşma mekânı olan Râbia el-Adeviye Meydanı'nda yerini almıştır.¹² 25 Ocak devrimi esnasında başlangıçta aceleci davranmayan İhân da protesto gösterilerinin tüm ülkeye yayılması ile birlikte meydanlarda boy göstermeye başlamıştır.¹³

Devrim Sürecinde Basın Yayın Kuruluşları ile Sosyal Medyanın Tutumu ve Etkisi

Dubai Devlet İdaresi Akademisi tarafından yayımlanan, Arapların sosyal medya kullanım raporuna göre 2010-2012 yılları arasında 85 milyonu aşan bir nüfusa sahip olan Mısır'da facebook kullanıcı sayısı 6,586,260; tweter kullanıcı sayısı 131,204 kişiye ulaşmıştır. Söz konusu raporda Arap dünyasında facebookun en yoğun olarak kullanıldığı ülke olarak öne çıkan Mısır'da nüfusun % 24,26'sı internet; % 66,69'u da cep telefonu kullanmaktadır.¹⁴ Mübârek rejimi karşıtlarının 25 Ocak devrimine giden süreçte ve devrim esnasında facebook ve tweter gibi sosyal paylaşım sitelerini kullanarak örgütlenmeleri Mübârek rejiminin on sekiz gün gibi kısa bir süre içerisinde düşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İskenderiye'de polis işkencesi sebebiyle ölen Hâlid Saîd dolayısıyla facebook üzerinde kurulan "Hepimiz Hâlid Saîdiz"; halkı meydanlara inmeye çağıran "Öfke Günü"; 2008 yılında el-Mahalle el-Kubrâ şehrindeki bir tekstil fabrikasındaki greve destek olmak amacıyla kurulan ve sonrasında Mübârek rejimi karşıtı bir gençlik hareketine dönüşen "6 Nisan Hareketi" adlı sayfalar bu anlamda facebook üzerinde kurulan ve devrim esnasında milyonların Tahrir

¹⁰ Matt Bradley, "Parties in Egypt Seek New Weapon", The Wall Street Journal, 27 October 2011'e atfen İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 268.

¹¹ "Sufis criticize Morsy's reinstatement of Parliament", Egypt Independent, 10 July 2012'ye atfen İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 270.

¹² İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 256, 257.

¹³ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 221, 222.

¹⁴ Nezih Derviş, "Devru'l-İ'lâmi'l-İctimâiyyi fi'r-Rebî'l-Arabiyyi", **er-Rabîu'l-Arabiyyu Sevrâtü'l-Halâs mine'l-İstibdâd**, Şarku'l-Kitâb, Beyrut, 2013, s. 458, 459, 489.

Meydanı'na inmesinde aktif olarak rol oynayan önemli facebook sayfaları arasında yer almıştır.¹⁵ Sosyal medyanın rolünü açıklaması bakımından Mısırlı bir aktivistin şu sözleri oldukça manidardır: *"Facebook ile protestoları organize ettik, twitter ile organizasyonu sağladık, youtube ile de sesimizi dünyaya duyurduk."*¹⁶

25 Ocak 2011 Devrim Süreci ve Sonrasında Yaşananlar

İsrail'in güvenliği için bölgede istikrarsız bir Mısır arzu etmeyen ve Mübârek'in görevi bırakmasını isteyen Amerika'nın bu tutumunun bilincinde olan Mısır ordusu Mübârek'e karşı gerçekleştirilen protestolar karşısında sessizliğini korumuş, kendi çıkarı gereği ne Mübârek'in ne de muhaliflerin safında yer almış; bu da halkın orduya karşı güvenini artırmıştır.¹⁷ En çok altı aylık bir süre için yönetime el koyduğunu belirten bir bildiri yayınlayan Yüksek Askerî Konsey anayasayı askıya alarak yasama meclisini dağıtmıştır.¹⁸ Yüksek Askerî Konsey'in başkanı ise Mübârek döneminin en büyük destekçisi olan Mısır ordusunun genelkurmay başkanı Muhammed Hüseyin Tantâvî idi. 1991 yılından beri Mübârek'in Savunma Bakanlığı görevini yürüten Tantâvî'yi ordunun başına getiren yine Mübârek'in kendisiydi.¹⁹ Ayrıca konseyi oluşturan üyeler de Mübârek döneminde üst düzey görevlerde bulunmuş, rejimi ayakta tutan yüksek rütbeli general ve amirallerden oluşmaktaydı.²⁰ Bu bakımdan Mübârek'in devrilerek yerine ordunun geçmiş olması fiilen yönetimin değiştiği ve devrimin halkın istediği bir şekilde gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Yüksek Askerî Konsey altı aylığına yönetime el koyduğunu belirtmesine rağmen Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilerek göreve başladığı 30 Haziran 2012'ye kadar yaklaşık on altı aylık bir süre boyunca yönetimde kalarak yargı, medya ve bürokrasi üzerindeki hegemonyasını artırdı. Halkın sivil yönetim talepleri için yapmış olduğu protesto gösterilerine çok sert bir şekilde müdahale eden konsey yaklaşık on iki bin sivil askerî mahkemelerde yargılayarak ağır cezalara çarptırdı.²¹ Ordunun devrim sürecinde tarafsız kalarak göstericilere müdahalede bulunmaması, hem İhvân-ı Müslimîn'in hem de diğer devrimci

¹⁵ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 139-141.

¹⁶ Saleem Kassim, **"Twitter Revolution: How the Arab Spring Was Helped By Social Media"**, www.policymic.com, 3 July 2012'ye atfen İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 304.

¹⁷ Abdul Razak Bilgin, **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır, Libya Ve Tunus Örnekleri**, Birleşik Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 180-182.

¹⁸ Gilbert Achcar, **Halk İstiyor Arap İsyanı Üzerine Radikal Bir İnceleme**, (Çev. Sanem Öztürk), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 183.

¹⁹ Birol Başkan, **Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları**, Akademik Orta Doğu Dergisi, c. 6, sayı 1, 2011, s. 8.

²⁰ Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 118, 119; John R. Bradley, **Mâ Bade'r-Rabî'l-Arabiyyi**, (Çev: Şeymâ Abdülhakîm Tâhâ), Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, Kâhire, 2013, s. 61, 62.

²¹ Abdul Razak Bilgin, **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır, Libya Ve Tunus Örnekleri**, Birleşik Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 185, 186.

grupların Mübârek rejiminin yıkılması sonrasında görevi devralan Askerî Konsey'in devrimden ve demokrasiden yana olduğu yanlışlığına düşmesine neden oldu.²²

Yüksek Askerî Konsey döneminde 2011 yılının sonunda halk meclisi ve 2012 yılının başında şura meclisi olmak üzere iki parlamento seçimi yapıldı. İhvân-ı Müslimîn ve Selefler her iki seçimde de büyük başarı elde ettiler. İhvân-ı Müslimîn'in siyasî uzantısı Hürriyet ve Adalet Partisi halk meclisi seçimlerinde meclisteki sandalyelerin yüzde kırk yedisini elde etti.²³ Parlamento seçimlerinde İhvân'ı destekliyormuş gibi görünen ordunun seçim sonrası İhvân'a karşı uygulamaları durumun sandıldığı gibi olmadığını ortaya çıkararak ordunun hamlelerinin eski rejimin geri dönüşüne yönelik olduğunun anlaşılmasını sağladı.²⁴ Bu durum ordu eliyle İslâmî esaslara dayalı bir rejim kurulacağı vaadiyle 1951 yılında İhvân-ı Müslimîn teşkilâtından destek isteyen Cemâl Abdunnâsır'ın hamlesini akıllara getirmektedir. 22-23 Temmuz 1952'de gerçekleştirdiği askerî darbenin ardından kısa sürede güçlenen Nâsır döneminde teşkilât mensubu binlerce kişi tutuklanıp cezaevlerinde ölüme mahkûm edilerek birçoğu idam edilmişti. Gücü kırılan teşkilâtın ileri gelenlerinden Abdulkâdir Udeh, Mahmûd Abdullatîf, Şeyh Muhammed Fargal, Yusuf Talat ve İbrâhîm Tayyib gibi isimler idam edilenler arasında yer almaktaydı.²⁵

Halk ve şura meclisi seçimlerinden sonra anayasa komisyonu çalışmalarına başlandı. Toplam yüz kişiden oluşacak komisyon üyelerinin seçimi sırasında üyelerin belirlenmesinde inisiyatifin kendisinde olmasını düşünen konsey ve başta İhvân-ı Müslimîn'in olduğu diğer taraflar arasında çıkan tartışmalar sonunda yargıya taşınan kriz mahkemenin anayasa komisyonunu feshetme kararıyla sonuçlandı.²⁶

Mayıs/Haziran 2012'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda İhvân-ı Müslimîn'in adayı Muhammed Mursi cumhurbaşkanı olarak seçildi.²⁷ Mursi cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk olarak 17 Haziran 2012'de Anayasa Mahkemesi kararıyla feshedilen meclisi 10 Temmuz 2012'de topladı ve yol haritasını duyurdu. Eski rejimin izlerini silme işine yargıdan başlayarak ilk olarak cumhuriyet başsavcısını,²⁸ daha sonra Ağustos 2012'de Yüksek Askerî Konsey Başkanı General Muhammed Tantâvî'yi görevden alarak yerine Abdulfettah es-Sisi'yi atadı ve orduda üst düzey

²² Ahmet Uysal, (26.01.2014). **Mısır: Devrim Ekti Darbe Buldu**. Erişim Tarihi: 02.03.2018, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-devrim-ekti-darbe-buldu/3617>

²³ Abdul Razak Bilgin, **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır, Libya Ve Tunus Örnekleri**, Birleşik Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 192.

²⁴ Ahmet Uysal, (26.01.2014). **Mısır: Devrim Ekti Darbe Buldu**. Erişim Tarihi: 02.03.2018, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-devrim-ekti-darbe-buldu/3617>

²⁵ Davut Dursun, "Cemal Abdunnâsır", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, VII/ 297, 298, 300'e atfen Recep Çinkılıç, **İhsân Abdulkuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı**, Tiyyem Yayıncılık, Kayseri, 2017, s. 35.

²⁶ Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyancılar, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 134-136.

²⁷ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 344.

²⁸ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, (22.05.2015). **Mısır: Kitle Sindirme Aracı Olarak Yargı**, Erişim Tarihi: 02.03.2018, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/14009?dil=tr>

komutanlıklarda önemli değişiklikler yaptı. Cumhurbaşkanlığı sürecinde Mursi'nin başta gerek yargı gerekse ordu ile olmak üzere Mübârek rejiminin kalıntıları arasında büyük bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Mursi seçimlerden önce muhalif gruplara verdiği yönetimde onlara da yer vereceği sözünü tutmamış, bu da muhalif güçler arasında ayrışmalara yol açmıştır. Ayrıca neredeyse tamamı Mübârek döneminden kalma bürokrasi ve medyanın İlhân karşıtı yayınları Mursi'yi icraat yapamaz hale getirmiş, bütün bunlar da 3 Temmuz darbe sürecine zemin hazırlamıştır.²⁹

03 Temmuz 2013 Askerî Darbe (Karşı Devrim) Süreci

Başkent Kâhire'deki Tahrir Meydanı'nda Cumhurbaşkanı Mursi aleyhine devam eden gösteriler 30 Haziran 2013 tarihinden itibaren İskenderiye ve el-Mahallâ el-Kubrâ gibi diğer şehirlere de sıçradı. Ordu, Mursi'ye muhalif göstericilerle anlaşması için 48 saatlik bir süre tanıdı. 03 Temmuz 2013 günü Abdulfettah es-Sisi ordunun yönetime el koyduğunu ve Adli Mansur'un cumhurbaşkanı olarak göreve getirildiğini açıkladı.³⁰ Böylece 25 Ocak 2011 tarihinde halk desteği ile başlayan devrim süreci askerî darbe ile sona ererek karşı bir devrim gerçekleşmiş oldu.

Müslüman Kardeşler Teşkilâtı'nın siyasette yönetim tecrübesinin olmayışının yanı sıra ordu, polis, istihbarat ve yargı gibi devleti temsil eden güçlerin Mübârek iktidarı tarafından göreve getirilenlerden oluşması Mursi'nin işini zorlaştırmış, başta ekonomik ve sosyal sorunlar olmak üzere hiçbir alanda onu iş yapamaz bir duruma getirmişti. Bütün bu sorunlar darbe çağrısında bulunan liberallerin eline koz vermiş, Mursi karşıtı muhalif güçleri onu nasıl devirebileceklerine dair plânlar yapmaya sevk etmiştir.³¹ Filistinli aydın Azmi Bişara'ya göre Mısırlı devrimciler iktidarın kapısını çalmışlar ama devralmamışlardır.³² Mısır Sağlık Bakanlığı verilerine göre darbe sürecinde 3.533 kişi yaşamını yitirirken 11.520 kişi de yaralanmıştır.³³

Arap Baharı sürecinde isyanların gerçekleştiği Bahreyn, Libya, Suriye ve Yemen gibi diğer orta doğu ülkeleri ile kıyaslandığında koltuklarını bırakarak istifa eden liderler sadece Tunus ve Mısır cumhurbaşkanları olmuştur.³⁴ Devrimin en önemli sonuçlarından biri de orta doğuda ilk defa (Tunus cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali'den sonra) halk protestoları ile diktatör bir lider Hüsnü Mübârek'in devrilmesi ve oğulları ile birlikte tutuklanıp

²⁹ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 23-30.

³⁰ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 349, 350.

³¹ Graham E. Fuller, **Türkiye ve Arap Baharı**, (Çev: Mustafa Acar), Eksi Kitaplar, Ankara, 2017, s. 284-288.

³² Hamid Dabaşı, **Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu** (Çev: Aslı T. Esen), Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 144.

³³ Fahri Yoldaş, (13.09.2013). **Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırdaki Darbenin Etkileri**, Erişim Tarihi:02.03.2018, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13577?dil=tr>

³⁴ Birol Başkan, **Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları**, Akademik Orta Doğu Dergisi, c. 6, sayı 1, 2011, s. 3; Benan Kepsutlu, **Amerikanın Ortadoğu Politikası**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2016, s. 92, 93.

05 Ağustos 2011 tarihinde kafes içerisinde ilk kez duruşma salonuna getirilerek yargılanmaya başlanması olmuştur.³⁵

Mısır'da 2011 yılında başlayan süreç günümüzde hâlâ tamamlanamamış değildir. Sürecin başında işsizlik, yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi sorunların yok edilmesi, insan hakları, özgürlük, adalet, ekonomik iyileşme gibi halkın amaçladığı hususlarda istenilen düzeyde bir gelişme sağlanamamış durumdadır. Başlangıçta halkın öncelikli olarak talep ettiği Mübârek rejiminin yıkılması otuz yıldır yönetimde olan Mübârek'in istifasıyla gerçekleşmiş, ancak onun yerine geçen üyelerinin Mübârek döneminde üst düzey makamlarda görev yapan subaylardan oluşan Yüksek Askerî Konsey idaresi de Mübârek döneminden çok da farklı olmamıştır. Konsey'in iktidarda olduğu geçiş döneminin en önemli kazanımlarından birisi hiç şüphesiz Mayıs/Haziran 2012'de gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Mısır'da Mübârek dönemindeki kazanımları önceden belli olan ve katılım oranının çok düşük seviyelerde olduğu seçimlerin aksine halkın oylarıyla ilk defa bir başkanlık seçimi yapılmış ve seçime katılım oranı oldukça yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Bu da halkın demokrasiye olan inancını ve gelecekte umutlu olduğunu gösteren önemli bir gösterge olmuştur. Demokrasiye geçiş yolunda önemli bir adım olan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Mursi 30 Haziran 2012'de Mısır'ın halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuş ve yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır. Buraya kadar olan gelişmeler halkın devrim taleplerine uygun olumlu gelişmeler olmuş ancak sonrasında ortaya çıkan devrim sürecinin hedeflerine aykırı gelişmeler 03 Temmuz 2013'de Mursi'nin askerî bir darbe ile görevden uzaklaştırılarak tutuklanmasına ve idam cezası ile yargılanmasına yol açmıştır. Darbe sonrası Râbia el-Adeviye Meydanı'nda toplanan halk kendi oyları ile seçilmiş cumhurbaşkanlarına sahip çıkarak ona olan desteklerini göstermiş, ancak demokrasiye sahip çıkan Mısır halkı bunun bedelini ağır bir şekilde ödemıştır. Anadolu Ajansı'nın verilerine göre darbe sonrası ilk ayda 3.533 kişi hayatını kaybetmiş, 11.500 kişi de yaralanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ışığında görünen odur ki devrim süreci kısa zaman içerisinde henüz sonuç vermeyecektir ancak gücünü ve meşruiyetini halktan almayan bir yönetimin de iktidarını sürdürmesi pek mümkün olmayacaktır.³⁶

Arap Baharı İle Modern Mısır Romanı Arasındaki Etkileşim

1955 yılından beri Mısır'da faaliyetini sürdüren Sansür Kurulu kamuoyunu zararlı yayınlardan korumak bahanesiyle çeşitli kitaplara sansür uygulayarak yayınevlerinin kitaplarını basmalarını engellemekte ve bazı yazarlar hakkında dava açmakta olup bu durum edebiyat dünyası üzerinde

³⁵ Gilbert Achcar, **Halk İstiyor Arap İsyanı Üzerine Radikal Bir İnceleme** (Çev.: Sanem Öztürk), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 184; Benan Kepsutlu, **Amerikanın Ortadoğu Politikası**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2016, s. 97; Veyssel Ayhan, **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 114.

³⁶ Ahmet Hüsrev Çelik, **Buazizi'den Rabia'ya Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme**, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Kış 2015, Cilt: 6, Sayı:2, s. 35-47.

büyük bir baskı oluşturmaktadır.³⁷ Arap yazarlar üzerlerinde bulunan baskılar sebebiyle düşüncelerini demokratik bir şekilde dile getirememişler, getirenler de Mısırlı yazar Sun'ullah İbrahim gibi hapse mahkum edilmişler, bu durum da 'hapisane edebiyatı' adı altında yeni bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sun'ullah İbrahim'in "**Tilke-r-Râyiha**" (1965) isimli eseri bu türe ait önemli bir eserdir. Bu eserin Mübârek rejimi tarafından yasaklanması esere olan ilgiyi daha da artırmış, insanları despot yöneticiler tarafından gizlenen gerçekleri öğrenmeye sevk etmiştir. Bu alanda kaleme alınan eserler Arap Baharına çok önemli katkı sağlamıştır. Arap yazarlar sadece bir hikâye veya roman yazarı vasfını taşımanın ötesinde topluma yön veren birer aktivist görevini de üstlenmişlerdir. Bu bakımdan "**Karnak**" (1974) isimli eserin yazarı Mısırlı Necîb Mahfûz da eserleriyle halka yön veren bir aktivist olarak değerlendirilebilir.³⁸ Necîb Mahfûz'un 1971 yılında kaleme aldığı hâlde 1974 yılında yayımlanan bu eseri 1952 askerî darbesini ve sonrasında yaşananları konu edinmektedir. Eser, roman kahramanlarından Hâlid Safvân karakteri üzerinden 1952 askerî darbe ile yönetimi ele geçiren Cemal Abdunnâsır'a ve dönemindeki polis devletine karşı çok sert eleştiriler içermektedir.³⁹

Necîb Mahfûz'dan sonra 1952 askerî darbesini ve Nâsır dönemini eleştiren yazarlardan biri de Mısırlı yazar İhsân Abdulkuddûs olmuştur. Başlangıçta askerî darbeyi destekleyen ve Cemal Abdunnâsır'ın yanında yer alan yazarın "**el-Hayâtu Favka'd-Dabâb**" (1985) isimli romanında ülkede darbe sonrası çıkan karışıklıkları ve gerek Marksistlere gerekse İhvân-ı Müslimîn mensuplarına karşı yapılan sebepsiz tutuklamaları, İhvân üyelerinin hapisanelerde yaşamış oldukları zulüm ve işkenceleri ağır bir dille eleştirdiği kesitleri görmek mümkündür.⁴⁰

Edebiyatın Mısır devrimi üzerine oldukça büyük bir etkisi olmuştur. Dr. Merîvân Kâni'a göre her ne kadar edebiyat Arap Baharını meydana getirmemişse de Arap Baharının oluşumunda çok büyük bir payı olmuştur. Sömürgecilerin Arap âlemine adım atmalarıyla birlikte "Arap Birliği" kavramını dilendirmeye başlayan yazar, şair ve romancıların ortaya çıktığını ifade eden Kâni', Muhammed Hüseyin Heykel, Ahmed Şevkî, İbrâhîm el-Mâzinî, Tevfîk el-Hakîm ve Tâhâ Hüseyin gibi isimleri tarihe iyimser bir bakış açısıyla bakan ve aydınlanma felsefesine yönelen isimler olarak bu kategoride değerlendirir. Ancak Necîb Mahfûz'un "**Evlâdu Hâratınâ**" (1959) isimli romanını yazmasıyla beraber bu durumun değiştiğini, 1950'li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan milli devlet anlayışıyla birlikte yeni bir yazar, şair ve romancı grubunun öne çıktığını ifade eder. Muhammed el-Mâğût, Adonîs, Nizâr Kabbânî, Mahmûd Dervîş, Abdurrahmân Munîf ve Hudâ Berakât gibi isimlerin toplumsal olaylara karşı eleştiri geliştirdiklerini

³⁷ Gözde Demirel, (17.09.2013). **Mısır'da Edebiyat, Devrimi Nasıl Etkiledi?**, Erişim Tarihi:15.10.2017, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/misirda-edebiyat-devrimi-nasil-etkiledi>

³⁸ Mohammed Kadallah, **Arap Baharı Öncesi Dönemde Arap Edebiyatının Rolü**, (Çev. Şeyma Savaş Deveci), Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/1, c. 5, sayı 8, s. 250-255.

³⁹ Bülent Korkmaz, **Necip Mahfuz'dan Bir Mısır Devrimi Romanı: Karnak Kafe**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 2013, sayı:53,1, s. 136, 150, 152.

⁴⁰ Bkz. İhsân Abdulkuddûs, **el-Hayâtu Favka'd-Dabâb**, Mektebetu Mısır, Kâhire, 1984, s.151-188.

ve gücü elinde bulunduran otoritelere karşı bir direnç oluşturma gayreti içerisinde olduklarını belirtir.⁴¹ Arap romanının Arap Baharı sürecinde ulaştığı mevcut konumuna evrilmesinde bu isimlerin ve eserlerinin oldukça büyük bir katkısı vardır. Zira o yıllarda bu tarzda eserler kaleme alınmamış olsaydı günümüzde Arap Baharını olanca açıklığıyla gözler önüne seren romanların yazılması pek mümkün olmayacaktı.

Hâlid el-Hamîsî'nin kaleme aldığı ve kapağında "Tahrir Ayaklanmasını Öngören Roman" nitelemesi bulunan "**Taksi Havadît el-Meşâvîr**" isimli eseri şüphesiz bu alandaki en önemli eserlerden birisidir. Yazar Hamîsî'nin Nisan 2005-Mart 2006 tarihleri arasında taksi şoförleri ile gerçekleştirmiş olduğu elli sekiz adet monologu içeren ve 2007 yılında yayımlanan bu eser aynı zamanda yazarın ilk eseri olma özelliğini de taşımaktadır.⁴²

Hâlid el-Hamîsî 1962 Kâhire doğumludur. Kâhire Üniversitesi Siyasî Bilimler Bölümünde lisans öğrenimini tamamlamış ve ardından Sorbon Üniversitesi Dış Siyaset alanında yüksek lisans yapmıştır. Hâlen bazı Arap gazetelerinde köşe yazarlığı yapmaktadır. Gerek Mısır'da gerekse Arap dünyasında büyük yankı uyandıran ve satış rekorları kıran "**Taksi**" isimli eseri 2008'de İngilizce ve İtalyanca'ya, 2011'de Polonyaca'ya çevrilmiştir.⁴³ Türkçe'ye Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün tarafından çevrilerek Ocak 2018 tarihinde Mevsimler Kitap Yayıncılık tarafından "**Taksi**" adı altında yayımlanmıştır. Eserin muhtelif yerlerinde devrime ilişkin anekdotlar yer almaktadır. Örneğin:

"Yaşanan sosyal olayların sonuçlarından biri olan Mısır caddelerindeki 'Kıfaye' (Yeter! Yeter Artık!) Hareketi, gösteri günlerinde ücreti kaldırtmıştı. Doğal olarak buradaki ücretten taksi ücretini kastediyorum...

O gün Dokki'deki Nâdî's-Sayd Caddesi'nden şehir merkezine gitmek üzere taksi bekliyordum. Hangi taksiye 'Şehir merkezine!' diye seslensem taksici eliyle işaret ederek yola devam ediyordu. Bu, beni bir taksi bulup binebilmenin neredeyse Ali Baba'nın hazinesine ulaşmaktan daha zor olduğu o berbat 80'li yıllara götüren garip bir işti... Allah o günleri bir daha yaşatmasın! Şimdi ise bir dakika beklemeden en güzel taksiye binebiliyorsun. Üstelik onlarca taksi arasından en iyisini kendin seçiyorsun. Dahası, bugün taksi şoförleri durarak sana buyur ediyorlar. Benden 7 cüneyh isteyince ben 'neden?' diye bağırdım.

Bana şöyle cevap verdi: Orada gösteriler var, seni oraya bir saatte ulaştırırım. 7 cüneyh değil 10 cüneyh istiyorum. Sözü fazla uzatmayacağım kabul ediyorum...

⁴¹ Nasruddîn ed-Decbî, (05.10.2012). **el-Edebu Sâheme fi Şerâatî'r-Rabîl'-Arabiyyi**, Erişim Tarihi: 19.01.2018, <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2012/10/5/>

الأدب-ساهم في شرارة الربيع العربي

⁴² Khaled Alkhamissi, **Taksi**, (Çev: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018, s. 7; "**Nebze An Hâlid el-Hamîsî**", Erişim Tarihi: 30.12.2018, <https://foulabook.com/ar/author/خالد-الخميسي>

⁴³ "**Nebze An Hâlid el-Hamîsî**", Erişim Tarihi: 30.12.2018, <https://foulabook.com/ar/author/خالد-الخميسي>

Ben:Mesele ne?

Taksici:Gösteriden haberin yok mu? Elllerinde pankartlar taşıyan 200 gösterici, onların etrafını kuşatmış 2000 asker, 200 subay ve merkezî güvenlik araçları tüm yolları kapatmıştı.

Ben:Bütün bu zahmetler 200 kişi için mi?

Taksici:Bu gösteri değil, kuru bir kalabalık. Buna gösteri mi diyorsunuz? Biz sokaklara indiğimizde 50000 hatta 100000 kişi olurduk. Günümüzde hiçbir şeyin anlamı yok. Nedenini bilmediği bir şey için günümüzde kaç kişi meydanlara iner. Hükümet korkak, kendi içinde çatışma hâlinde. Vallahi hükümete üflesen düşecek. Ayakları olmayan bir hükümet. (Kahkaha atıyor)

Ben:Hangi hükümet ayaklara muhtaçtır ki?

Taksici:Onun bir ihtiyacı yok... Yalancı bir şişirilme veya kibir. Ancak sorun bizde.

Ben:Nasıl?

Taksici:Üstadım sonun başlangıcını bilir misin?

Ben:Nasıl?

Taksici:18-19 Ocak.

Bu cevaba çok şaşırdım. İlk defa duymuştum. Sonun başlangıcı hakkında birçok cevap bekliyordum. Ancak 18-19 Ocak? Bu yeni bir şey!...

Ben:Peki bu hangi yılda oldu?

Taksici:70'li yıllarda yani takriben 79'da.

Ben: Bu neden sonun başlangıcıydı?

Taksici:Gerçekte bu sokaklardaki son gösteriydi. 60'lı yıllarda ve 70'li yıllarda harpten önce büyük gösteriler olmuştu. Bunlardan sonra Allah cehenneme atsın Enver Sedat bize dünyayı zindan eden kararlar almıştı. Dünyamız değişmişti. İnsanlar uygulanan politikayı anlıyorlardı. Halk sokaklara döküldü. Enver Sedat geri adım attı. O zaman korkup Asvan'a kaçtığını duyduk. Ve eğer oraya gitmeseydi Sudan'a kaçacaktı.... Korkak...

Abdünnasır günlerinde, yer yerinden oynatan gösteriler olmuştu. Tahrir Meydanı'nı dolduruyorduk. Ne Asvan vardı ne de evler...

Ben:Ben yine de 18-19 Ocak'ın nasıl sonun başlangıcı olduğunu anlamadım.

Taksici:Hükümet bu tarihten sonra bir şeyler yapma gereğini hissetti. Hükümet bu gösterileri tehlikeli görmeye başladı. 18-19 Ocak bir şey değildi; ancak devrimin ilk ayak sesleri idi. Ne diyorsun... Sözümü bitirmedim... O andan itibaren hükümet içimide açlık korkusunu saldı. Her kadın, kocasının elini tutup ona 'Çık git çalış, yoksa çocuklar açlıktan ölecek.' diyordu. Mısır halkının karnına açlık tohumu ektiler. Herkes korkudan canını kurtarma çabasıındaydı.

*Ve sadece kendisini ve malını düşünüyordu. Böylece 18-19 Ocak sonun başlangıcı oldu."*⁴⁴

Bu diyalogda Enver Sedat ve hükümete karşı yapılan eleştirilerdeki oldukça cesur söylemler dikkat çekmektedir. Diyalogda devrim sürecinde düzenlenen halk gösterilerinde büyük payı olan Kifâye (Yeter) Hareketi'nden de bahsedilmektedir. 2004 yılında kurulan Kifâye Hareketi otoriter yönetim düşüncesine karşı çıkan bir anlayışı benimsemekte olup Mübârek rejimi karşıtlığıyla bilinmektedir. 25 Ocak 2011 devrim sürecinden önce de meydanlarda boy gösteren Hareket mensubu kişiler 2005-2010 yılları arasında çok sayıda rejim karşıtı gösteriler düzenlemişlerdir.⁴⁵ **"Taksi"** adlı eserin bir başka bölümünde bir taksicinin dilinden Enver Sedat'la Hüsnü Mübârek arasındaki fark şu şekilde izah edilmektedir:

*"Efendim! Enver Sedat ülke dışında yaşayan Mısırlılara gerçekten önem verirdi. Adam bizim gerçek bir koruyucumuzdu. Oysa Mübârek, ülkeler arası koşturan korkak bir adamdır. Başka ülkeler bizi istediği gibi sömürüyor. Oysa bu durum onun umurunda değil."*⁴⁶

Yine aynı eserde bir taksicinin dilinden devlet başkanları şu şekilde eleştirilmektedir:

*"Abdunnasır döneminde hapse atılmayan başka dönemlerde asla atılmaz. Sedat döneminde zengin olmayan asla zengin olamaz. Mübârek zamanında dilenmeyen bir daha dilenmez."*⁴⁷

*"Çünkü biz her şeyi denedik. Krallık, bir işe yaramadı. Abdunnasır ile sosyalizmi denedik; daha sonra kapitalizmi denedik, fakat bu da diktatörlük ve sıkıyönetim yasaları getirdi. Günden güne Amerikalı olduk. Şimdi de yavaş yavaş İsraili oluyoruz."*⁴⁸

Görüldüğü gibi burada 1. Fuâd unvanıyla Mısır'ın ilk kralı olan Ahmed Fuâd, ve 1936'da onun ölümüyle yerine geçen oğlu Kral Fârûk dönemi, ardından Cemâl Abdunnâsır başkanlığındaki hür subayların 22-23 Temmuz 1952 gecesi Kral Fârûk'a karşı yaptıkları darbe ile yönetime el koymaları sonucu Kral Fârûk'un ülkeyi terk etmek zorunda kalışı, Cemâl Abdunnâsır'ın ölümünden sonra mevcut anayasa gereği başkanlık görevini üstlenen başkan yardımcısı Enver Sedat'ın, 16 Ekim 1970 tarihinde yapılan millî referandumla başkan seçilmesinin ardından Nisan 1974'deki reform paketiyle siyasî ve ekonomik açılım adı altında atılan liberal adımlara atıfta bulunmaktadır. Nâsır'ın uyguladığı ekonomik reformların başarısızlığı sonucunda halkın refah düzeyinin düşmesi ve memnuniyetsizliği neticesinde büyük gösterilerin ortaya çıkması ve 26 Mart 1979'da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jimmy Carter ve İsrail Başbakanı Menahem Begin ile birlikte Camp David

⁴⁴ Khaled Alkhamissi, **Taksi**, (Çev: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018, s. 19-22.

⁴⁵ Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 102, 103.

⁴⁶ Khaled Alkhamissi, **Taksi**, (Çev: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018, s. 30.

⁴⁷ Khaled Alkhamissi, **Taksi**, (Çev: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018, s. 77.

⁴⁸ Khaled Alkhamissi, **Taksi**, (Çev: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018, s. 85.

Antlaşmasının imzalanması sonucu İsrail'in Mısır tarafından tanınması, Eylül 1981'de bu gösterileri geniş çaplı tutuklamalarla bastırmaya çalışan Enver Sedat dönemi,⁴⁹ halkın ekonomik koşullar altında ezilmesi ve insanların dilenecek düzeye gelmeleri bir taksicinin dilinden çok veciz bir şekilde özetlenerek dile getirilmiştir. Dolayısıyla eserde sıradan bir taksici tarafından anlatılan olayların tarihi gerçeklerle birebir örtüştüğü görülmektedir.

Edebiyatın 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan Mısır devrimi ve Arap Baharı üzerindeki büyük etkisine mukabil Arap Baharının da genel anlamda edebiyat, konumuz itibariyle de roman üzerindeki yansımaları oldukça dikkat çekmektedir. Mısır devrimi sonrası yayımlanan eserlerde bu izler çok bariz bir şekilde görülmektedir. Örneğin Mısırlı genç kadın yazar Esmâ et-Tanânî'ye ait **"Şemsu Muntasafi'l-Leyl"** adlı eser 25 Ocak 2011 devrimi hakkında ilk telif edilen roman olarak kabul edilmektedir. Eser 25 Ocak 2011 tarihinden yaklaşık iki ay gibi kısa bir süre sonra, 23 Mart 2011 tarihinde yayımlanmış olup birçok ödüle layık görülmüştür.⁵⁰ Mısır tarihi hakkında bilgilerin de yer aldığı eserde Mübârek döneminde yapılan yolsuzluklar ve 25 Ocak devriminin gerçekleşmesi eserin ana eksenini oluşturmaktadır. Çok sayıda ödülle mükâfatlandırılan yazar Esmâ et-Tanânî 2012 yılında Kâhire Üniversitesi'nde bitkisel tedavi alanında yüksek lisansını ve ardından aynı bölümde doktorasını tamamlamış olup **"el-Arabî"** dergisi ile **"el-Ahrâm"** gazetesinde makaleleri yayımlanmaktadır. Yazarın **"Unsâ Min Bilâdi's-Şark"** adında bir romanı daha bulunmaktadır.⁵¹

25 Ocak devriminin Mısırlı yazarlar üzerindeki olumlu etkisine dikkat çeken yazar Esmâ et-Tanânî, devrimden önceki edebî ortam ile devrim sonrasının mukayesesini yaparak bu konudaki düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Devrim, biz yazarlar topluluğunun onlarca yıldır süren sessizlik ve baskıdan çıkmasını sağladı, artık herkes 'düzene ve destekçilerine hayır' demeye başladı. Sanki tepemizde 'bunu silin, şunu ekleyin, filan kişiyi methedin' diyerek yazdıklarımızı sürekli takip eden bir beğci vardı."

Esmâ et-Tanânî bu baskılar yüzünden ilk romanı **"Unsâ Min Bilâdi's-Şark"**ı ülkesi Mısır'ın dışında, İsveç'te 2007 yılında yayımlamak zorunda kalmıştır. Baskı ve zulüm devletinin sona erdiğini belirten et-Tanânî, artık yazarların silkinerek üzerlerindeki toz bulutunu dağıttıklarını, başta kendisi olmak üzere hiçbir yazarın bu baskılara boyun eğmediğini belirtmekte ve **"Şemsu Muntasafi'l-Leyl"** adlı romanıyla bunu başardığına dikkat çekmektedir.⁵²

Arap Baharı rüzgârıyla kaleme alınan romanlardan biri de Mısırlı yazar Ali Atâ'ya ait 2017 yılında Kâhire'de yayımlanan **"Hâfetu'l-Kevser"** isimli

⁴⁹ Recep Çinkılıç, **İhsân Abdulkuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı**, Tiydem Yayıncılık, Kayseri, 2017, s. 34-37.

⁵⁰ Usâme Saffâr: **Âlemu Yenâyir el-Mısriyye er-Rivâiyy Yeftahu Bâbe'l-Hurûc İlâ Hâfeti'l-Kevser.** (26.01.2017), Erişim Tarihi: 28.05.2019, <https://www.aa.com.tr/ar/735345/العربية-عالم-يناير-المصرية-الروائي-يفتح-باب-الخروج-إلى-حافة-الكوارث/735345>

⁵¹ Esmâ et-Tanânî, **Benâtu'l-Câmia**, Nûn Li'n-Neşri ve't-Tevzi, Tsz. Yyy., s. 169, 170.

⁵² Ahmed Fadl Şebül, **Şemsu Muntasafi'l-Leyl ve'l-İbdâu's-Sevriyyu'l-Cedid.** (22.04.2011), Erişim Tarihi: 28.05.2019, <https://middle-east-online.com/شمس-منتصف-الليل-والإبداع-الثوري-الجديد>

eserdir. 1963 yılında Mısır'ın Mansûra şehrinde dünyaya gelen yazar Ali Atâ aynı zamanda şair ve gazetecidir. 1986 yılında Kâhire Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olmuştur. Londra'da yayımlanan **"el-Hayât"** gazetesinde kültür köşesi yazarlığı yapan yazar, gazetenin Kâhire ofisi düşünce, edebiyat, bilim ve sanat sayfaları sorumluluğu ile Kâhire'deki **"eş-Şarku'l-Avsat"** Haber Ajansı kültür bölümünün yazı işleri müdürlüğü görevlerini yürütmektedir. **"Alâ Sebîl't-Temvîh"** (2001), **"Zahrûhâ ile'l-Hâit"** (2007) ve **"Temârîn Li'styâdi Ferîse"** (2013) isimli eserleri yayımlanmış şiir divanlarındandır.⁵³

"Hâfetu'l-Kevser" adlı eserde Arap Baharı ile ilgili olarak Cum'atu'l-Ğadab, (Öfke Günü) Mevkı'atu'l-Cemel, Yüksek Askerî Konsey, İhvân-ı Müslimîn, Muhammed Mursi, Hüsnü Mübârek ve General Tantâvî gibi isimler sıkça kullanılmaktadır.

Mısır'da her yıl Ulusal Polis Günü olarak kutlanan 25 Ocak tarihi, 2011 yılında "öfke günü" olarak nitelendirilmiş, bu tarihî günde Tahrir Meydanı'nda başlayan halk gösterileri ve gençlik hareketleri on sekiz gün boyunca sürmüş, 11 Şubat 2011 tarihinde Mübârek, başkan yardımcısı Ömer Süleyman'ın devlet televizyonunda yaptığı konuşma ile istifasını ve yönetimi Yüksek Askerî Konsey'e bıraktığını açıklamak zorunda kalmıştı.⁵⁴ Bu durum eserde şu ifadelerle yerini almıştır:

*"Devrimin patlak vermesi ile Mübârek'in yönetimden çekilmesinin ardından Tâhir Yakûb Kâhire'ye geldi, birkaç yıldır Kâhire dışındaydı, yasal yollarla Almanya'ya gitmişti."*⁵⁵

"Hâfetu'l-Kevser" adlı romanda anlatıcı yazarın yaşadığı psikolojik sorunlar sebebiyle ruh hastalıkları kliniğinde yatarak gördüğü tedavinin anlatıldığı bölümde 03 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askerî darbeye ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

*"Sena hemşirenin bana seslendiğini duyunca ona baktım, müdürün benimle oturmak istediğini söyledi. Bu ikinci kezdi. Adım, isim ve başıma gelenler hakkında ve tabi ki 'bugün nasılsın, kliniğe ne zaman geldin, çocuk çocuğun var mı, isimleri ne?' gibi sorular sorulacağını zannettiğimden hızlıca zihnimi toparladım. Müdürün beraberinde başka doktorlar da vardı. O sorulardan sonra ve sebebi anlaşılmaksızın 30 Haziran devrimi ve medyanın devrimi savunmasının zorunluluğu hakkında konuşmaya başladı. Ona göre sadece darbe bile olsa medyanın bunu savunması gereklidi; kaldı ki o bir halk devrimi, yani insanların desteklediği bir devrim. Müdür sanki televizyon kanallarından birinin kameraları önünde basın açıklaması yapıyormuş duygusuna kapıldım."*⁵⁶

⁵³ Ali Atâ, **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dâru'l-Mısriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017, s. 157, 158.

⁵⁴ Perihan Paksoy, **"Politik İstikrarsızlığa ve Karışıklığa Bağlı Krizlerin Turizm Endüstrisine Olan Etkilerinin Mısır Üzerinde Değerlendirilmesi"**, Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler, (Editör: Armağan Gözkaman, Perihan Paksoy), Detay Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 185; İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 99, 341, 342.

⁵⁵ Ali Atâ, **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dâru'l-Mısriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017, s. 99.

⁵⁶ Ali Atâ, **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dâru'l-Mısriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017, s. 41.

Yazar burada klinikte tedavi gören hastanın klinik müdürünün tedavi sürecinde kendisine bir doktorun hastası ile diyalogu esnasında sorabileceği soruları yönelmesini beklerken birdenbire konu ile ve hastalığı ile ilgisi bulunmaksızın sözü darbe girişimine getirmesini ve basının da bu darbeyi müdafaa etme mecburiyetinden bahsetmesini eleştirel bir tarzda dile getirmiştir. Yazar Ali Atâ Tahrir Meydanı'nda Cumhurbaşkanı Mursi'ye karşı toplanan göstericilere ve 30 Haziran tarihine göndermede bulunarak bizzat yaşanan olayları okuyucunun gözünde canlandırmıştır.

0 tarihlerde neler olduğunu hatırlayacak olursak; demokratik yollarla cumhurbaşkanı seçilen Mursi'ye muhalif göstericilerle anlaşması için verdiği 48 saatlik sürenin dolmasının ardından ordu 03 temmuz 2013 tarihinde yönetime el koymuştu. Bu askerî darbeye dikkat çeken en önemli husus dünya tarihinde ilk defa fiilî olarak bir darbenin gerçekleşmesinden önce -her ne kadar sayıları iddia edilen kadar fazla olmasa da- 2011'de Mübârek'e karşı devrim girişiminde bulunanların bir kısmının Mursi karşıtı eylemlerin yoğunlaştığı sıralarda darbeci general Sisi'nin *"sokaklara çıkın ve ordunun şiddet ve terörle mücadele etmesine izin verin"* çağrısına uyarak ordu saflarında yer alması, darbe istemesi ve darbecileri alkışlaması olmuştur.⁵⁷

"Hâfetu'l-Kevser" isimli eserin bir başka bölümünde caddeye bakan pencerelerinin önünün kapanması sebebiyle site sakinlerinin devlet arazi mafyasından yardım istemesi oldukça dikkat çekicidir. Burada devlet idaresinin boşluğunu mafyanın doldurmuş olması ve vatandaşların kamu kurumları aracılığıyla arazi mafyasından yardım istemeleri devlet idaresi bakımından son derece âcizlik ifade eden bir durumdur. Yazar bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir:

"Sayın Bakanlık Müsteşarı,

*Bizler Halvâtî Kavşağı, 2. Aşama 6 numaralı binada mukim daire ve dükkân sahipleriyiz. 25 Ocak olaylarından sonra Vakıflar Kurulu'na ait dört yüz metrelik bir alan üzerine bir kule inşa eden ve Ali Abdülaziz Caddesi'ne bakan pencerelerimizin kapanmasına yol açanlara karşı devlet arazi mafyasından yardım istiyoruz."*⁵⁸

"Öfke Günü" olarak isimlendirilen ve protestoların başladığından beri gerçekleşen en geniş katılımlı halk gösterisi olarak tarihe geçen 28 Ocak 2011 Günü cuma namazının ardından Kâhire, İskenderiye ve Süveyş'te gittikçe artan insan seli karşısında polis güçlerinin müdahalesi sonucunda bine yakın protestocu yaralanırken ondan fazlası da hayatını kaybetmiştir.⁵⁹ Bu durum eserde şu ifadelerle yer almaktadır:

*"Başlangıçta gerçekleşen olayları sadece basit bir halk gösterisi olarak yorumladım. Sokağa çıktığımda ise durumun bu defa diğerlerinden tamamen farklı olduğunu anladım... İlerleyen günlerde Cum'atu'l-Ğadab, Mevkı'atu'l-Cemel ve diğer kanlı olaylar meydana geldi."*⁶⁰

⁵⁷ Robert Fisk, **Mısır Yazıları İhanete Uğrayan Devrim**, (Çev. Celal Aktaş), Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2015, s. 169, 171, 173, 186, 188.

⁵⁸ Ali Atâ, **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017, s. 79.

⁵⁹ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 338, 339.

⁶⁰ Ali Atâ, **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017, s. 84, 85.

Devrimden sonra kaleme alınan eserlerden biri de Mısırlı yazar Mustafa Ubeyd'e ait **"İnkılâb"** adlı romandır. Eser 2014 yılında Kâhire'de yayımlanmıştır. 1976 Kâhire doğumlu olan Mustafa Ubeyd 1997'den beri gazetecilik yapmaktadır. Ubeyd'in **"el-Vefd"**, **"el-Beşâyir"**, **"el-Bevvâbe News"** ve **"el-Cezâir Taymz"** gibi birçok internet gazetesinin yanı sıra günlük gazete ve dergilerde yayımlanan makaleleri bulunmaktadır. On adet eseri basılan yazarın kitaplarından en tanınmışları **"et-Tatbî bil-Biznis"** ve **"el-Ferik eş-Şazli-el-Askeriyyu'l-Abyad"**dır. 2006 yılında Afrika'da gazetecilik alanında "Siemens Ödülü" alan yazarın **"Zâkiratu'r-Rasâs"** adlı bir de romanı vardır.⁶¹

"İnkılâb" adlı roman, yaklaşık otuz yıldır ülkeyi yöneten Mübârek rejimi döneminde yaşanan yolsuzluklarla, rüşvet ve iş adamları arasındaki kirli ilişkileri ve 25 Ocak 2011 tarihinde halkın protestoları ile gerçekleşen devrimi konu edinmektedir. Mübârek döneminde gittikçe artan ve neredeyse sıradan bir durum hâlini alan yolsuzluk olayları, Mübârek rejiminin yıkılmasına zemin hazırlaması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Mübârek rejiminin yıkılmasının ardından dönemde gerçekleşen usulsüzlük ve yolsuzluklarla ilgili olarak Hüsnü Mübârek ve oğulları hakkında görevi kötüye kullanma davaları açılmış, çok sayıda iş adamı da onlarla birlikte yargılanmıştır. Örneğin, 21 Mayıs 2014'te Kâhire Ceza Mahkemesi'nde görülen davada, "Cumhurbaşkanlığı Sarayı için tahsis edilen on sekiz milyon doları zimmete geçirmek" suçlamasıyla yargılanan Hüsnü Mübârek'e üç yıl, Mübârek'in oğulları Alâ ve Cemal'e ise dörder yıl ağırlaştırılmış hapis cezası verilmişti. Ancak sonrasında "Hüsnü Mübârek ve iki oğlu Alâ ve Cemal hakkında verilen üç ila dört yıl arasındaki hapis cezası kararının" 13 Ocak'ta Temyiz Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine Kâhire Ceza Mahkemesi, "Cumhurbaşkanlığı Sarayı için ayrılan on sekiz milyon doları zimmete geçirme" suçlamasıyla yargılanan devrik lider Mübârek'in iki oğlu Cemal ve Alâ'nın tahliyesine karar vermişti.⁶²

Bir diğer yolsuzluk davasında Kâhire Ceza Mahkemesi, Eylül 2011'de firarî iş adamı Hüseyin Sâlim ve çocukları Halid ile Macide'yi, "İsrail'e düşük fiyata gaz ihraç etmek" başta olmak üzere "yolsuzluk ve kamu malına kasten zarar vermek" suçlamalarıyla yargılandıkları davada giyaben yedi yıl hapis ile 4 milyar 6 milyon 319 bin dolar para cezasına, Eylül 2012'de Hüseyin Sâlim'i giyabında on beş yıl hapis ile 2,3 milyar cüneyh para cezasına çarptırmış, fakat daha sonra Mayıs 2017'de ise "İsrail'e düşük fiyata gaz ihraç etmek" ve kamu malına kasten zarar vermek suçlamalarıyla yargılandığı davadan beraat ettirerek giyaben verdiği on beş yıl hapis cezasını iptal etmişti. İş adamı Sâlim hakkında "dönemin cumhurbaşkanı Mübârek ve oğullarına hediye olarak beş villa verdiği" gerekçesiyle açılan davanın 20 Şubat 2015'te yapılan duruşmasında sanıklar hakkındaki suçlamaların geçersiz olduğuna karar verilmişti.⁶³ 25 Ocak 2011 tarihinde halk desteği ile başlayan ve Mübârek rejimini sona erdiren devrim sürecinde rüşvet, yolsuzluk, zimmetine para geçirme ve kamu malına zarar verme suçlamalarıyla

⁶¹ Mustafa Ubeyd, **İnkılâb**, er-Ravâk li'n-Neşri ve't-Tevzî, Kâhire, 2014, s. 137, 138.

⁶² **"Mübârek'in Oğulları Tahliye Edildi."** (26.01.2015), Erişim Tarihi:27.05.2019, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/228134.aspx>

⁶³ **Mısır'da 'Mübârek Dönemi İş Adamlarının' Yargılanması**, (22.08.2017). Erişim Tarihi:11.05.2019, <https://www.haberler.com/misir-da-mubarek-donemi-is-adamlarinin-9958489-haberi/>

Mübârek yanlıları hakkında yapılan yargılamalar, 03 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askerî darbe (karşı devrim) sonucu Mursi'nin cumhurbaşkanlığı görevinin sona ermesi ile birlikte boyut değiştirmiş ve bütün suçlular serbest bırakılmıştır.

Yazar Mustafa Ubeyd bütün bu bahsedilen yolsuzlukların benzerlerini **"İnkılâb"** adlı romanında olanca açıklığıyla işlemiş ve bu olayların perde arkasındaki kirli ilişkileri gözler önüne sermiştir. Örneğin eserinde bu durumu dile getirdiği yerlerden birisinde şu ifadeler yer almaktadır:

*"Devletin vücudundaki güçsüzlük virüsü yayıldı... Fesat arttı, kanunlardaki boşluklardan, hükûmetin özel sektöre olan desteğinden ve yeni projeleri hayata geçirmeleri için kendilerine sağlanan her türlü kolaylıktan nemalanan fırsatçıların göbekleri iyice sarmaya başladı. Rüşvetler verildi, sanal şirketler kuruldu, bazı kanunlar büyük balıklara tahsis edildi, zenginlerin birçoğu daha da zenginleşti, prensip sahibi, şerefli sayısız birçok kişi sanayi ve ticaret dünyasından ayrıldı, Mısır sermayesinin haritası bozuldu."*⁶⁴

Devrimden sonra kaleme alınan eserlerden biri de **"Bâbu'l-Hurûc"** adlı romandır. Mısırlı yazar İzzeddîn Şükrî Feşîr'e ait eser 2012 yılında yayımlanmıştır. 1966 yılında Kuveyt'te Mısırlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen olan yazar on iki yaşında Mısır'a gelmiş, 1987 yılında Kâhire Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1995'de Ottawa Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisansını, 1998'de Montreal Üniversitesi'nde siyasal bilimler alanında doktorasını tamamlamıştır. 2007 yılından beri Kâhire'de Amerikan Üniversitesi'nde Siyasî Bilimler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. **"Maktelu Fahriddin"** (1995), **"Esfâru'l-Ferâîn"** (1999), **"Gurfetu'l-Înâyeti'l-Murekkeze"** (2008) ve **"Ebû Umeri'l-Misrî"** (2010) adlı eserleri yayımlanmış yedi romanı arasında yer almaktadır. Okuyucular ve eleştirmenler tarafından büyük ilgiyle karşılanan **"Gurfetu'l-Înâyeti'l-Murekkeze"** adlı romanı Uluslararası Arap Roman Ödülü'ne aday gösterilmiştir. **"Fî Ayni'l-Âsife"** (2012) isimli eserinde Mısır devrimi hakkında yazdığı bazı makaleler yer almaktadır.⁶⁵

Altmış üç mektuptan oluşan **"Bâbu'l-Hurûc"** adlı romanda Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî istikrarsızlık ve bunalımlar halkın yaşamış olduğu çaresizlikler üzerinden işlenmiştir. Yazar İzzeddîn Şükrî Feşîr 25 Ocak devriminin insanlar üzerindeki olumlu etkisini, insanların kendilerini ve etrafında olup bitenleri sorgulamaya başlamasına vesile oluşunu şu sözlerle okuyucuya aktarmaktadır:

*"Devrimin benim için varlığından haberdar olmadığım yeni ufuklar açtığı ve benim daha önceden bildiğimden başka bir Mısır'ı keşfetmemi sağladığı doğrudur... Eski hayatımı dar ve sınırlı olarak görmeye başladım. Acaba kırk yıl bu boğucu çember içerisinde nasıl yaşamışım diye şaşırıyorum."*⁶⁶

⁶⁴ Mustafa Ubeyd, **İnkılâb**, er-Ravâk li'n-Neşri ve't-Tevzî, Kâhire, 2014, s. 11.

⁶⁵ **"Men Huve İzzeddîn Şükrî Feşîr"**, Erişim Tarihi: 27.05.2019, <https://www.arageek.com/bio/ezzedine-choukri-fishere>; **İzzeddîn Şükrî Feşîr**, Erişim Tarihi: 31.12.2018, <https://www.wikiwand.com/ar/عز الدين شكري فشير>

⁶⁶ İzzeddîn Şükrî Feşîr, **Bâbu'l-Hurûc**, Erişim Tarihi: 22.03.2018, <https://www.yumpu.com/en/document/view/31359975/-Tsz.,Yyy.,s.57>

İzzuddîn Şükrî Feşîr'in "**Bâbu'l-Hurûc**" isimli eserinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda yeminli tercüman olarak çalışan bir görevlinin dilinden yazılan bir mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

*"1991 yılının başlarında Kuveyt Savaşı'nın olduğu sıralar bu göreve başlamıştım, şu an 2020'nin sonlarına doğru yaklaşıyoruz, yani yaklaşık otuz yıl. Otuz yıl boyunca konuşmam istenmediği sürece asla konuşmadım. Komplolarla, el sıkışıp anlaşmalarla, ihanetlerle ve karışıklıklarla dolu bir ailenin sessiz şahidiydim. İlk devrimin gerçekleşmesiyle birlikte cumhurbaşkanının saraydan kovulmasına tanıklık ettim, ardından askerî yönetime şahit oldum, sonra ikinci devrim esnasında Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na saldırılıp yakıldığında mucize bir şekilde ölümden kurtuldum. İşgale, anlaşmaya, yüzüstü bırakılmaya ve hayal kırıklığına şahit oldum. Daima bütün bunların sessiz bir şahidi, cumhurbaşkanının ve misafirlerinin söylediklerinin bir aynasıydım. Otuz yılın suskunluğundan çıkmaya karar verdiğimde ise önümde ihanetten başka bir yol olmadığını gördüm."*⁶⁷

İlk olarak Nisan 2012'de "**et-Tahrîr**" gazetesinde günlük bölümler hâlinde yayımlanmaya başlayan "**Bâbu'l-Hurûc**" adlı eser daha sonra Haziran 2012'de bir bütün hâlinde roman olarak basılmıştır.⁶⁸ Yukarıda yer alan ifadelerden en dikkat çekici olanı ise eserin 2012 yılında yayımlanmış olmasına rağmen 03 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askerî darbeden 'ikinci devrim' olarak bahsetmesi ve Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın kuşatılması gibi karşı devrim sürecinde yaşanan olayların önceden öngörülerek dile getirilmesi olmuştur.

Yazar İzzuddîn Şükrî Feşîr burada hem 25 Ocak 2011 devrimini hem de 03 Temmuz 2013 karşı devrim sürecini çok güzel bir şekilde özetlemiştir. Sarayda tercüman olarak çalışan kişinin görevi itibarıyla içinde bulunduğu Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda yaşanan kirli ilişkilere şahitlik ettiği görülmektedir. Metinde verilen tarihlerden yola çıkılarak zamanın Hüsnü Mübârek'in cumhurbaşkanlığı dönemine (1981-2011) denk geldiği anlaşılmaktadır. Hüsnü Mübârek'in 25 Ocak tarihinden on sekiz gün sonra 11 Şubat 2011'de istifâ etmek zorunda kalması 'saraydan kovulma' olarak nitelendirilmiştir. Kanaatimizce Cumhurbaşkanı Mursi'nin bizzat kendisinin göreve getirdiği genellikmay başkanı tarafından 03 Temmuz 2013 karşı devrim sürecinde ihanete uğrayıp darbe ile karşı karşıya kalması ve 25 Ocak devrim sürecinde Mübârek'e karşı ayaklananların bir kısmının 03 Temmuz'da Mursi karşıtı saflarda yer alması da 'yüzüstü bırakılma' ve 'hayal kırıklığı' ifadeleri ile dile getirilmiştir.

Bunların dışında Mısırlı yazar Abdulvehhâb el-Asvânî'nin 25 Ocak 2011 devriminden iki yıl önce yayımlanan "**Keramu'l-Ineb**" adlı eserinde insanların gruplar halinde toplanıp polis merkezine doğru harekete geçerek ayaklanmaları, roman kahramanlarından biri aracılığıyla Mısırın her elli yılda bir devrim gerçekleştirdiği ve sonuncusunun üzerinden kırk dokuz yıl geçtiği şeklinde ifadeler yer almaktadır. Aynı şekilde yazar el-Asvânî'nin

⁶⁷ İzzuddîn Şükrî Feşîr, **Bâbu'l-Hurûc**, Erişim Tarihi: 22.03.2018, <https://www.yumpu.com/en/document/view/31359975/-Tsz.,Yyy.,s.4>.

⁶⁸ İzzuddîn Şükrî Feşîr, Erişim Tarihi: 31.12.2018, <https://www.wikiwand.com/ar/عز الدين شكري فشير>.

"en-Nemlu'l-Abyad" isimli romanı da idareciler tarafından yapılan yanlışlar dolayısıyla ayaklanmaların geleceğine ilişkin izler taşımaktadır.⁶⁹

Arap Baharı hakkında yukarıda zikredilen eserler dışında Mısırlı yazarlar tarafından birçok eser kaleme alınmıştır. Hişâm el-Haşin'e ait 2011 yılında yayımlanan ve televizyon dizisi olarak da uyarlanan "**Seb'atu Eyyâm fi't-Tahrîr**"⁷⁰, Ahmed Sabri Ebû'l-Futûh'un "**Acandatu Seyyidi'l-Ehl**", Muhammed el-Avn'in "**Leyletu't-Tahrîr**", Ammâr Ali Huseyn'in "**Sukûtu's-Samt**", İbrâhîm Abdulmecîd'in "**Kitatu'l-Âmi'l-Fâit**", Rabâb Kessâb'ın "**Fustânu Farah**", Muhammed Zehrân'ın "**Muntasır**", Mahmûd Ahmed Ali'nin "**Sevratu'l-Arâyâ**", Yusuf er-Rifâî'nin "**Medîne Len Temût**", Ahmed Yusuf Şâh'in "**Dicâfû Numra Tis'a**", ve Yâsmîn er-Raşîdî'nin "**Vakâiu's-Sayfi'l-Mâdi**" isimli eserleri bu alanda telif edilmiş önemli eserler arasında yer almaktadır.⁷¹

Örnekleri yukarıda görüldüğü gibi Mısırdaki gerçekleşen gerek 25 Ocak 2011 tarihli halk devrimi öncesinde gerekse devrim sonrasında içerisinde devrimci motiflerin yer aldığı birçok eser kaleme alınmıştır ve hâlâ da bu minvalde eserler verilmektedir. Görünüşe bakılırsa bu sürecin tekâmüle ermesi uzun bir süre daha devam edecektir. Bazı Mısırlı yazar ve eleştirmenler 25 Ocak devriminden bu yana geçen sürenin devrimin olgunlaşması için yeterli bir zaman dilimi olmadığı düşüncesini taşımaktadırlar. Örneğin Kâhire Üniversitesi Arap Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi ve eleştirmen Dr. Hüseyin Hamûde'ye göre Arap Baharını kuşatan olayların gerek konu olarak ele alınış biçimi, gerekse toplumu bilinçlendirme, insanların düşleri ve beklentileri bakımından edebiyat üzerinde sayısız etkisi olmuştur. Her ne kadar bu çalışmaların bir kısmı alelacele yazılmış olsa da yeni çalışmalarla öncülük edecektir. Bu eserlerde objektif bir bakış açısıyla değerlendirme yapılabilmesi için uzun bir zaman gerekmektedir. Tolstoy'un uluslararası düzeyde tanınmış eserlerden biri olan "**Savaş ve Barış**" isimli eserinde olduğu gibi devrim deneyimlerini ele alan eserlerin devrimden onlarca yıl sonra kaleme alındığına dikkat çekmektedir. Arap ülkelerinde Arap Baharı sürecinin henüz tamamlanmadığı düşüncesinde olan eleştirmen Hamûde'ye göre bu konudaki çalışmalar için acele edilmemesi gerekmektedir.⁷²

eş-Şârika'da dokuzuncusu düzenlenen es-Serdu'l-Arabiyyu Forumunun katılımcılarından Dr. Mahmûd ed-Dab' da bu düşüncüyü destekleyen ifadeler kullanmakta ve Necîb Mahfûz'un 23 Temmuz 1952 devrimi sonrasında altı yıl boyunca özgün bir eser ortaya koyamadığı ve ancak sekiz yıl sonra devrimi

⁶⁹ Abdulvehhâb el-Asvânî : **İzâ Necahat Sevratu'r-Rabî'l-Arabî Setenhasiru'r Rivâye**. (28.11. 2011), (Röportajı Yapan: Muhammed Mihna). Erişim Tarihi: 19.01.2018, <https://www.masress.com/egypt/5604>

⁷⁰ Hişâm el-Haşin , Erişim Tarihi: 14.05. 2019, <https://www.arabicfiction.org/ar/hisham-al-khashin>; Nasruddîn ed-Decbî, (05.10.2012). **el-Edebu Sâheme fi Şerâti'r-Rabî'l-Arabî**, Erişim Tarihi: 19.01.2018 <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart>

⁷¹ Usâme Saffâr: **Âlemu Yenâyir el-Misriyye er-Rivâiyye Yeftahu Bâbe'l-Hurûc İlä Häfeti'l-Kevser**. (26.01.2017), Erişim Tarihi: 28.05.2019, <https://www.aa.com.tr/ar/735345/العربية-عالم-يناير-المصرية-الروائي-يفتح-باب-الخروج-إلى-حافة-الكوثر>

⁷² Dalya Asım, (26.01.2017), Erişim Tarihi: 19.01.2018, <http://www.fikr.com/article/المشهد-الأدبي-مابعد-الربيع-العربي-كتاب-ونقاد-مصريون-6-أعوام-ليست-كافية-لاختتام-أدب-الثورة>

anlatabildiği fikrini ileri sürmektedir. Fakat günümüzde yaşanan Arap Baharı sürecinde edebî eserler telif etme bakımından teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde zaman diliminin Necîb Mahfûz'da olduğu gibi uzun olmayacağını dile getirmektedir.⁷³ Necîb Mahfûz, 23 Temmuz 1952 askerî darbesi sonrasında yedi yıl boyunca edebiyattan uzak kalmış, 1959'da kaleme aldığı **Evlâdu Hâratinâ** isimli romanını **el-Ahrâm** gazetesinde dizi hâlinde yayımlamış, o dönemde büyük tartışmalara sebep olan bu eser devrimden on beş yıl sonra 1967 yılında kitap olarak basılabilmektedir.⁷⁴ Günümüzde ise yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Mısır'da 25 Ocak 2011 tarihinden itibaren başlayan devrim sürecinin hemen akabinde çok sayıda eser kaleme alınmış; bu eserlerde demokrasi, insan hakları, özgürlük ve adalet gibi kavramlar sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

SONUÇ

Pazarlarda seyyar satıcılık yaparak yaşamını sürdüren Tunuslu bir gencin kıvılcımın fitilini ateşlediği Arap Baharının kısa bir süre içerisinde sıçradığı Mısır'da Arap Baharı öncesi kaleme alınan romanlar Arap Baharının ortaya çıkmasına büyük katkı sağlamış olup bu katkı Arap Baharı ile birlikte telif edilen eserlerle artarak devam etmiştir. Arap yazarlar üzerindeki baskı ve onların eserlerine uygulanan sansür, insanların bu eserlere olan ilgisinin daha da artmasına yol açmıştır. Yıllardır zalim diktatörler tarafından yönetilen Mısır coğrafyasında insanların iktidara karşı seslerini yükseltmedikleri, cezalandırılma korkusuyla düşüncelerini dile getiremedikleri ve baskı altında yaşadıkları bir ortamda yukarıda örneklerini sunduğumuz vatansever ve cesur yazarlar ortaya çıkarak yazdıkları eserlerle halkı aydınlatmışlar ve onlara yol göstererek geleceklerini tesis etmeleri doğrultusunda öncülük etmişlerdir. Haksızlıklara karşı insanları cesaretlendirerek ve tepkilerini göstermeye davet ederek despot iktidarların ilelebet hakimiyet sürmelerinin mümkün olmadığı inancını yaymaya çalışan bu yazarların çabaları olumlu sonuçlar vermiş, korku imparatorluğu altında yaşayan insanlar seslerini yükseltmeye, haklarını aramaya ve otoriter yönetimleri sorgulamaya başlamışlardır. Ayrıca halkın direnişine karşı güç yetiremeyeceğini anlayan diktatör yöneticiler koltuklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. İnsan hakları, özgürlük ve adalet mücadelesinin bedeli binlerce insanın hayatını kaybetmesiyle ve yaralanmasıyla ödenmiş ve hâlâ ödenmektedir. Rejim karşıtı birçok vatandaşın hapishanelerde tutuklu bulunduğu Mısır'da 2011 yılında başlayan süreç gerek siyasî gerekse edebî anlamda henüz tamamlanamamış değildir. Bir taraftan demokratikleşme yolunda elde edilen kazanımlar bedeli ne kadar ağır olursa olsun hız kesmeden sürerken diğer taraftan bu süreçte telif edilen eserler edebî tekâmülün gerçekleşmesine katkı sağlamaya devam etmektedir.

⁷³ Bâsil Ebû Hamde: **Te'sîrâtü'r-Rabîi'l-Arabiyyi Fî Luğati's-Serd.** (07.10.2012), Erişim Tarihi: 19.01.2018, <http://www.albayan.ae/paths/art/2012-10-07-1.1741508?ot=ot.PrintPageLayout>

⁷⁴ Musa Yıldız, **Mısırlı Yazar Necîb Mahfûz'un Evlâdu Hâratinâ Adlı Romanındaki Sembolik Kavramlar ve Çözümlemesi**, Fırat Üniversitesi Birinci Orta Doğu Semineri (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003), s. 2, 7.

KAYNAKÇA

1. Abdulkuddûs, İhsân: **el-Hayâtu Favka'd-Dabâb**, Mektebetu Mısır, Kâhire, 1984.
2. Achcar, Gilbert: **Halk İstiyor Arap İsyanı Üzerine Radikal Bir İnceleme**, (Çev. Sanem Öztürk), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
3. Alkhamissi, Khaled: **Taksi**, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün), Mevsimler Kitap, İstanbul, 2018.
4. Amar, Paul: **Arap Baharından Kesitler** (Derleyen: Paul Amar, Vijay Prashad), (Çev: Ömer Can Furtun, Seyit Ümmetoğlu, Yankı Deniz Tan), İntifada Yayınları, İstanbul, 2014.
5. Atâ, Ali: **Hâfetu'l-Kevser**, ed-Dârul-Mısriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2017.
6. Ayhan, Veyssel: **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2012.
7. Başkan, Birol: **Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları**, Akademik Orta Doğu Dergisi, c. 6, sayı 1, 2011.
8. Bilgin, Abdul Razak: **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır, Libya Ve Tunus Örnekleri**, Birleşik Yayıncılık, Ankara, 2014.
9. Bradley, John R.: **Mâ Bade'r-Rabî'l-Arabiyyi**, (Çev: Şeymâ Abdulhakîm Tâhâ), Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kâhire, 2013.
10. Çelik, Ahmet Hüsrev: **Buazizi'den Rabia'ya Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme**, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Kış 2015, Cilt: 6, Sayı:2, s. 34-53.
11. Çinkılıç, Recep: **İhsân Abdulkuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı**, Tiydem Yayıncılık, Kayseri, 2017.
12. Dabaşı, Hamid: **Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu** (Çev: Aslı T. Esen), Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2015.
13. Derviş, Nezihi: **"Devru'l-lâmi'l-İctimâiyyi fi'r- Rebî'l-Arabiyyi", er-Rabîu'l-Arabiyyu Sevrâtu'l-Halâs mine'l-İstibdâd**, Şarku'l-Kitâb, Beyrut, 2013.
14. Fisk, Robert: **Mısır Yazıları İhanete Uğrayan Devrim**, (Çev. Celal Aktaş), Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2015.
15. Fuller, Graham E.: **Türkiye ve Arap Baharı**, (Çev: Mustafa Acar), Eksi Kitaplar, Ankara, 2017.
16. Görgün, Hilal: **"Mısır", TDV İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, XXIX/553-584.
17. Kadallah, Mohammed: **Arap Baharı Öncesi Dönemde Arap Edebiyatının Rolü**, (Çev. Şeyma Savaş Deveci), Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/1, c. 5, sayı 8, s. 247-260.
18. Kepsutlu, Benan: **Amerikanın Ortadoğu Politikası**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2016.

19. Korkmaz, Bülent: **Necip Mahfuz'dan Bir Mısır Devrimi Romanı: Karnak Kafe**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 2013, sayı:53,1, s. 135-154.
20. Paksoy, Perihan: **"Politik İstikrarsızlığa ve Karışıklığa Bağlı Krizlerin Turizm Endüstrisine Olan Etkilerinin Mısır Üzerinde Değerlendirilmesi", Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, (Editör: Armağan Gözkaman, Perihan Paksoy), Detay Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 177-201.
21. et-Tanânî, Esmâ: **Benâtu'l-Câmia**, Nûn Li'n-Neşri ve t'-Tevzî, Tsz. Yyy.
22. Telci, İsmail Numan: **Mısır Devrim Ve Karşı Devrim**, Seta Kitapları, Ankara, 2017.
23. Telci, İsmail Numan: **Mısır Devrimi Sözlüğü**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013.
24. Ubeyd, Mustafa: **İnkulâb**, er-Ravâk li'n-Neşri ve t'-Tevzî, Kâhire, 2014.
25. Yıldız, Musa: **Mısırlı Yazar Necib Mahfûz'un Evlâdu Hâratinâ Adlı Romanındaki Sembolik Kavramlar ve Çözümlemesi**, Fırat Üniversitesi Birinci Orta Doğu Semineri (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003), s.209-238.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

26. Asım, Dalya: (26.01.2017), Erişim Tarihi:19.01.2018, <http://www.fikr.com/article/>
المشهد-الأدبي-مابعد-الربيع-العربي-كتاب-ونقاد-مصريون-6-أعوام-ليست-كافية-لاختتام-«أدب-الثورة»
27. el-Asvânî, Abdulvehhâb: (28.11.2011), **İzâ Necahat Sevratu'r-Rabîi'l-Arabî Setenhasîru'r-Rivâye**. (Röportajı Yapan: Muhammed Mihna). Erişim Tarihi: 19.01.2018, <https://www.masress.com/egyptpress/5604>
28. Ebû Hamde, Bâsil: **Te'sîrâtu'r-Rabîi'l-Arabiyyi Fî Luğati's-Serd**. (07.10.2012), Erişim Tarihi: 19.01.2018, <http://www.albayan.ae/paths/art/2012-10-07-1.1741508?ot=ot.PrintPageLayout>
29. ed-Decbî, Nasruddîn: (05.10.2012). **el-Edebu Sâheme fî Şerâratî'r-Rabîi'l-Arabiyyi**, Erişim Tarihi:19.01.2018, <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2012/10/5/>
الأدب-سأهم-في-شراة-الربيع-العربي
30. Demirel, Gözde: (17.09.2013). **Mısır'da Edebiyat, Devrimi Nasıl Etkiledi?**, Erişim Tarihi:15.10.2017, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/misirda-edebiyat-devrimi-nasil-etkiledi>
31. Feşîr, İzzuddîn Şükrî: **Bâbu'l-Hurûc**, Erişim Tarihi:22.03.2018, <https://www.yumpu.com/en/document/view/31359975/-Tsz.,Yyy>.
32. **Feşîr, İzzuddîn Şükrî**: Erişim Tarihi: 31.12.2018, <https://www.wikiwand.com/ar/عز الدين شكري فشير>
33. el-Hasîm, Hîşâm, Erişim Tarihi: 14.05. 2019, <https://www.arabicfiction.org/ar/hisham-al-khashin>
34. **"Men Huve İzzuddîn Şükrî Feşîr"**, Erişim Tarihi: 27.05.2019, <https://www.arageek.com/bio/ezzedine-choukri-fishere>

35. **Mısır'da 'Mübârek Dönemi İş Adamlarının' Yargılanması**, (22.08.2017). Erişim Tarihi:11.05.2019, <https://www.haberler.com/misir-da-mubarek-donemi-is-adamlarinin-9958489-haberi/>
36. **"Mübârek'in Oğulları Tahliye Edildi."** (26.01.2015), Erişim Tarihi:27.05.2019, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/228134.aspx>
37. **"Nebze An Hâlid el-Hamîsi"**, Erişim Tarihi:30.12.2018 <https://foulabook.com/ar/author/خالد-الخميسي>
38. Saffâr, Usâme: **Âlemu Yenâyir el-Mısıriyye er-Rivâivü Yeftahu Bâbe'l-Hurûc İlä Hâfeti'l-Kevser**. (26.01.2017), Erişim Tarihi: 28.05.2019, <https://www.aa.com.tr/ar/الدول-العربية/عالم-ينايير-المصرية-الروائي-يفتح-باب-الخروج-إلى-حافة-الكوثر/#!735345>
39. Şebîl, Ahmed Fadl: **Şemsu Muntasafî'l-Leyl ve'l-İbdâu's-Sevriyyu'l-Cedîd**. (22.04.2011), Erişim Tarihi: 28.05.2019, <https://middle-east-online.com/شمس-منتصف-الليل-والإبداع-الثوري-الجديد>
40. Uysal, Ahmet: (26.01.2014). **Mısır: Devrim Ekti DarbeBuldu**. Erişim Tarihi: 02.03.2018, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-devrim-ekti-darbe-buldu/3617>
41. Yaşar, Nebahat Tanrıverdi: (22.05.2015). **Mısır: Kitle Sindirme Aracı Olarak Yargı**, Erişim Tarihi:02.03.2018, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAAnaliz/14009?dil=tr>
42. Yoldaş, Fahri (13.09.2013). **Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırdaki Darbenin Etkileri**, Erişim Tarihi:02.03.2018, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAAnaliz/13577?dil=tr>

PEYAMİ SAFA'NIN FATİH-HARBİYE ADLI ROMANINA YANSIYAN İSTANBUL

Semih ZEKA¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Giriş

Roman, hikâye, makale ve tiyatro türlerinde eserler veren Peyami Safa (1899-1961) Batı'daki fikrî gelişmeleri takip eden felsefe ve psikoloji sahasındaki okumalarıyla zihin dünyasını zenginleştiren bir yazardır. Edebi çalışmalarına I. Dünya Savaşı yıllarında başlayan Peyami Safa, daha çok roman türündeki eserleri ile ön plana çıkar. Bu romanlarından biri de *Fatih-Harbiye*'dir. Safa, bu eserinde Fatih ve Harbiye semtleri üzerinden Tanzimat döneminden itibaren görülen Türk toplumundaki Doğu- Batı ayrışmasını anlatır.

Fatih-Harbiye adlı romanda Neriman ve Şinasi birlikte büyümüş, çevrelerindeki insanlar tarafından evlenecekleri düşünülen iki gençtir. Neriman, çocukluğundan beri babası tarafından milli değerleri alabileceği bir muhitte yetiştirilmiş olsa da Galatasaray Lisesi mezunu ve Avrupa görmüş büyük dayısı ve kızlarının etkisiyle Batılı yaşam şekline yabancı olmayan biridir. Neriman'daki Batı tarzı yaşama eğilim Macit ile tanışması sonrasında gün yüzüne çıkar. Macit ve Şinasi bağlamında Batılı yaşam ile geleneksel yaşam tarzı arasında kalan Neriman, sinir buhranları yaşar. Onu bu çatışmadan çıkaran, dayısının kızlarından duyduğu genç bir Rus kızın yaşamöyküsüdür. Zenginliğinden etkilenip bir Rum ile yaşamaya başlayan ancak eski sevgilisi Rus gencini unutamayan bu Rus kızının intiharı, Neriman'ın tercihini Şinasi'den dolayıysa ile geleneksel yaşam tarzından yana yapmasını sağlar.

Bazı küçük geziler istisna tutulacak olursa hemen bütün hayatı İstanbul'da geçen Peyami Safa'nın romanlarında dış dünya İstanbul ile sınırlıdır. Onun romanlarında çoğunlukla şehir ve şehri oluşturan sokaklar ve şehir manzarası çok ender görülür. Eserlerinde bireyin psikolojisini ön plana çıkarmaya çalışan Peyami Safa, oda, sofa, koğuş, dükkan, ameliyat odası, salon gibi dar mekanları romanlarına dahil eder. (Kabaklı, 1997: 760-765) Bununla birlikte Mehmet Kaplan bu konuda şu tespitte bulunur: "Peyami Safa'nın bütün romanlarının vakası İstanbul'da geçmekle beraber, kahramanları daha ziyade kendi ruh dünyaları içinde yaşadıkları için, çevre mühim bir yer tutmaz. Yalnız *Fatih-Harbiye* (1931) ile *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949) ve *Yalnızız* (1951) adlı eserlerinde, İstanbul'un bazı sosyal çevreleri, kahramanların hayatına yakından tesir eder." (Kaplan, 2010: 51-52)

Fatih-Harbiye'nin 1910'lu yılların sonu ile 1920'li yılların İstanbul'unu anlattığı kabul edilebilir. Bu zaman dilimine yazarın 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye'de kanunla gerçekleştirilen Batılılaşmanın Neriman'ın bu yöndeki arzularını kuvvetlendirdiğine dair ifadesi (Safa, 1999: 56) ile romanın ilk baskısının 1931 yılında yapıldığı gerçeğinden ulaşılabılır. Bu çalışma sözü edilen dönemin İstanbul'una dair Fatih-Harbiye romanı üzerinden bazı tespitleri içermektedir.

1. Yerleşim Yerleri

1.1. Fatih

Romanda Fatih semti, sade bir yaşayış arayan bütçesi kısıtlı kişilerin yerleştiği bir yer olarak geçer. Faiz Bey karısının ölümü ve Maarif evrak müdürlüğünden emekli edilmesi üzerine önce Üsküdar'a yerleşir. Buradaki evinin yangınla yok olması üzerine "azalan varidatına göre daha sade bir yaşayış" (Safa, 1999: 53) bulma düşüncesiyle Fatih'e yerleşir. Neriman arkadaşı Fahriye ile konuşurken sözü önce eğitimini aldığı uda getirir ve onun eğitimini bırakacağını söyler ardından da sözü Fatih semtine getirir. Onun serzenişinden hareketle Fatih meydanında kahvelerin bulunduğu, buralarda işsiz güçsüz insanların gelip geçenleri gözetlediği görülür.

Neriman'ın yanlı bakışı ile de olsa o dönem Fatih'te çok sayıda lokanta ve kahvenin olduğu anlaşılır. Neriman vesilesi ile yazar, Fatih'te hayatın ve ölümün iç içe olduğunu gösterir. Arkadaşı Fahriye ile Harbiye'ye giden tramvaya binen Neriman caddedeki mezarlığı gösterir arkadaşına ve mezarlığın yol üstünde olmasından yakınır. (Safa,1999:28) Neriman'ın bu yakınışı, Fatih semtinde mezarlığın yaşam alanının içinde yer aldığını gösterir.

Romanda kişilerin davranışları üzerinden Fatih semtinin sokaklarına dair bilgi de elde edilir. Örneğin o dönem Fatih'te sokakların havagazı ile aydınlatıldığı görülür. Faiz Bey Neriman'ın gece olmasına karşın gelmemesinden endişelidir. Yatak odasına gidip yatmasına karşın sokaktaki ayak seslerini takip eder ve dışarıya bakar. Yazar, Faiz Bey'in endişeli bir şekilde kızını bekleyişini anlatırken o dönem İstanbul'da sokakların havagazı ile aydınlatıldığını da vurgulamış olur. (Safa, 1999: 16)

1.2. Üsküdar

Üsküdar'dan Faiz Bey'in eşinin ölümü ardından Kuruçeşme'deki yalıdan çıkıp büyük bir eve yerleşmesi dolayısı ile söz edilir. Bunun yanında buradaki bir yangında bu evin yok olduğu belirtilir.

1.3.Kuruçeşme

Romanda Faiz Bey'in eşi ölmeden önce yaşadığı yalının bulunması dolayısıyla Kuruçeşme'den söz edilir.

1.4. Beyoğlu

"Hazırlıksız, kulaktan dolma bilgilerle ve başkalarının yönlendirmesiyle ortaya çıkan batılılaşma arzusunun gerçekleşmesi mümkün olamaz ana fikri üzerine kurulmuş olan" (Aytaş, 2014: 62) Fatih-Harbiye'de olayların geçtiği yerleşim yerlerinden bir Beyoğlu'dur. Beyoğlu, Neriman'ın özlemini duyduğu hayatın mekânı olması dolayısı ile romanda önemlidir. Neriman'ın bakış açısından Beyoğlu tarafında dükkânların camekânları çiçek gibi süslenmiş

vaziyettedir. Burada insanlar birbirlerini gözetlemez. Bundan dolayı insanlar daha rahat hareket etme imkânı bulurlar. Beyoğlu, baloların düzenlendiği Perapalas'ın pastane, sinema ve tiyatronun bulunması dolayısı ile Batı tarzı yaşamın somutlaştığı bir alan olarak romanda sergilenir.

1.5.Şehzadebaşı

Şehzadebaşı, Neriman'ın arkadaşının evine gidiyorum deyip Beyoğlu'nda Macit ile buluşmaya gittiği günün ertesinde Şinasi'nin dolaştığı yer olması dolayısı ile romanda yer alır.(Sefa, 1999: 22)

1.6. Süleymaniye

Şinasi, Neriman'ın Beyazıt'ta Fatih Harbiye tramvayına binmesinin ardından bir süre sonra Süleymaniye'ye doğru yürür.(Sefa, 1999: 12) Süleymaniye yaşanan zamanın dışında Şinasi'nin liseden çıkan Neriman ile buluşmalarının gerçekleştiği yer olarak ona o günleri hatırlatan bir unsur olarak romanda yer alır. (Sefa, 1999: 12)

1.7. Beyazıt

Neriman bir arkadaşının daveti üzerine Beyazıt'a doğru Şinasi ile yürür ancak Şinasi bir süre sonra ondan ayrılır. Beyazıt'a kadar çıkmayan Şinasi, bir tütüncüden sigara alır ve Neriman'ın arkadaşının Beyazıt'ta yangın yerlerinde oturduğunu düşünür. Bir süre sonra tek başına Beyazıt'a doğru yürümeye başlayan Şinasi, Beyazıt Meydanı'nda tramvay bekleme yerinde Neriman'ı görür. (Sefa, 1999: 8)

Neriman'ı uzaktan gözlemlemek için Şinasi Beyazıt'taki sıra kahvelerinin arasına çekilir. Yazar, Şinasi'nin Neriman'ı gözetlemek için Beyazıt'taki sıra kahvelerin arasına çekildiğini belirtirken (Sefa, 1999: 9) o dönem Beyazıt'ta sıra kahvelerin bulunduğunu da belirtmiş olur.

1.8. Vezneciler

Romanda İstanbul'un yerleşim yerlerinden biri olan Vezneciler'den söz edilir; ancak Neriman ve Şinasi'nin Darüelhan'dan çıktıktan sonra beraber yürüdükleri bir yer olmasının ötesinde (Sefa, 1999: 7) Vezneciler'in romanda herhangi bir özelliği üzerinde durulmaz.

1.9. Sultanahmet

Sultanahmet, Gülter'in Neriman'a sinir krizi geçirdiği bir akşam, rahatlaması için anlattığı geçmişi münasebeti ile romana dâhil olur. Gülter, Neriman'a onu ilk defa büyük annesine götürüşlerini anlatır. Faiz Bey ile kaynanası altı sene küs kalmışlardır. Damat ve kaynananın barışmaları üzerine ilk defa büyük annesi Neriman'ı görecektir. Bunun için Neriman ve ailesi yanında Gülter olduğu halde Kuruçeşme'deki yalılarından Sultanahmet

taraflarındaki büyük annesinin konağına giderler. (Safa, 1999: 74) Buradan hareketle Sultanahmet'te 20. yüzyılın başlarında konakların olduğu görülür.

1.10. Şişli

Şişli'den Neriman'ın Perapalas'ta düzenlenen baloya gitmek için hazırlığı bağlamında söz edilir. Neriman, Beyoğlu'nda önce balo için bazı elbiselere bakar. Bunun ardından balo için dayısının kızlarının fikirlerini almak isteyen Neriman, Beyoğlu'ndan bir tramvay ile Şişli'ye gider. (Safa, 1999: 98) Burada dayısının kızlarından bir Rus kızın yaşamöyküsünü dinleyen Neriman, onun sonu intihar ile biten hayatı ile kendi hayatı arasında benzerlik kurar. Bu Şişli'deki ev Neriman'ın dünya görüşünün değişiminde önemli bir dönüm noktası olur. Mehmet Tekin'in belirttiği gibi Darülelhan Neriman'ı Beyoğlu'na yönlendirdiği gibi Şişli'deki dayısının kızlarına ait ev de onu yeniden Fatih'e döndürür. (Tekin; 1986; 142)

1.11. Osmanbey

Fatih-Harbiye'de adından söz edilen bir yerleşim yeri de Osmanbey'dir. Neriman, Perapalas'ta yapılacak balo için elbise bakmak üzere Beyoğlu'nda bir süre mağazaları gezer, ardından da Şişli'de oturan dayısının kızlarının yanına onlardan fikir almak için gider. Dayısının kızlarının evinde Rus bir kadınla karşılaşır. Bu kadının kızı ile genç ama fakir gitarist bir Rus delikanlı birbirlerini sevmektedirler. Ama kız, bir süre sonra zengin bir Rum ile beraber yaşamaya başlar. Bu zengin Rum'un genç Rus sevgilisi için tuttuğu ev Osmanbey'dedir. Romanda Osmanbey'in metres hayatı yaşayan çiftlerin rahat edebileceği bir yerleşim yeri olduğu fark edilir.

2. Giyim

2.1. Erkek Giyimi

Şinasi ve Neriman Beyazıt'a gitmektedirler. Şinasi, koşturaya başlayan Neriman'ı arkadan takip ederken gözü kıyafetine takılır. Yazar, bu durumu anlatırken Şinasi'nin boynundaki boyunbağından, bacaklarındaki ütüsü bozulmuş pantolonundan ve ayaklarındaki tozlu potinlerinden söz eder.(Safa, 1999: 7)

Romanda Şinasi'nin şapka taktığı da görülür. Neriman bir gün eve gitmeden Şinasi'nin evine uğrar ve onu kız kardeşi ile eve davet eder. Neriman'ın maksadı eve geç gittiği için babasının tepkisini en aza indirmektir. Bunu anlayan Şinasi, Neriman'ın davetini kabul etmez. Bu olayı takiben Şinasi, Neriman'ın ayrılmasından sonra dışarı çıkar. Safa, Şinasi'nin dışarı çıkarken boyunbağını düzeltip ve şapkasını taktığından söz ederken o dönem erkek giyimine de değinmiş olur. (Safa, 1999: 38)

2.2. Kadın Giyimi

Şinasi ve Neriman Darülelhan'dan çıktıktan sonra Beyazıt'a doğru yürürler. Neriman acele etmektedir. Çünkü arkadaşının davetine geç kalacağından endişelidir. Şinasi ve Neriman ayrıldıktan sonra Şinasi, Neriman'ın Fatih Harbiye tramvayına bindiğini görür. Bunun üzerine Şinasi, Neriman'ın davranışlarındaki değişimi hatırlar. Buradan hareketle Neriman'ın ayağında dokolte rügan iskarpinlerin ve üstünde de filizî bir mantonun olduğu görülür. (Safa, 1999: 10)

Fethi Naci, filizî manto için şu tespitte bulunur: "Şinasi, 'filizî manto'ya takmıştır, değişik biçimlerde dört defa tekrarlar bunu; belli ki bir 'moda düşkünlüğü' ya da 'israf' saymaktadır filizî mantoyu; 'filizî manto', Neriman'daki değişimin simgesi gibidir." (Naci, 2017: 201) Şinasi yedi sene öncesini, Neriman lise öğrencisi iken onunla Süleymaniye'de buluşmalarını hayal eder. Böylece yazar, o dönem İstanbul'da lise öğrencisi bir kızın kıyafetine dair bilgiyi de vermiş olur. Buna göre Neriman'ın üzerinde siyah saten bir gömlek ile başında yine siyah bir başörtüsü vardır. (Safa, 1999: 12)

3. Eğlence Yerleri

3.1. Perapalas

Romanda "Avrupalı bir yaşayış tarzının simgesi durumundaki" (Çelik, 2015: 465) balonun Perapalas'ta düzenlendiği görülür. Neriman arkadaşı Fahriye ile Beyoğlu'nda gezerken Löbon'a girerler ve burada Macit ile karşılaşır. Macit konuşma sırasında Perapalas'ta düzenlenen balodan söz eder ve Neriman ile Fahriye'yi bu baloya davet eder. (Safa, 1999: 32)

3.2. Löbon Pastanesi

Löbon, romanda o dönem İstanbul'unda ve Beyoğlu'nda öncelikle Neriman ve Macit'in buluşma mekânı olarak zikredilir. (Safa, 1999: 19) Romanın ilerleyen bölümlerinde Batılı yaşam tarzını benimsemiş dönemin insanları için bu pastanenin pastane olmanın ötesinde anlamı olduğu görülür. Neriman bir gün ani bir kararla arkadaşı Fahriye ile Beyoğlu'na çıkar, Löbon'un önünden geçerken içeriye bakar; ancak Macit'i göremez. Macit'in üst katta olma ihtimaline karşın Neriman, Löbon'a girmek istemez önce; çünkü oraya uygun üzerinde kıyafet yoktur: "Yukarıya kadar beraber çıkmayı evvelâ Fahriye'ye teklif edemedi. Müsait bir kıyafette olmadığını da düşünüyordu." (Safa, 1999: 31) Buradan hareketle Löbon'un herhangi bir kıyafet ile girmenin hoş karşılanmadığı bir yer olduğu anlaşılır.

3.3. Maksim Salonu

"Fatih-Harbiye (1931) adlı romanında batılılaşma sevdasının sıradan insanların hayatında estirdiği fırtına anlatılır." (Enginün, 2016: 294) Bu "fırtına"nın estiği yerlerden biri, Maksim Salonu'dur. Neriman, Şinasi'ye Beyazıt'ta bir arkadaşının evindeki davete gittiği yalanını söyler ve

Beyoğlu'nda Macit ile buluşur. Maksim salonundaki eğlence dolayısı ile Neriman gece geç vakit eve gelir. Sabah uyandığında ise gözünde Maksim salonunun hayali canlanır. Yazar bu hayali ifade ederken Maksim salonunda zenci bir şarkıcının söylediği fokstrot nağmesinden ve cazbanttan söz eder. (Safa, 1999: 18)

3.4. Sinema

Neriman, önce babası Faiz Bey'e ardından da Şinasi'ye Perapalas'ta yapılacak baloya gitmek istediğini belirtir. Faiz Bey, bunu Şinasi ile gitmesi halinde kabul edeceğini söyler. Bunun üzerine Neriman, Şinasi ile konuşur. Bu konuşma esnasında söz Şinasi'nin Neriman'ı anlamadığı noktasına gelir. Neriman, Şinasi'nin kendisine tavrını ifade ederken sinemadan da söz eder: "Hele evlendikten sonra sen hep bana böyle dargın mı duracaksın? Bir sinemaya bile gidemeyecek miyim?" (Safa, 1999: 87) Buna Şinasi'nin cevabı ise "Sinemaya da, baloya da gidebilirsin. Mesele değil. Ben softa değilim." (Safa, 1999: 87) olur. Buradan hareketle o dönem İstanbul'da sinemanın bir eğlence vasıtası olduğu görülür.

4. Eğitim-Öğretim Kurumları

4.1. Galatasaray Lisesi

Galatasaray Lisesi'nden Neriman'ın Batı hayranlığının başlaması anlatılırken söz edilir. Faiz Bey Anadolu'da görevdeyken Neriman'ı "saf Türk muhitlerinde" büyütür. Neriman yedi yaşındayken İstanbul'a dönen Faiz Bey ve ailesi, akrabaları ile temasa geçer. Bu akrabalarından büyük dayısının ailesi Neriman'ı etkiler. Neriman'ın büyük dayısı ve kızlarının mezun oldukları okul Galatasaray Lisesi'dir ve Neriman'a bu okulda aldıkları Batı etkisini yansıtır.(Safa, 1999: 56)

4.2. Süleymaniye'deki Kız Lisesi

Romanda sözü edilen eğitim kurumlarından biri Süleymaniye'deki kız lisesidir. Faiz Bey Üsküdar'daki evi yanınca Fatih'e yerleşir. O zaman on beş yaşında olan Neriman da Süleymaniye'deki Kız Lisesi'ne girer. (Safa, 1999: 53)

4.3. Eski Darülfünun Binası

Şinasi ve Neriman Darülelhan'dan çıktıktan sonra Beyazıt'a doğru yürürler. Neriman bir arkadaşının davetine geç kaldığını söyleyerek acele eder. Bu noktada Şinasi Beyazıt'a çıkmadan eski Darülfünun binasının önünde durur: "Beyazıt'a kadar çıkmak istemedi, eski Darülfünun binasının önünde durdu, (...)"(Safa, 1999: 7) Böylece eski Darülfünun binası sadece bir yer olarak eserde geçer.

4.4. Darülelhan

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye adlı romanı "Cumhuriyet sonrası meydana gelen köklü değişimleri tam içine sindirememiş ya da özümseyememiş, yerleşmiş inançları ile yeni değerler arasında bocalayan Türk insanının geçirdiği sarsıntıyı ve bu sarsıntı ile birlikte ortaya çıkan çatışmalarını işler." (Gündüz, 2011: 415) Yaşanan bu çatışmalardan biri alaturka ve alafranga müzik ekseninde romana yansır. Hem alaturka müzik eğitiminin kaldırılma tartışmaları hem de Neriman'ın ud eğitimi alması bağlamında Darülelhan romanda önemli bir öğedir.

Romanda Neriman'ın Doğu ve Batı arasında kalmışlığının ifadesinde Darülelhan ve orada verilen eğitim kullanılır. Örneğin burada alaturka musiki eğitimine son verileceği haberi, Neriman tarafından olumlu karşılanır. Çünkü o, Doğu'ya ait her şeyden olduğu gibi Darülelhan'da eğitimini aldığı uddan da nefret eder.

Romanın sonunda dayısının kızlarının evinde haberdar olduğu Rus kızının yaşadıklarından etkilenen ve Macit'in davet ettiği baloya gitmemeye karar veren Neriman'ın, Şinasi'nin arkadaşı Ferit'in evinde yapılan toplantıda sinir krizi geçirmesinin temelinde de yine bu eğitim kurumu yer alır. Bu toplantıda M. Öjen Borel'in makalesinde Türk müziğini öven kısımları okunur ve bunun üzerine tartışılır. Bu arada Şinasi, Neriman'a yabancıların bu şekilde düşünmesine karşın kendisinin uda el sürmediğini ifade eder. Neriman'ın Şinasi'ye karşılığı ile Darülelhan ve oradaki hocalar da konuya dahil edilir:

"-Elime niçin udu almayacak mıyım? diye bağırdı.

Şinasi, tesirli sükûnetiyle cevap verdi:

-Çünkü artık hiç çalışmıyorsun! Bana sorma, git bir de muallimlerine sor!

-Muallimlerime mi?

Neriman, karşısında yeni bir düşman ordusu daha tevehhüm etti: Bütün muallimler, bütün darülelhan!" (Safa, 1999: 120)

5. Ulaşım

5.1. Tramvay

Şinasi, Neriman'ın Beyazıt'taki arkadaşının davetine gittiğini düşünür. Onunla ayrıldıktan sonra onu uzaktan izler. Neriman Beyazıt'taki tramvay bekleme yerinde bir süre durduktan sonra Fatih-Harbiye tramvayına biner. Romanın çeşitli bölümlerinde tramvay adeta Neriman için medeniyet değiştirme vasıtası olarak kullanılır. Tramvay, Fatih ve Harbiye arasındaki mesafeyi üzerlerinde karşılaştırma imkânı sağlayacak şekilde kısaltan bir unsurdur. Ejder Ulutaş'ın da belirttiği gibi "Bu iki dünya arasında adeta bir tampon kurum görevi gören tramvay, özellikle Fatih'te yaşayanların

Beyoğlu'nun kimi zaman imrendirici kimi zaman irrite edici dünyasına girişlerini gerçekleştiren bir kordon görevi görmektedir." (Ulutaş, 2016: 258)

5.2. Otomobil

Romanda otomobilin hayatın içinde olduğu görülür. Neriman, Şinasi'den ayrılıp Fatih-Harbiye tramvayı ile gider. Gece geç vakit Fatih'teki evine onu bir otomobil bırakır. (Safa, 1999: 16) Otomobil, romanda, Neriman'ın sinir krizi geçirdiği anda da görülür. Neriman ve Şinasi birlikte yürürler. Bu sırada kendileri ve Neriman'daki değişim hakkında görüş alışverişinde bulunurlar. Bu konuşmanın bir yerinde Şinasi, Neriman'a onun fokstrot oynamak istediğini ve yanında da bir kavalie olmasını arzuladığını belirtir. Şinasi, bu kavalienin Neriman tarafından bulunduğunu da vurgular. Şinasi'nin bu düşüncesine karşılık veremeyen Neriman bir süre sonra bayılır. Bunun üzerine Şinasi, onu bir otomobil ile yakındaki bir eczaneye götürür. Eczaneden gece çıkarlar ve eve gitmek için de yine otomobil kullanırlar. (Safa, 1999: 69)

6. Meskenler

6.1. Konak

Gülter, Neriman'ın sinir buhranı yaşadığı bir gece onun odasına gelir. Neriman, Gülter'den uyuyana kadar bir şeyler anlatmasını ister. Bunun üzerine Gülter, Neriman'a onun dört yaşındayken ilk defa büyük annesinin konağına gidişini anlatır. Buna göre Kuruçeşme'den arabayla Sultanahmet taraflarındaki konağa vardıklarında Neriman'ı halayıklar konağın alt kat taşlığında karşılaşırlar.

Bu hatıradan Gülter, konak yaşamına dair bilgi verir. Örneğin konakta temizlik yapılacağı zaman büyük hanım bütün halayıklara ve hizmetçilere bir örnek yazmalar ve önlükler verir, yeni gelen bir hizmetçiye nasıl ev süpürüleceğini uygulamalı anlatır. Gülter, temizliğin nasıl yapıldığına dair bilgi verirken konakta yerdeki ufacık şiltelerin, beyaz örtülü minderlerin, bardakların üstündeki boncuktan işleme kapacıkların, sigara iskemleleri ve onların üstündeki tentenenin bilgisini verir. Bunların yanında kışın odalarda pırl pırl bakır mangalların, sarı topuzlu karyolaların varlığından söz eder.

Gülter'in anlatımına göre Neriman'ın büyükannesinin Arapça ve Farsça bildiği gibi Naima tarihini okuduğu, halayıklara da okuyup anlattığı görülür. Gülter'in ifadesi ile konak bir okul işlevi görür. Bu konakta alafranga konsollar, kanepeler olmasına karşın bunların konak yaşamında işe yaramadığı ifade edilir. Neriman'ın büyükannesi konağında alafranga eşya bulundurur; ama bunların kullanışlı olmadığını söylerken dolap, çekmece, minder gibi alaturka eşyalarının özelliklerini över. Buradan alafranga eşyaların konaklarda dönemin etkisiyle bulunduğu anlaşılır.

Gülter'in Neriman'a anlattıklarından konakta iskemlelerin damatların oturması için bulundurulduğu fark edilir. Neriman'ın "Demek iskemle

alafrangalara mahsustu!”(Safa, 1999: 76) sözünden damatların yani yeni neslin alafranga meyilli oldukları konağın sahipleri olan bir önceki neslin onların bu eğilimlerine saygı gösterip konakta ona göre bir düzenleme yaptıkları görülür. Yine Neriman ile Gülter arasındaki konuşmada sandalye ve minderlerin konaklarda Batı-Doğu tarzı yaşamın simgesi olduğu fark edilir. Büyükhani ve onun kızı, Neriman’ın annesi, geleneksel yaşamı benimsediği için ot minderlerde oturur. Ama bu alışkanlığın ortadan kalktığı da yine Gülter’in ifadelerinde kendini gösterir: “Ne o konakta, ne de Kuruçeşme’de kimse sandalyeye oturmazdı ki... Sonra bu âdetler değişti... Siz o zamanlara yetişmediniz. Hep ot minderleri... Senin annen de köşe minderinde otururdu.” (Safa, 1999: 76)

6.2. Ev

Fatih, Şinasi ve Neriman’ın evlerinin bulunduğu semttir. Şinasi, Neriman’ın kendisine yalan söylediği günün akşamında Neriman’ın evine gider. Fatih’teki bu ev müstakildir ve Gülter elinde idare lambası olduğu halde üst kata Neriman’ın babası Faiz Bey’in yanına Şinasi ile çıkar. Faiz Bey’in gece olmasına karşın eve gelmeyen Neriman’ı beklerken cumbadan kafasını çıkarıp sokağa bakmasından da bu evin geleneksel Osmanlı evi olduğu anlaşılır.

Romanda o dönem İstanbul’da Fatih semtinde evlerde iki tür su kullanıldığı görülür: Kuyu suyu ve tatlı su. Neriman, Macit’in haber verdiği Perapalas’taki balo için kıyafet almaya niyetlenir. Bu kıyafetin parasını babası Faiz Bey’den alabilmek için ona iyi görünmeye başlar. Bir akşam Faiz Bey’in eve getirdi yiyeceklerle yemek yapmak için Neriman mutfaka gider. Mutfakta kömür boşaltırken elleri kömür olur. O derhal ellerini sabunla yıkamaya başlar; ancak kuyu suyu olması dolayısıyla sabun köpürmez. Bu defa Gülter’den tatlı su getirmesini ister:

“Kömür boşaltırken bir eli simsiyah olmuştu. Macit’in elleri gözünün önüne gelmişti ve hemen mutfaka koştu. Fakat tenekede su bitmişti. Büyük bir öfke ile:

- Su! Gülter, maşrapa ile su bul! diye bağırdı.(...) Sabun köpürmüyordu. Kuyu suyu. Neriman sinirlendi:

-Tatlı su bul! Gülter! dedi.

Bekliyordu. Gülter koştu. Neriman’ın rengi uçmuştu. Titremeye başladı.

Gülter, küçük hanımın tehlikeli asabiyetini bildiği için acele ediyordu. Küpün kapağı devrildi, maşrapa yuvarlandı ve mutfak karıştı.”(Safa, 1999: 42-43)

Buradan hareketle Faiz Bey ve Neriman’ın Fatih’teki bu evlerinde kuyu suyunun kullanıldığı tatlı suyun ise küplerde muhafaza edildiği anlaşılır.

6.3. Yalı

Romanda Faiz Bey'in Kuruçeşme'deki yalisından söz edilir. Faiz Bey, Maarif evrak müdürlüğünden emekli edilmesinin ve eşinin ölümünün ardından bu yalıdan Üsküdar'daki bir eve taşınır. Gültür'in Neriman'a anlattıklarından hareketle Faiz Bey'in eşinin bu yalıda alaturka yaşam tarzına yakın bir anlayışı benimsediği görülür. Çünkü alafranga bir eşya olan sandalyeyi değil de köşe minderlerini tercih etmiştir.

7. İstanbul'a Ait Diğer Unsurlar

7.1. İstanbul Yangınları

Romanda İstanbul'un belli aralıklarla yaşadığı felaketten söz edilir: yangın. Yazar, Faiz Bey'in geçmişinden söz ederken Kuruçeşme'deki yalisından eşi öldükten sonra ayrıldığını Üsküdar'daki evinin ise yandığını belirtir.(Safa, 1999: 53) Romanda Neriman'ın Beyoğlu ve Fatih semtlerine dair zihninde oluşan çağrışımlar da İstanbul'un yangın ile ne kadar iç içe olduğunu gösterir. Neriman'ın zihnindeki bu çağrışımları yazar "(...)Beyoğlu'ndaki kapalı çarşılar, yüksek taş binalar arasında şerit kadar ince bir mavi hava görünen sokaklar, Fatih Camii'nin avlusu, ezan sesleri, yangın korkuları, beşik gıcirtısı..." (Safa, 1999: 44) ifadesi ile dile getirir.

7.2. Helvacılar

Romanda sokaklarda helvacıların bulunduğu görülür. Neriman evde akşamın çökmesini beklerken mindere uzanmış vaziyette penceredeki kafeslerin geceyi erken getirdiğini fark eder. Bunun ardından ise helvacıların sesi duyulur. Bunu yazar şu şekilde ifade eder: "Helvacıların geçtiği saat. Her şey susar ve yalnız onların sesleri duyulur. Sakız gibi incele incele uzanan ve ta uzaklara, sokak diplerine bulaşan ezik, yapışkan sesler. Günün ışıyla beraber, çekilirler, giderler."(Safa, 1999: 39)Yazar, helvacıların sokaklarda ardı ardına geldiklerini, biri uzaklaşırken diğlerinin köşe başında belirdiğini ve bunların seslerinin birbirini bir "ses kervanı" halinde takip ettiğini vurgular. (Safa, 1999: 40)

7.3. Eczane

Neriman ve Şinasi birlikte yürürken Neriman'daki değişim üzerine konuşurlar. Bu sırada Şinasi, Neriman'ın fokstrot oynamak için bir kavalye isteğinden ve bu kavalyenin Neriman tarafından bulunduğundan söz eder. Şinasi'nin bu ifadesi üzerine Neriman bir süre sonra bayılır. Neriman önce bir kahveye, ardından da bir eczaneye taşınır. Neriman'ın krizinin artması üzerine eczaneye bir doktor da gelir. En nihayetinde Neriman ve Şinasi, bu eczaneden gece vakti çıkarlar.

7.4. Ruslar

1917'de Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik devriminden sonra Kızıl Ordu'nun katliamından korkan çok sayıda Rus, İstanbul'a sığınır. Bu insanlar daha çok o dönem Rusya'sını oluşturan asillerden ve Beyaz Ordu mensubu subaylardan oluşur. (Çitçi; 2011: 42) Romanda Neriman'ın dayısının kızları vesilesi ile o dönem İstanbul'da yaşayan Rusların varlığına değinilir. Neriman, dayısının kızlarını Şişli'deki evlerinde ziyaret eder. Amacı gideceği balo için onlardan fikir almaktır. Ne var ki dayısının kızları evlerinde aynı zamanda bir Rus kadını ağırlamaktadırlar. Bu Rus kadın gittikten sonra dayısının kızı onun macerasını anlatır. Bu Rus kadının çok güzel bir kızı vardır ve bu kızı fakir bir Rus gitarist ile Beyoğlu'nda yaşamaktadır. Kızın birlikte olduğu Rus ise gitar çalarak geçimini sağlamaya çalışır, ama kız en sonunda bu sefil hayattan usanır.

Zengin bir Rum ile bu kız arasında bir ilişki başlar ve bu zengin Rum, Rus kızı Osmanbey taraflarında bir ev tutar. Zaman içinde bu Rus kız ile Rum anlaşılamaz, kız eski sevgilisine dönmek ister. Bu defa eski sevgilisi onu kabul etmez. Bunun üzerine Rus kız kendini silah ile vurarak intihar eder. Romanda Neriman'ın dayısının kızlarının anlatımından bu insanların Rusya'daki ihtilalden sonra İstanbul'a gelen Beyaz Rus oldukları, hepsinin kıymetli insanlar oldukları anlaşılır. (Safa, 1999: 100) Bunun yanında satır aralarında o dönem İstanbul'da Beyaz Rusların İstanbul'a yerleştiği çokça da lokantalarının ve kahvelerinin olduğu görülür. (Safa, 1999: 100)

Sonuç

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye adlı romanı Tanzimat romanıyla işlenmeye başlanan bir konuyu Doğu-Batı çatışmasını ele alır. Diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Peyami Safa, bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerine bütün incelikleri ile sahip olması gerektiği düşüncesini yansıtır. Eserin kurgusal yapısı da bu temel fikir üzerinde Doğu Batı çatışması olarak ele alınır. (Önal, 1989: 500) Sözü edilen bu çatışmanın romanın mekânı olan İstanbul'a yansıdığı görülür.

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye adlı romanına İstanbul'un yansıyış şeklinin yedi ana başlık altında ele alınabileceği görülmüştür. Yazarın romana yerleşim yeri olarak Fatih, Üsküdar, Kuruçeşme, Beyoğlu, Şehzadebaşı, Süleymaniye, Beyazıt, Vezneciler, Sultanahmet, Şişli, ve Osmanbey'i dahil ettiği görülür. Safa, romanında dönemin İstanbul'unda kadın ve erkek giyimine satırlar arasında değindiği gibi eğlence mekânlarını romanın akışı içinde kimi özellikleri ile yansıtır.

Peyami Safa'nın eğitim kurumları üzerinden toplumda yaşanan Doğu-Batı ayrışmasını yansıttığı fark edilir. Romanda bir yanda Süleymaniye'deki kız lisesinden söz edilirken öte yanda Galatasaray Lisesi'nin dönüştürücü etkisi vurgulanır. Aynı zamanda eski Darülfünun binası bağlamında eskinin işlevinin kalmadığı ima edilirken Darülelhan'ın da yaşanan kültürel çatışmadan payını aldığı görülür. Bunun yanında 19. yüzyılın başı İstanbul'unda tramvay ve otomobilin şehir içi ulaşımındaki etkinliği açıkça görülebilir. Yazar, konak, ev ve yalının İstanbul'daki varlığını romanına yansıttığı gibi sokak aralarındaki helvacılardan, eczanelerden, İstanbul'un yangın gerçeğinden ve o dönemin toplumsal bir gerçeği olan Ruslardan söz eder.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, Süreyya Elif (2009). Peyami Safa'nın Romanlarında Modernleşme ve Mekân, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Aytaş, Gıyasettin (2014). Tematik Roman İncelemeleri, 2. Basım. Ankara: Akçağ Yayınları.
3. Çelik, Yakup (2015). "Atatürk Devri Türk Hikâye ve Romanı", Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, 2. Basım. Ankara: Kurgan-Edebiyat Yayınları
4. Çitçi, Sait (2011). "Peyami Safa'nın Romanlarında Rus imajı", TÜBAR-XXX-Güz s. 41-50.
5. Enginün, İnci (2016). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, 18. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları.
6. Gündüz, Osman (2011). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839- 2000)*, 6. Basım. Ankara: Grafiker Yayınları.
7. Kabaklı, Ahmet (1997). Türk Edebiyatı, Cilt: 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
8. Kaplan, Mehmet (2010). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, 8. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları.
9. Naci, Fethi (2017). Yüz Yılın 100 Romanı, 10. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
10. Önal, Mehmet (1989). Peyami Safa İmzalı Romanlarda Fiktif Yapı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
11. Safa, Peyami (1999). Fatih-Harbiye, 19. Basım. İstanbul: Ötüken Yayınları.
12. Şahin, Veysel (2010). "Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" Adlı Romanında Simgesel Değerler", Bilig, Sayı: 55, s. 147-164.
13. Tekin, Mehmet (1986). Peyami Safa'nın Romanlarının Yapı ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
14. Ulutaş, Ejder (2016). "Sosyoloji ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, cilt: 6, Sayı: 10, s. 251-270.

18. YÜZYILA AİT BİR MANZUME-İ MİRACİYE

Dilara Pınar ARIÇ¹

¹ Uzman Araştırmacı-Yazar.

Mir'âc, Ferit Devellioğlu Sözlüğünde kelime anlamı olarak “merdiven, göğe çıkma” olarak geçmektedir.(Devellioğlu, 2008) “Hz. Muhammed (S. A. V.), Recep ayının 27. gecesi Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa gelmiştir. Buna İsrâ denilmiştir. Mescid-i Aksa'dan Sidretü'l Münteha'ya kadar olan yolculuğu ise mi'râcdır.” (Pala, 2008)

H. Muhammed (S. A. V.), amcası Ebû Tâlib ve H. Hatice'nin vefatı üzerine hüzün yaşamaktaydı. Böyle bir dönemde, Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin evinde bulunduğu sırada Cebrail (A. S.), yanında Burak adı verilen bir binekle gelmiş, onu göğe çıkmaya davet ediyordu. Cebrail, ilk önce Peygamberimizin göğsünü çıkarıp zemzemle yıkayıp, altın bir kase içinde göğsünü iman ve hikmetle doldurup kapattı. Daha sonra, elinden tutarak göğe çıkardı. İlk önce Mescid-i Aksâ'ya geldiler. Orada Peygamberimiz, diğer tüm peygamberlere namaz kıldırdı. Daha sonra göğe çıktı. Göğün her bir katında bir peygamberle görüştü. Birinci kat semada, H. Adem, ikinci semada H. Yahya ve H. İsa, üçüncü semada H. Yusuf, dördüncü semada H. İdris, beşinci semada H. Harun, altıncı semada H. Musa, yedinci semada H. İbrahim'le görüştü. Daha sonra, Beyt-i Ma'mur'u, Sidretü'l Münteha'yı, Cennet ve Cehennem'i gördü. Sonrasında, müminin miracı olan namaz emrini aldı. Mescid-i Aksa'yı ve yaptığı yolculuğu anlattığında bazı Kureyşliler inanmış, bazıları inanmamıştı. H. Ebu Bekir “O, söylüyorsa doğrudur.” demiş, Sıddık unvanını kazanmıştır.(Yenibaş, 2011)

Mir'âciye ise, Peygamberimizin mir'âc hadisesini anlatan manzum eserlere denmektedir. Abdül-baki er-Rumî'nin yazdığı Manzûme-i Mir'âciye, tek nüshasını tespit edebildiğimiz bir manzum eserdir. Tek nüshası, 43 Ze 333/1 olarak kayıtlı olarak Kütahya Zeytinoğlu Kütüphanesinde bulunmaktadır. Metin, Ta'lik yazı türüyle telif edilmiş, 17 satırdır. Müellifin ölüm tarihi H. 1125- M. 1713'tür.

Manzûme-i Mir'âciye

1a

1 şad hâmd o kâdim kâr-ı sâza

ol Sâni'-i âsmân-tırâza

2 şad şükr ü sitâyîş ol Hüdâya

kim Âdemi kıldı 'arş-pâya

3 itdi yed-i şun'-ı sâz-kârı

bir pâ bu bu revâk-ı zerrin-kârı

4 innâ fi kılup yıldız ekrem

mescû' melâ'ike oldu avım

5 oldı keremiyle nev'-i inân

mergûbeteyin-i cins-i hayvân

- 6 kıldı virüp aña 'aql u evrāk
ber ü şita'-firāz-ı eflak
- 7 ol hâtem-i risâletin hûşûsâ
menzil-gehin itdi 'arş-ı âlâ
- 8 ol server hayal-i enbiyâyı
ol mufahhîr-i cem'-i asfiyâyı
- 9 benüm eşref-i mübde'ât kıldı
benüm ekrem kâ'inât kıldı
- 10 hürşîd cihân-firûz-ı serîr
serv-i feta-yı enbiyâ Muhammed

1b

- 1 olsun o şey-i kerem-şi'âmı
benüm sahabına âl-ı pür-vefâda
- 2 bî-hâd şalavât ü şad ta'hiyyat
mâ esra'atiü's-şabâye vü vehbiyyet

Münâcât-ı bedr-gâh vü esbebü'l 'atiyyat cell-i kader

- 3 yâ Rab keremiñle vü sankim ol
ben zâre mu'ayyen olup žahir ol
- 4 dünyâda vü ahiretde yâ Rab
kıl ben kuluña rızâ ki matlab
- 5 ben bî-kes ey Kerîm-i Mutlak
bir hâlde hayra kıl muvaffak
- 6 ben şifâte hâle ra'a'yet eyle
'afv it günahum 'inâyet eyle
- 7 na'tunda o fâhr-i enbiyânun
ol server-i cem'-i asfiyânun
- 8 vir tab'ıma feyz-i nutq-ı câvîd
da'im tarafundan ile te'yîd
- 9 yâ Rab kıl mam güher-feşân kıl
na't-ı Nebevîde tarzâbân kıl

10 kıl tab'uma ey Kerîm-i dānā

i'cāz-tırāz u šaff-ı esrā

11 bulutunı kıl ey Kerîm-i zīšāna

vardı revā-yı 'afv u ğufrān

12 lütf eyle kuşûrum ile mağfûr

kıl sa'yümü ĥazretünġde meşkûr

13 ĥassāne kılup bu zārı peyrev

vir lażfıma sözi nażm-ı Husrev

o rivāyet 'arīde-ver ta'yīn-i vaķt-i esrā

14 ma'lûm ola ki ol muharrem-i ĥalvetüm ayy-ı sem velî vü dāniş-āmûz-ı rumûzi

Ev-hayyi bâ evci 'aliye şerâyifü's-şalavât ve't-taĥâyâ ĥazretlerinün

2a

1 taraf-ı Babürü's-şerefi İlahiden elbaş-ı ĥala'at-ı sa'âdet tırāz-ı esrā 2 ile teşrif ve taĥayyül buyurukları vaktün ta'yīnünde rivâyât-i 3 'adīde vü ervāh olup ba'z fe-ĥavle rivāyetün bi'-şeti nübüviye dese 4 manżûme-i mi'râciyyede ol kıl îşâr ü ihtiyâr olunmuşdur 6 ve şehûr-i 'Arabıyye vü ne kaŋğı şehir-i celîl ol kağar ki vuķû' bulduġunda daĥı 7 rivāyet-i 'adīde vü ervāh olup ba'z-ı āĥir-i evvel yedisinde 9 vü āmām nevevi yigirmi yedisinde vuķû' rivāyetin ihtiyâr itmişdür 10 ve ba'z revāh-şehir-i bi'l-āĥirün yigirmi yedisinde vü bir tâ'ife daĥı 11 ramāzan-ı şerîfün on yedinci gicesinde vuķû'-ı 13 rivāyetün tevşik vü taĥkik itmişdür vü haberde ki aķvāl-ı vāh 14 müteĥalife olup ba'z-ı aķvālün rüĥĥânına vü leyl-i mu'ttad bi-iķâmetine 15 imkân olmaya muķarrinet-i 'amel ba'is mercih olmak kâ'ide muķarra 16 olmaġ-ıla ilâ'l-man cemî'-i Müsliminün 'amelleri ħavl-i āhire mutâbik 17 olduġı cennetden manżûme-i mi'râciyyede ol ħavl-i ihtiyâr olunmuşdur

2b

Evvel Nażm-ı Kısâ-yı İsrā

1 ey taleb-kâr sîret-i Nebevî

ârzümend-i na't-ı Muştafavî

2 güş kıl naġme-yi fi ħalemi

vü yükle na't-ı resul-i muharremi

3 oldu tutar gül-ki naġme-simā

münķathan-ı leyle-yi İsrā

- 4 başladı vâsfa gelin hûş-ta'ba
sâ'd-i memâtı kılup tesmiye
- 5 murğ-ı Sübhân-ı tab'-ı nağme-tırâz
kıldı mevâc ü şâffına âğâz
- 6 on sene geçti çünkü ba'îş idene
üç yıl evvel vuķû'-ı bahretten
- 7 Recebün oldu âhirine yakın
Şeb işin sâbî' vü 'aşrın
- 8 ol şabânınki rast-ı sun'-ı ala
oldur âteş-firûz şu'le-i mâh
- 9 ol şabânınki ki oldu leşker-i şâm
rayet efrâz-ı yine fâm žalâm
- 10 müneccin-i mihri eyledi vuran
zîr-i danân bâ ĥatemde nihân
- 11 tutdı dünyâlı dövüşüp kötü
zîr ü balâtı kūh u yâ munı
- 12 dura ser oldu şem'-i hûrşîdün
resmüm ebrû anı peyden
- 13 olmışdı žalâm idince hücum
âsmân-tâb-ı neyyirât-ı nücüm
- 14 ol-şabânki ki oldu rast-ı kazâ
müşg-sây-ı basît-i gabrâ
- 15 nice şeb bahr-ı pür talâtım-ı nûr
bize ki şüy-ı žulmet-i rencûr
- 16 bence şeb hâl-i 'arız-ı eyyâm
- 3a
- 1 niçe şeb kuĥl-ı 'ayn-ı civarü'l-'ayn
tütîyâ sây-ı çeşm ebl-i yakîn
- 2 niçe şeb reşk-i mihr-i enver idi
ğıbtâ fermâ-yı şubĥ mahşer idi

- 3 olup efrûhte çerâğânı
reviş olmuşdı çarhuñ evvânı
- 4 ol şeb itmişdi olmanı batî
ümmühânı serâyını mâvî
- 5 nâ-gühân itmişdi peyk-i Rabb-i Cemîl
hâml-i Hây ya'nî Cebrâ'il
- 6 geldi tebeşîr kırb-ı Hâzret için
mahfil-i müzm-i kudse da'vet için
- 7 didi ey mihr-i matla'-yı melekût
şem' mişkât-ı ğurfe-yi lâhût
- 8 hâk te'âlâ kırup selâm saña
dañı şad güne ihtirâm saña
- 9 böyle oldu resîde emr-i İlah
ki benümle bu dem olup bimâre
- 10 eşheb-i 'azmi zîr-i rân ebehiyesin
'azm-i gül-geşti lil mekân idesin
- 11 cümle rûhâniyân-ı çarh bu şeb
Ârzü-mend-i maqdemüñ zer-bâb
- 12 kıldı cümle ğurûh-ı gerûbeyn
maqdemüñ şevkı ile şehrayîn
- 13 hak-i pâ yanla ey sirâc-ı münîr
vire niye anı eyle qarîr
- 14 buyur ey nañl-i gülşen-i levlâk
teşnedür hâk-pâyki eflâk
- 15 rast ü dest olup şadr-i kirâm
kıldılar Merve cânibine harâm
- 16 bunda tekrâr şakğ-ı şadr oldu
mâh kadar celîli bedr oldu
- 17 âb-ı kevşer-ile çün ü şu kıldı
ten-i pâkini şest ü tû kıldı

3b

- 1 tâc-ı tebcîli vaz' idüp serine
girüp hulle cism-i enverine
- 2 çıkdılar ol zamānuñ bemre olup
havâskâr tavâf-ı der ki olup
- 3 gördi bir hûş burâķ şuh-etvâr
ki kıomaz hasan şekli dilde kıarâr
- 4 ne burâķ ol semend-i hûr serşet
ķıbtâ fermâ-yı âsû ân-ı behişt
- 5 kâv süm fil kevser vü uş merdüm
Veķhi mânend ķehre-yi Mervem
- 6 bir necib sûtura güber idi
Cisme esmer ü ne anuñ aşfar idi
- 7 bu şaf idene girün bir aķı ü yedi
girün nâķaye meşâbe idi
- 8 arķası levlevi müşşafâdan
sineme yâ kıuvvet-i şaff-ı hamrâ dane
- 9 iki rânında var iki şehper
tuta açâ cihânı ser-tâ-ser
- 10 dest ü payı olup zümmer ü gün
Cünbüşi olmışdı burâķumun
- 11 ol-ķadar ķâbüķ ü sebük-rev idi
râķibi şanki mihr öper tû idi
- 12 ķande nûran-gâhı vü yiķe 'ilm
ol mahalle iderdi vaz'-ı ķadem
- 13 tutdı evvel rekâbı Cembrâ'ıl
ķaldı der-kef zemâmı Mikâ'ıl
- 14 ol şeh oldu ol demde kim tâ'b
'azm-râh eyleye olup râķib
- 15 ķün murâd eyledi sa'adette
ki süvâr ola aķa devlette

16 oldu bād-pāy bir anımun

Tüz ü serkeş māl esbeb-i arūn

17 idene ol vaż'-ı görür çöze Cibril

didi aa be-a Rabb-i Cemil

4a

1 rākib olmadı hiç peygamber

Mutafadan saa mükerrermente

2 rākib olmadı saa hiç beni

Bu son acete āt gibi

3 görmedi çeşm-i 'ālem ü ādem

uşbu zāt-ı sünūdan ebrem

4 server-i cümle enbiyādur bu

enbiyā Hatemī Mustafādur bu

5 oldu çün kıldı gūş ol güftārı

bir beni Mevlā çeşme-yi cārī

6 şerm idüp kıldığı cesāretten

oldur hūy-gerde fart-ı hacletden

7 didi ol şāh-ı merametkāre

çāre pervāz pür-dil-fikāre

8 ey şeref-baş-ı vū deve-yi ādem

bā'is-i āferiniş-i 'ālem

9 ey şifā-başdur vū bir bīmār

akipāyında bir murādum var

10 ol zamānkim olup dem-i maşer

ola meb'ūs cümle cinn ü beşer

11 sen o muvakafda er şefi'-i imam

ba'is olunduda cümleden ikdam

12 ola Rabb-i mucib-i bende-nevāz

niçe zibā burāı tehiyye-yi sāz

13 saa ey ber-güzide-i alā

Ola āzır çihil-i bazār-ı burā

- 14 turup âmâde pîş-kâbında
olalar şaf kışide râmında
- 15 bu za'fer olup ferâmuş-kâr
olasın anların birine süvar
- 16 gayriler had mütekellim şâd olalar
Nil kurbınla ber-murâd olalar
- 17 gayrî lütfunla kâm-hâr idesün
Beni mahz-veş ü de lafkâr idesün
- 4b
- 1 ni'met-i kurba gayr olup şâyân
ben kâlâm dil-şikeste vü nalân
- 2 gayr olup iltifâta şayeste
bu zarfın kâla ciğer-haste
- 3 iltifât itmeyüp bu ben zâre
kalem âşüfte-hâl ü âvâre
- 4 ol şerefden beni kılup mahrûm
koyasın haste hatır ü mağmûm
- 5 hâsılı ey şeh-i satura-yı şeym
ol firağa tahammül eyleyemem
- 6 çözü niyâzını güş kıldı Resûl
va'de kıldı ricâsın itdi kabûl
- 7 anı işfâ kılup o kân-ı 'azâ
didi lütf ü melâyemet-ile aña
- 8 senün ol 'arsa kâre ancak
zîr-rânımda cîlve-sâz olacağ
- 9 'ahdüm olsun ölünce rûz-şümâr
olam ol demde dahı sâki söz
- 10 kıldı ol dil-şikesteyi hûş-nûd
va'din encâze eyleyüp mev'ûd
- 11 olup evvelde o lütfâ şerminde
oldı teslim olup ser-âfîkinde

12 pes rikābuñ tutup o dem Cibrīl

kıldı der-laf zümāmı Mikā'il

13 oldılar eyleyüp Resulı süvār

sāhi peymā-miśāl-i bād-ı bahār

14 oldılar 'āzim-i rah-ı maķśūd

ya'ni rüyā-yı ķurb-ı Rabbi durur

15 zāt pür-feyż ü źulmet-i deysür

ta'biye merdüm-gede biçün nūr

16 oldı eśnā-yı ķat'-ı zerre 'ayāne

bir feżāsı latif nahletāne

17 didi kim var hicr tekdür bu

Hade-gāh-ı iķāmetüñdür bu

5a

1 iki rek'at namāz ķıl buna

dañı ģaķķa niyāz ķıl bunda

2 sevķ-i Cibrīl ile Ĥabīb-i Ĥüdā

iki rek'at namāz kıldı eve

3 dañı Medyen de turur siyāb

Mevlid-i Ĥāzret-i Musāda

4 niçe süzdükde az dane soñra

İki rek'at namāz ü ne saña

5 rākib olup yine Burāķa o şāh

oldı rüyā-yı bezm-i ķurb ala

6 benüm yemīn şeref bedārından

ayrū-yı hem cānib-i yarından

7 bir śada kā'ile bir nefsi-i ārām

ķılalum ģāk-i pāye 'arż-i 'arām

8 ķat' idüp pes niçe neşib ü firāz

urur rāh özüne bir zam-ı pür ü zīb

9 ol dañı didi emr-i ģacete süvār

pür şitāb olma bir dem eyle ķarār

- 10 ol şaf ârâ-yı niĥan kerre Minâ
geçdi aşfâ buyurmayup kıt'â
- 11 didi Cibrîl kim nidâ idenüĥ
ol saĥa 'arz müdde'â idenüĥ
- 12 bir yer da'î-i Yehûdâdur
kârım da'im firîb ü aĥvâdur
- 13 ger cevâb alsa sened ne memhûd
ümmeüĥ ekşerüm olaydı yehûd
- 14 bir yer dâ'î-i nişâr ur
kâr u ĥîr dârı şü rûĥâ kârı
- 15 ger kıldıĥ cevâba arz anı
ümmeüĥ olalar der-Nasrânî
- 16 ol ki nene şüretinde peydâdur
zîn merdüm-firîb-i dünyâdur
- 17 virmiş olaĥ o fitne-cüya cevâb
ümmeün olur idi ĥâli ĥarâb
- 5b

- 1 aĥa kılaydı iltifât bu şeb
asl dünyâ olaydı cümlesi sebeb
- 2 oldılar kıt' idüp niçe şahrâ
nâzil-i şuĥan Mescid-i Akşâ
- 3 tarafate'l-ayn içinde kıldı Resûl
Beyt-i Maĥdis ĥatırasına nüzûl
- 4 kıldı bî-ĥad melâ'ikedür ĥâl
ol ĥabîb gözini istiĥbâl
- 5 eyleyüp ol şeh gözini imâm
iĥtidâ itdi enbiyâ-yı 'azâm
- 6 ĥaldı mâ'süm ulu cem'-i Resûl
iki rek'at ur semâ-yı sünbûl
- 7 pes o sultân-ı taĥt-ı levâk
Ol resûl satura ura ki

- 8 şundılar iki kâş-revş
 Birisi hamr idi birisi lebin
 9 kâşe şîre eyleyüp ikbâl
 anı nûş itdi ol hümâyûn
 10 didi Cibrîl orada ol şâbih
 ol ser-firâzı ma'al-lehüm
 11 ey şeref-bağ-ı dermân-ı halîl
 halef ü's-şiddik-ı nesl-i İsmâ'îl
 12 ey yemîn-i mihr-i matla'-yî tahkîk
 seni hâk kıldı mażhar-ı tevfiğ
 13 Hâk senüñ ey Resûl-i bâtikin
 kıldı bir kârını sana da kının
 14 sâlik-i râh-ı rast-kâr pes
 mażhâr-ı tām-ı feyz-i yâr pes
 15 fâ'iz-i lütf Ĥazret-i Hâksın
 hayra bir hâlde muvaffaksın
 16 ey olan resmâ-yı samt-ı sedad
 sâlik-i meslek-i yakîndür şâd
 17 bu şanî'ün ki mañz-ı Ĥikmetdür
 sûret-i ihtiyâr-ı fıtratdur

6a

- 1 oldı tevfiğ-i Hâk talebkârün
 sûret-i fıtrat oldı muhtârün
 2 olalar ümmetün sed o öze
 emr-i bâriye inkıyâd öze
 3 hamrı Hâk anlara muharrem
 anları cümledene mükerrerem ide

4 bu mañalde Cibrîl inen şalavâtalhü 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyye ol 5 Ĥazretün kâşe lebin ihtiyâr buyurdıkların üst-sevâb itdüğü 6 ba'z aşhâb rivâyet tahkîki üzere sebab istiĤkâm-ı 'aẓm 7 vü bâ'is-i hilğat-i şehm-i dil-Ĥam olduğı cebinde ne madde el-aşıl-ı 8 hilğat-ı a'ẓâ olan lebin ihtiyârların beyân ü ismardur 9 vü imâm nûrî quddûs serre Ĥatretine İslâm ü istiĤâmet 10 murâd olup 'âlâmet-i İslâm ü istiĤâmeti ihtiyâr buyurdıkların 11 a'lâm

içün olmak kılını ihtiyâr inmişdür ü imâm-ı Kurtubî 12 kuds-i sırra lebine
fıtrat-i tesmiyesi cevî-i mevlûda duhûlda 13 cümle a'diye dene isbık olduğı
içündür deyü tahkîk-i imâm itmişdür

'urûc ez-beyti Mağdis sū-yı eflāk

14 çün izine şağa Cibrîl ile ol şâh

bî-mendem kaldı 'Arabam sahratu'llah

15 nümâyân oldı bir mi'râc dala

mücerreh gibi olmuş asmân

6b

1 bir a'lâ süllim zîbinde üslûb

ki olmuş sahratullah üze menşûb

2 ne selâm bir sehi serv-i ser-efrâz

serinde nesm tã'ire aşyâ namâz

3 zeminde ne şeffaf eflâke keşide

firâzı kale-i çarha reside

4 olup nice o mi'râcuñ makamı

sütûna olmuş tutâ bu ne hıyâmı

5 mağâmuñ birbiri percâh sala

ki şıgmaz vaşfı ta'biye-i mağâle

6 aruñ bir pâyesi sîm ü biri zer

vü rüyâ kutla pür zîb ü zeber

7 o mevâcı didi vü şaf idüp inşah

O sultâna serîrli ma'allah

8 katî hûb idi ol mi'râc-ı pür-nûr

misâl-i nahl tûbâ behcet-i tûr

9 didi ol Hatem-i hayal-i enbiyânun

ne mümkün ü safınuñ ta'biye-i anuñ

10 o mi'râc ol-ğadar müstaḥsın idi

ki seyri dideye nûr-efgen-i ebedî

11 sırrı eflâke pâyı hâbe vâsıl

melâ'ike endeze olur arza nâzil

- 12 fezâ-yı quddüse oldukça şitâbân
 ider iner ne 'urûc-ı ervâh-ı insân
 13 dem-i teslîm olur nazâra perdâz
 anuñcün çeşmi mû tânuñ qalur bâz
 14 olur aña odamda dil-nihâc
 anuñcün dîdesi qalur keşde
 15 olup 'âric o mevâc gezine
 şu'ûd itdi semâvâtı birine
 16 meger kim şâni'-yi dânâ-yı pür-kâr
 yer atmış ber bî-devâ bir bañr-ı zahâr
 17 nice bañr ol yemm-i nâ-ka'r-peydâ
 ki olmış cevvi eflâk aña ma'vî

7a

- 1 aña nisbetle bañr-ı okyânus
 bir onı kıatredür kim gayr-ı mañus
 2 o bañr-ı şâni'-i bî-meşel-i dametâ
 kefûf-i ismi ile kılmış Musâ
 3 olup şakķ ol yemm-i nâr-ile sâhil
 hürdür itdi o şâh sırra menzîl
 4 kelîm âsâ vü denîm olup o rüyâ
 gezer kıldı o mâhisinde peymâ
 5 misâl-i nûr o şâh-ı 'arş-pâye
 Yetişdi ol nefsi evvel sîmâya
 6 o dem kıldı o mâh burc-ı temkîn
 kıam-veş menzîlin çarh-ferâh tahtın
 7 kudûmundan şeref buldı felekler
 Ferah-yâb oldı sırr-ı cümle melekler

8 ma'lûm müteşaffehân-ı suhâ'if-i âşâr a'zâm nekalê'ıyye vü ahibârdur ki 9 ol sultânı mu'allâ kadar risâlet cenâbınuñ Beyt-i Mağdisdene 10 semâya Şu'ûdî ba'z-ı revâh-ı naqlî ile rākiben 'alâ'l burâķ olmaķ 11 üzere menķûl olup fâzlı-ı tahîrre Hâfız bin Keşir ki ba'z-ı 12 mü'ellifâtında mezkûr olduğı üze burâķ Beytül Mağdisde Bâb 13 mescidde merbut-ı terk olunup şu'ûd-ı semâ

ol mi'râc-ı 14 men'sübdane vuķū' bulmuşdur İmâm Süyûtî rahmetu'llahî te'âlâ
15 dahı bu rivâyeti tevşîķ idüp şihhâtime ten'sis itmişdür

Şerh-i resîdene siper birin

7b

- 1 irdi uş 'izzet ü tebcîl ile
çarh-ı nühiyyîne çü Cibrîl ile
- 2 levni anuñ âb gibi sâfdur
zer katî 'aks-i cebel-i Kâfdur
- 3 gördi o peygamber ü ala cenâb
bir kapu kim mısra'ı yâķût-nâb
- 4 kufli var av âdihâte ol bâbdan
ulvî-yi yektâ-yı cihân-bâtdan
- 5 bir melek-i a'zâm-ı vü âlâ maķâm
anda re'is ider semâ'tl-nâm
- 6 var idi maḥkûm aña bî reybü şek
taḥt-ı yerinde üze iki biñ melek
- 7 dahı anuñ birbiri kim var idi
tâbi' maḥkûmı o miķdâr idi
- 8 ya'ni melâ'ikemdene olup bî-şer
tâbi' idi birbirine ol-ķadar
- 9 ba'z-ı efâzıl-ı 'Adunda didi
birbirisinde yediyüz biñ idi
- 10 ol dem idüp pîş-gahındı şebâb
eyledi Cibrîl-i emîn ķar'-ı bâb
- 11 pür-i ḥayy-ı serây-ı ḥaram-ı ğaybden
ya'ni pes-i perde-i lâ-raybden
- 12 ğuşına kimdür vü bu irdi nidâ
ḥalka zann-ı bâr ki kibriyâ
- 13 söyledi Cibrîl-i emîn olduğın
ḥâmil furķân-ı mübeyyin olduğın

- 14 bildüricek kendin o dem Cibrîl
virilür ey peyk-i Hüdâ-yı Cemîl
15 kimdür o yanındaki 'âlî-güher
ol şeh-i zîşân-ı necabet-i eşer
16 didi ki ol Ahmed Muhtârdur
cümle risal-i hayaline salârdur
17 şâh-ı rusul hâdî-yi minhâcdur
tâ cevr-i kişver-i mî'râcdur

8a

- 1 didiler ey hâmil dañı mübeyyin
oldımı meb'ûş o rusûl-i güzîn
2 didi kılop Hâk anı da'vet bu şeb
toğdı o mehtâb-ı sa'adet bu şeb
3 da'vet olundı o şeh-i pâkizât
ya'ni o peygamber-i kudsî simâl
4 eyledi tekrîm anı Rabb-i Kerîm
tâ ola cevelan-gahı 'arş-ı 'azîm
5 nûr-ı cemaliyle felek-tâb ola
çarh-ı kudûmıyla şerefyâb ola
6 ni'met-i kurbî kılop en'âm aña
kadarını terfî'ile ikrâm aña
7 nûr-cemâli şeref-i ahterâna
muntezâr-ı maqdemo rûhâniyâna
8 muharrem-i râz-ı haram-ı kibriyâ
ya'nî şefî'-i ruhban-ı Muştafâ
9 gûş idicek nâm-ı şerîfin ser-veş
eylediler şevkle cûş u hurûş
10 kıldılar ol demde tahîyya-ı Kenân
feth-i der-i feyz eşer-i âsmâ
11 pes felek-i evvele ol dem Resûl
kıldı sa'âdetle odur dene duhul

12 ma'lûm ola ki ol sultāna serde mekân-ı 'aliyye vü 'alâ âlâ ve şâhbihi 13 şalavâtü'r-rahmân cenâbınun semâ-yı evvele şolı kıtında bâb-ı semâ 14 meftûh ü mühiyya bulunmak ikrâmda bî-hisabü'l-tâbir eblağ-ı mülâhaza olunurken 15 keşâ beşer hâzret-i Cibrîlün istitaḥandur şanki vuḡû' bulduğunun 16 sırr u hikmete ol şâh-ı serîr istifâ vü çabûk-süvâr-ı 'arşa gâh-ı isrâ

8b

1'alihi ve 'alâ alihi ve şâhbihi serâ'ifü'l-teslîmâtü ve't-tahayâ cenâbınun 2 bi'l-iḥtişâs kendiler için meftûh kılındığı ol emrden 3 ma'lûmları olmak için ider ki İbn-i dahîye râziya'llahü 'anhü rivayetiyle 4 tabût bulup ketebe mevşûḡâda mezkûr ü mestûrdur

5 oldı çü ne ol mufahhar-ı peygamberân

rûşen anı bahş-ı burç-ı aḡterân

6 ya'nî çün kıldı o bedr-i aşfiyâ

evvelîn saff-ı sema-yı pür-zîyâ

7 nûr-pâş olup sipeh ser-be-ser

mihr-i rûyı virdi aḡa tâb u fer

8 kıldı istikbâl anı bî-had ser-veş

ḡande-rû cümle ferah-nâk u berveş

9 bir 'azîmü'ş-şâna melek geldi bile

kıldı istikbâl o da ta'zîm ile

10 lik ebrûlar çöze bite kemâna

yok cemâlinde şeb-i şattında ne nişâne

11 Cibrîle kıldı çü ne andı su'âl

didi evvelde eyleyüp şerḡ-i maḡâl

12 hâzîn-i nîrân olan mâlikdür ol

resm-i üns ü ülfeti târikdür ol

13 söyleyüp Cibrîle mâlikden o şeb

rûz-ı ḡak kıldı temâşâsın taleb

14 ol-daḡı ref' itdi çü ne ser-püşını

geldi deşt yer idince cüşını

15 kıldı reca'atle aḡa çünkim ḡitâb

mevḡi'ine bî-direḡ itdi şitâb

- 16 anıda geçdi çün ol fahr-ı enâm
ya'nî ol peygamber-i 'ulvî-yi harâm
- 17 gördi bir şahs-ı mükerrrem-i dürdan
hülleler giymiş ser-â-ser nurdan
- 9a
- 1 olmuş ol zibünde etvâr-ı güzîn
incüdene bir hûb gerisi de begin
- 2 didi buna zât-ı 'âlî-câbdur
didikim Âdem-i şafiyu'llahdur
- 3 aña çü ne tezvîk olup virdi selâm
böyle kıldı ol-dağı sevğ-i meram
- 4 merhaba ey İbn-i Şâlih merhabâ
ey Hâbîb-i Hâkî Resûl merhaba
- 5 olmada ma'rûz bir şubh u resâ
cümle ervâh benî Âdem aña
- 6 mü'mine handâne olup tahsîn ider
rûh-ı küffârı görüp nefrîn ider
- 7 ol cemî'-i enbiyânın efzâli
çü ne güzâr itdi semâ-yı evveli
- 8 best-i pâ urup bunlar rifaniya
irdiler ol dem semâ-yı şâniya
- 9 anda ol ser-hayal-i cem'-i mürselîn
oldı 'ayb ile Yahyâya karin
- 10 çün seyyidîl eflâke râkî oldılar
anda Yûsufîl mülâkî oldılar
- 11 oldu ol peygamber-i 'âlî-tebâr
menzîl-i çâremde urup dûçâr
- 12 oldu necm-i kâh aña çü ne cilve-gâh
urdu ol menzilde bârunı o şâh
- 13 sâdi irdi hayyiz u şân-ile
kıldı şohbet Mûsa-yı 'umrânla

- 14 irdi endāze asmān-ı hefteme
bertüvān-rāz oldu tāk-ı encüme
- 15 kıldı istikbāl idüp ta'zīm aña
ibn-i šālīh diyü İbrāhīm aña
- 16 hāsılı cümle nebīler didi bab
kim mülākı oldılar aña o şeb
- 17 merhabā ey muḳtedā-yı enbiyā
ey aḥ-ı šālīh resül-i mūḳtedā
- 9b
- 1 ancak ebr-i ismimle Ādem-i şafi
didiler aña āyā İbn-i Vefā
- 2 gördi İbrāhīmi kim pīr Emini
ḥaddi yoḳ buraḳumuḡ olmış miskīni
- 3 kiminūḡ levni bī-ḡayret şaff u ḥüb
kiminūḡ nev'ā kudüretle mesüb
- 4 līk olur bir nehre olup ḡute-zerre
bū-sefid anlarda çü ne berk-i semen
- 5 ümmete benüm žāhir idüp rā'feti
tavsiye kıldı ḡarās-ı cenneti
- 6 ördi anda beyt-i me'mün o şeb
ol mu'allākdur pūr-nūrı o şeb
- 7 ördi-kim olmaḳda tā'ifinūḡ biḡ
bir şabān-rüzānı yetmiş biḡ melek
- 8 el virür ol kim bu devlet anlara
kelimiye tā ḥaşr-i nevbet anlara
- 9 serde ya olduḡda sırrı müntehī
Ḥaḳḳuḡ ol-maḳbül hāşdur gibi
- 10 gördi-kim taḥtunda çarı çār-cū
berki ḡuş fil ü bārı çü ne suyu
- 11 ḳad çeküp aḡşānı olmış bī-iddetün
eşyā ne sāz olmış anda Cibrīl

- 12 olsa mümkindür o taḥallük-i muttaśıl
cümle 'âlem sayesinde muttaḥıl
- 13 dem-be-dem envârla meşḥûn olur
bir nefesde bunu gûn-â-gûn olur
- 14 tâ irünce serde aya oldu delîl
kıldı ol yirüne taḥallûf-i Cibrîl
- 15 çün o menzîl-kâbir-i ma'vî eyledi
Gülşen-hâldi temâşâ eyledi
- 16 ver fevz ü behcete kıldı dem-i hâvl
ya'nî şûḥan-ı cennete kıldı duḥûl
- 17 gördi ḥaḳḳıñ anda icâd itdigin
mü'mîne cümle i'âd itdigin
- 10a
- 1 oldu menżûrı o şebûñ serber
o na'm kim görmemişdür dideler
- 2 oldu meşḥûdı uranda bî-kuşûr
ol ki kıt'â ḥâtıra ḳalmaz ḥutûr
- 3 kıldı gül-geşt-i ḥıyâbân-ı behişt
eyledi şîr-i gül-sitân-ı behişt
- 4 geçdi andan ref' olup niçe kınâ'
kıldı aḳlâmuñ sarîrin istimâ'
- 5 kevserün zeyn almamış hem-çün ḥabâb
çevresin dürr-i mücevvefden ḳubâb
- 6 ḥâlet ḥaclet-bâz olup müşg-i tere
rîze seng ta'na eyler küre
- 7 anıda çünkim güzâr itdi Resûl
bezm-i ḳurba oldu Rab-yâb-ı Resûl
- 8 oldu ol maḥbûb-ı ḥâśś-ı kibriyâ
maḥrem-i ḥalvet-geh-i şemm ve ni
- 9 maḥv olup cümle resûm-ı masivâ
oldı meşḥûdı cemâl-i kibriyâ

- 10 oldu fâ'iz lem'a-yı dîdâr aña
dañı olandı şâd bîzâr-ı esrâr
- 11 muharrem oldu ol imâm-ı kıbleteyn
bî-kem ü keyf demeti vü vaz' evin
- 12 bir 'aceb ü rikâba kârdan gayriler
kaldı hem-çü ne hâlka-i pervîndür
- 13 oldu zât pakî hâdî-yi imam
şebnem âsâd-ı aśl mihr-i kıdem
- 14 ber-taraf olup çü andan şeş-cihât
oldı ğarķ-ı lehçe-i envâr-ı zât
- 15 oldu fâ'iz aña ol feyz ü fütûh
kâm oldu cism-i tâbına ki maħz-ı rûh
- 16 tîr-veş matvî olup ol râh aña
ķâb-ı ķavseyn oldu menzîlgâh aña
- 17 şaldı pür-tü aña envâr-ı kıdem
oldı ķalbi genc-i esrâr-ı kıdem
- 10b
- 1 zât-ı pâki oldu ğarķ-ı baħr-ı nûr
maħv olup imkâna vü cevâb itdi żuhûr
- 2 Muştafânun ya'nî zât-ı ekremi
oldı berü âlâ ħarîmün muħarremi
- 3 kim anun vaşfunda ķâşrdur lisân
şerh ü naķi yerinde 'âcizdür beyân
- 4 lâldür anda zebân-ı nâtîķa
ebkem olmışdur lisân-ı nâtîķa
- 5 olmaz ol esrâr-ı mestür-ı ħatîr
fâ-leb-i ta'bîre genç-ayş bezûr
- 6 aldı bir şahbâ-yı vaşluķ lezzetin
kimse derk itmiş degül keyfiyetin
- 7 kıldı bezm-i ķurba çün vaz'-ı ķadem
ni'met-i vuslatla oldu müftenem

- 8 nice menzîl tar idüp niçe ruba'
 kıldı çün 'avden 'alî bedî'in rücû'
- 9 vaqt-i 'avdetde mürûr itdi yine
 bu ra'm anuñ çü menzîl-gâhına
- 10 anı tebrîk idüp ol zîbâ hısâl
 Muştafâ denî kıldı istifâ-yı risâl
- 11 sordı maẓhâr oldığı envârdan
 kıldı ıstılâm ol esrârdan
- 12 çü ne didi ol maşrıq-ı envâr-zât
 ümmete farz olduğın pençe şâlât
- 13 didi kıldım ben muqaddem ümmet-hân
 yoǵdur ümmetde aña tâbü tüvân
- 14 ol-ķadar a'mâlde yoǵ kudretleri
 'ahdesinde gelmeǵe taķatleri
- 15 pes rücû' idüp cenâb-ı hâzrete
 kıldı istida'â-yı haft ümmete
- 16 oldu beş vaķt olmaķ üzere bir ķarâr
 eyledi imzâ anı perverdekâr
- 17 aña Mûsâ yine ibrâm eyledi
 'avdete tekrâr iķdâm eyledi
- 11a
- 1 kıldı istiḥyâ velî ol hûş semât
 kim ola cüyâ-yı taḥḥîf-i şâlât
- 2 Cibrîl ile olup yemmde yine
 geldi ol şebde o semâ-han şeb yine
- 3 'avdete mezûn olup çünkim beni
 nâzil oldu âyet-i rahmet gibi
- 4 geĉdi şeb çünkim seḥer itdi żuhûr
 rakde kıldı şem'-i ḥadr feyz-i nûr
- 5 itdi beyt-i ümmühânî denî hırâm
 oldu ol şeh-i 'âzim Beytül-harâm

- 6 ördi olmuş anda ol Sultāna dīn
cem'-i küffār-ile bu cehl-i la'īn
- 7 anlara mi'rāca taqdīr eyledi
lehçe-i dil-keşle ta'bīr eyledi
- 8 söyleyüp nice 'alāmet anlara
kıldı ol hāli hikāyet anlara
- 9 çün anı gūş eyledi küffār-ı şevm
kıldılar cümle kilāb-āsā hücūm
- 10 Beyt-i Maqdisde ne sorup niçe nişān
itdiler ol yüzüne anı ümmethān
- 11 Hāḡ o dem Cibrīle fermān eyledi
peykānında nümāyān eyledi
- 12 bī-tevaḡḡkuf ol şeh-i feyz iktibāb
birinde ne kim şordılar virdi cevāb
- 13 gūş idüp anuḡ ü ayet kılduḡın
bir cevābında isābet kılduḡın
- 14 bir zamān dem-beste delāl oldılar
ebkem ü ser-keşte ihvāl oldılar
- 15 nīş-i ta'na cümle der-kār itdiler
seḡere nisbet idüp inkār itdiler
- 16 aḡa kim maddī bed ayet ḡılmaya
ḡazret bārī 'ināyet ḡılmaya
- 17 dādi-yi ḡayretde ser-gerdān ḡalur
gümrah ü bī-çāre vü ḡayrān ḡalur
- 11b
- 1 anlara kārle bedāyet sāz-kār
lūtf-i Mevlā dane olurlar ḡaśśa-dār
- 2 feyz-i ḡaḡdan evvelki ola rāye ki
eşheb-i 'urcı olur ger rüzı müyesser
- 3 evvelki taśdīḡ itdi şiddīḡ oldur ol
ol ki inkār itdi zındīḡ oldı ol

4 erbâbi el-bâba hâfı olmaya ki ser-defter-i 'uttekā-yı ahrâra şeref karîn-i
 5 şâni aşıyan-ı iz hümâ fi'l-gâr refîk-i şefîk hazret-i şiddîk-i 'atîk 6 razıya'llahü
 'anhü cenâbınun Şiddîk lakabı ile iştihârları huşûsında 7 urur iden rivâyetün
 eşheri mu'cize-yi isrâyı muşaddakîn olan 8 mü'minîn zümresine ihrâz-ı
 kaşâbü'l sabk-ı tekdâdüm ile mümtâz olup 9 ol mu'cize-yi Bâbüreyi cümleden
 muḳaddem taşdîke mübaderet buyurdıkları içüne olmak

10 yâ elemi ber su'al-i sîkleyi

mihr-i tâ bende-yi burç-ı hârameyn

11 be-keremkârî-yi şâh-ı İsrâ

be-cihân-tâbı mâh-ı İsrâ

12 nûr-ı peygamber-i zîşânun içüne

ol risâmende-yi fermânun içüne

13 hürmet-i fâkḳı cemî'-i risâlün

dahı ol Râb-nümâ-yı sübülün

14 beni ser-mest-i mey-i tahkîk it

sâlik şâbirehi şiddîk it

15 kıl bir işde refîküm tevfiḳ

biz şiddîklara eyle refîk

16 hürmetine o şeh-i muhteremün

beni kıl lâıyık lütf-i derkimün

12a

1 kıl kerem ey şeh-i 'âlî-şânun

ne ḳadar mücrim isem sultânun

2 hâtem-i cem'-i Resûl hürmetine

bâ'is hıḳat-i gül hürmetine

3 kerem it bendeki ihsân ile

naẓâr-ı cûdaki şâyân eyler

4 nûrınun hürmetine ol şâkun

yüzi şuyına o vü ala câhun

5 ḳavne mihr ü ne derûn haste beni

renc-i eyyâmıla işkeste beni

6 mahfil-i vuşlata Râb-yâb eyle

pîr ü melek-i aşhâb eyle

- 7 ey kerem pîşe Cemîl-i Settâr
ne kadar mücrim ise 'ârif-zâr
- 8 'afv idüp cürmini mağfûr eyle
Ne 'itâb itmeğe şâyân ise de
- 9 o dil azar deli âşüfte kavme
küll-i âmâlini nüş-güfte kavme
- 10 ne kadar yoğ-ısa istiḥkākı
maẓhar-ı lütf ola 'Abdü'l-bâkî

Sonuç

Manzûme-i Miraciyye, Hz. Peygamber'in miraç hadisesini anlatan bir eserdir. İncelenmesi, hem edebî yönden, hem dil yönünden bize fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008
2. PALA. İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, Ekim 2008
3. YENİBAŞ, HASAN, Peygamberler Tarihi, Işık Yayınları, İstanbul, 2011

DİSİPLİNLERARASI İLİŞKİ BAĞLAMINDA EDEBİYAT

Hamza AYDOĞDU¹

¹ Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

Edebiyat

Davet, iyi huy, zarıflık gibi anlamlar taşıyan ve Arapça kökenli bir kelime olan “edebiyat” kavramı; Türk edebiyatında uzun yıllar boyunca bu anlamlarla ilişkili olarak kullanılmıştır. Ancak gerek zamana bağlı olarak estetik değerlerin değişmesi gerekse de evrensel anlamda sanatsal anlayışların farklılaşması edebiyatla ilgili farklı tanımlamaların yapılma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ne var ki üzerinde durulan olgunun “sanat” olmasından dolayı kapsayıcı bir tanımın yapılamadığı; tanımların çoğunlukla edebiyatın işlevi, kapsamı veya tabiatıyla ilgili yapıldığı görülür. Nitekim tarihi seyrine bakıldığında felsefe ve dinin henüz ayrı birer disiplin olarak var olmadığı antik zamandan bu yana edebiyatın kapsam ve işlevi ile ilgili pek çok tanım ve anlayışın ortaya konmuştur. İnsanı ilgilendiren her şeyin edebiyata konu olabileceği düşünüldüğünde edebiyatla ilgili yapılan bu tanımlarda öncelikle edebiyatın tabiatı ve işleviyle ilgili ifadelerin kullanılması, edebiyatın doğasından ileri gelmektedir. Zira edebiyatın asıl konusu insandır ve işlevsellik bağlamında edebiyatın insan için sergilediği varoluşsal duruş, karşımıza edebiyatın farklı boyutlarını anlatan tanımlar olarak çıkmaktadır. Örneğin *TDK Büyük Türkçe Sözlük*’te, “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı; bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür” (TDK, 2005: 600) şeklinde tanımlanan edebiyat kavramının itibârlık ve kurgusalılık niteliğine vurguda bulunan Sadık Kemal Tural’a göre edebiyat; “hayatın yer yer çelişir görünen gerçeklerini idrak ettikten ve onların içinden birtakım ayıklamalar, seçmeler; değiştirmeler ve eklemeler yaptıktan sonra lisânın imkânlarından faydalanarak, yeni bir bütünlük, özel bir yapı hâline getirmek, seviyesi yüksek bir haberleşme vasıtası kılmak üzere yapılan çalışmaların sonunda ortaya konan kompozisyon”dur (Tural, 1993: 57). Ali Nihat Tarlan’a göre ise “edebiyat, dil bahçesinde esen bir rüzgârdır. Yaprakları kımıldatır, bir fırtına olur, onu savurur, bütün bu kımıldanışlar, savruluşlar dil üzerindedir ve esaslı izler bırakır. İşte dil üzerinde bu muvakkat (geçici) veya devamlı izler, yani duygu, duygu ile imtizaç (kaynaşmış uyuşmuş) etmiş fikir; bu ikisinin kendilerini ifade için sarıldıkları muhayyile tezahürleri (görünüm), bunları harekete getiren ilk heyecanın dile akseden ahengi, edebiyat dediğimiz şeydir. Edebiyat, heyecan ile dilin izdivacından doğan bir bebektir” (Tarlan, 1981: 22-24).

Disiplinlerarasılık

Bilim ve teknolojideki gelişmeler sonucunda tek bir alanın bilgisiyle ulaşılan bulgu ve değerlendirmelerin yetersiz görülmesi; bu bulgu ve değerlendirmeleri destekleyecek diğer disiplinlerden de yararlanılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarında evenin ve bilinmezliklerin tek bir disiplinin uzmanlığı ile aydınlatılamayacağını ileri süren Postmodern paradigmanın, bilimsel disiplinlerin araştırma süreçleri ve çalışma alanları arasındaki sınırları ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımları bu süreci hızlandırır.

Modern çağın bilimsel gelişmeleri sonucunda ortaya çıkan disiplinlerarasılık kavramı, iki veya daha fazla akademik alanın birleştirilmesidir. Başka bir ifadeyle “bir kavramın, konunun, problemin ya da tecrübenin incelenmesi için birden fazla disiplinin yöntem ve bilgisini bilinçli bir biçimde işe koştan program anlayışı” (Solak, 2014: 5) olan disiplinlerarasılık sayesinde sosyal bilimlerin, kendi geleneksel sınırlarının çok ötesine geçmesini sağlayan yeni disiplinler arası çalışma alanları ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu gelişmeler, edebiyat sahasında da karşılık bulmuştur. Bunun sonucunda da etrafla sürekli etkileşim içinde olan edebiyatın diğer bilim dallarıyla olan ilişkisini genişleterek “metin çözümleme, biyografik yorumlama, söylem analizi, görüşme, görsel metodolojiler, arşiv araştırması, nicel metot, etnografik metot, sözlü tarih ve yaratıcı yazarlık” (Solak, 2014: 11) gibi oldukça zengin yeni imkânlarla kavuştuğu görülür.

Edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve dilbilim gibi bilimsel sahalara, her ne kadar kendi özel alanlarında bağımsız birer disiplin olsalar da zaman zaman birbirlerinin yöntem ve araştırma verilerini kullanarak disiplinler arası bir ilişki içine girmişlerdir. Bu bağlamda edebiyat biliminin pek çok komşu bilimle ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Edebiyat – Ahlâk İlişkisi

“Türkçede, Arapça, huy, mizaç, karakter anlamına gelen hulk sözcüğünden türeyen bir sözcük olarak kullanılan ahlâk, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anımsandıran norm, ilke, kural ve değerler bütününü ifade eder” (Cevizci, 2003: 117). Bir başka tanıma göre ise ahlâk, “insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize ait değerlerin toplamıdır (Ülken, 2001: 19). Dilimizde aktöre, töre ve törebilim gibi terimlerle karşılanan ahlâk kelimesi Batı toplumlarında Fransızca’daki *ethique* (etik) veya morale terimleriyle karşılanmaktadır. Batı’daki kullanımından dolayı zaman zaman birbirleriyle karıştırılan veya birbirinin yerine kullanıldığı görülen ahlâk ve etik kelimelerinin içinde bulunduğu anlam karışıklığıyla ilgili Ahmet Cevizci, kesin bir yargıda bulunarak bu iki kelimenin kullanım farklarını ortaya koymuştur. Ona göre “ahlâk, bir toplumun töreleşmiş, gelenekselleşmiş yaşama biçimidir. Bu patriğin teorisine etik adı verilir. Etik, doğru ve yanlış davranışın teorisidir; ahlâk ise bu teorinin uygulaması veya pratiğidir. Bu yüzden etik bir kişinin belli bir durumda ifade etmek istediği değerlerle ilgilidir, ahlâk ise bu değerleri gerçekleştirme veya hayata geçirme tarzına karşılık gelir” (Cevizci, 2014: 16).

Her toplumda yazılı kural ve hukuki dokümanların dışında kendi öz niteliklerine göre yapılması hoş karşılanan ya da karşılanmayan davranışları tanımlayan yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar; “bireyin kendi davranışlarını ve eylemlerini belirleyen, neleri yapıp neleri yapmaması gerektiği

konusundaki, bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadır” (Şişman, 2000: 77). Bu yüzden toplumlarda birlikteliği sağlamada önemli bir etkiye sahip olan bu toplumsal kural ve değerler toplumu oluşturan tüm bireylerin küçük yaşlardan itibaren “iyi, kötü, doğru, yanlış gibi sözcükler aracılığıyla, bir şeyi değerli bulma veya değerli bulmama yoluyla yani değerlendirme yaparak da yönlendirilirler” (Özlem, 2004: 15). Böylece toplumu oluşturan her birey eylemlerini, kendi istek ve akli eylemlerine göre değil başkalarını gözeterek daha üst bir mekanizmaya bağlı olarak gerçekleştirmeyi öğrenmektedirler. Toplumun devamlılığı için hayati bir öneme sahip olan bu eylemler bütünü bireyin ve toplumun temel meselelerinden biri olarak her zaman önemini korumuştur. Öyle ki toplumsal varlığın en önemli dinamiği olan ahlâk, çeşitli bilim alanı için önem arz eden bir konu olmuştur. Örneğin “psikoloji bilimi, insanın ahlâksal davranışlarının psikolojik mekanizmalarını araştırır. Antropoloji bilimi, ahlâk sistemlerinin eskiden çeşitli topluluklarda nasıl olduğunu betimler ve açıklar. Sosyoloji bilimi, belirli bir ahlâkın toplumsal koşullarını inceler. Tarih bilimi, belirli çağlarda belirli ahlâksal davranış biçimlerinin ortaya çıkışını, gelişimini ve yok oluşunu araştırır” (Güner, 2012: 9-10). Üstelik ahlâka olan bu ilgi sadece bilim alanlarıyla da sınırlı değildir, Antik çağdan günümüze pek çok düşünürün bu konuda düşüncelerini dile getirdiği görülmektedir. Örneğin hiç kimsenin bile bile kötülük işlemediğini, kötülüğün bilgi eksikliğinden ileri geldiğini ifade eden Sokrates’e göre “bir kişi; hangi şeyin iyi hangi şeyin kötü olduğunu doğru olarak ayırt edebiliyorsa, bu durum onun bilge ve erdemli olduğunu gösterir” (Çelikkol, 2010: 8). Tasavvufun önemli temsilcilerinden olan İbn Arabî ise ahlâkı şöyle tarif eder: “Nefsin öyle bir halidir ki insan onunla fiillerini düşünmeden ve bir seçim yapmadan otomatik olarak yapar. Ancak herkes aynı donanım ve çevreye sahip olmadığı için bu halin herkes de aynı oranda ortaya çıkması beklenemez. Bir davranışın ahlâk halini alabilmesi bir kısım insanlarda yaratılıştan olduğu gibi bir kısmında da ciddi egzersiz yapmayı gerektirir. Mesela, cömertlik bazı insanlarda herhangi bir çaba sarf etmeden bulunurken, birçok insan ancak çok ciddi çabalar sonucu bu sıfatı elde edebilir” (Karaağaç, 2013: 68). İnsanın gerek yaratılıştan getirdiği eksiklikler, gerekse çevrenin olumsuz telkinleri neticesinde edindiği kötü ahlâkın olumsuzluklarından kurtulabilmesi için örnek alabileceği güzel modellere ihtiyaç duyduğunu belirten İbn Arabî, ahlâkın kaynağı olarak yazılı metinlerden çok somut bir varlık olan insanı ve toplumu işaret etmektedir.

Ahlâkın öneminden bahseden bir diğer filozof ise Farabi’dir. Müslüman ülkeler başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde öğretileri araştırılan ve hatta ders kitaplarında okutulan Farabi için eğitim ve öğretimin amacı ahlâki erdemlerin bireylere ve toplumlara aktarılmasıdır. Ona göre “eğitim birey açısından da toplum açısından da son derece önemlidir ve insanın en büyük amacı, hem bu dünya hem de öteki dünyada en büyük yetkinlik olan mutluluğunu kazanabilmektir. Mutluluk en büyük amaçtır. En büyük iyiliktir. Ancak mutluluk tesadüfen elde edilen bir şey değildir. Kişi erdemleri kazanarak mutluluğu elde edebilir” (Çelikkol, 2010: 1). İslamiyet’in ahlâka ve ahlâklı olmaya verdiği önemden dolayı birçok müslüman filozofun değinmeye çalıştığı ahlâkın Batılı düşünürler tarafından da irdelendiği

görülmektedir. Örneğin 18. yüzyılın önde gelen filozoflarından biri olan; epistemoloji, metafizik, ontoloji ve etik gibi felsefenin birçok alanında geleneksel anlayışın dışında farklı öğretiler ortaya koyan Kant'a göre "ahlâki eylemlerimizi değerli kılan şey, onların kişisel arzu ve tutkularından bağımsız olarak kesin pratik ilke olan ahlâk yasasından türemiş olmalarıdır" (Aksun, 2012: 29). Kişisel duygu ve tutkuların erdemli eylemlere hizmet etmediği sürece ahlâk için tehdit olduklarını düşünen Kant, bütün ahlâk kavramlarının yaratılış donanımı olarak akılda bulunduğuna inanmaktadır. Üstelik Kant'a göre "en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da; bu kavramlar deneysel, bundan dolayı da sırf rastlantısal olan bilgilerden çıkarılamaz; bizim için en yüksek ilkeler olmalarını sağlayan değerlilikleri, kaynaklarının tam, bu saflığında bulunur" (Aksun, 2012: 28).

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden olan Erich Fromm ise ahlâk ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiye değinerek ahlâkın farklı bir boyutuna dikkat çeker. Fromm, "ahlâk konusunda insan tabiatının kötü olduğunu öne süren geleneksel anlayışa göre insan tabiatının değiştirilemeyeceğini, kötülüğün yeryüzünden silinemeyeceğini, olsa olsa denetlenebileceğini kabul eden karamsar bir görüşün temsilcisi" (Güner, 2012: 32) olan hocası Freud gibi düşünmemektedir. Nitekim "yapmış olduğu çalışmalarda değer yargılarının insanın kendini geliştirmesinde yapacağı eylemleri belirlediğine; ruh sağlığımızın ve mutluluğumuzun değer yargılarına bağlı olduğuna; nevrozların son tahlilde bir ahlaki başarısızlığın belirtisi olduğuna; birçok durumda, nevrotik bir belirtinin ahlâki bir çatışmanın özel bir ifadesi olduğuna; psikanalitik tedavinin başarısının kişinin ahlâki sorunlarını anlamaya ve çözmeye bağlı olduğuna" inanır (Güner, 2012: ii).

Toplumu oluşturan tüm bileşenler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan ahlâk olgusu, sanat ve edebiyata da önemli ölçüde etkili olmuştur. Zengin fakat bir o kadar da karmaşık çağrışımlara sahip olan sanat kavramını, "sıkıntı sürecinde olgunlaşan, düşünceyle yoğunlaşan, emekle hazırlanan ve en iyiyi vermeyi amaçlayan faaliyet" (Tolstoy, 1992: 59) şeklinde tanımlayan Tolstoy'a göre sanat, mutlaka bir noktadan başlamak zorunda değildir. Ahlâka dayandığı sürece her yerden başlayabilir.

Sanatla ilgili yapılan pek çok tanımdan insan ürünü olmasına rağmen hayranlık uyandırmayan işlerin sanat sayılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle "bir yapıtın sanat eseri olabilmesi için, insan elinin emeği olması, güzel olması ve orijinal olması gibi şartlar aranmaktadır" (Akdoğan, 2001: 214). Çünkü sanat eseri, geliş güzel ortaya çıkan tesadüfî bir ürün değildir aksine "düşünebilen, gerçeği görebilen, toplumu anlayabilen" (Tolstoy, 1992: 63) hiçbir çıkar gözetmeksizin sadece zerâfetin, inceliğin, güzelliğin ve estetik doyumun üretimini hedefleyen sanatkarların işidir. Bu bakımdan "sanatkarların ahlâk üstünlüğüne sahip bulunması, toplumun düzeni, birlik ve beraberliği ve ruh sağlığı yönünden çok önemlidir" (Akdoğan, 2001: 231). Yaratılıştan gelen birçok değer, sanatçının ruh hali ve ahlâki durumu sanatkarın ortaya koyacağı eserde kendini gösterir. Sanatta ve sanat eserinde ahlâk ve ahlâki unsurlar, sanat geleneği içerisinde kendisini en fazla edebiyatta belirgin olarak ortaya koymaktadır. Nitekim "sözlük anlamı

edepli olma" (Cemiloğlu, 2003: 17) olan edebiyat bizde ahlâklı olmanın bir vasfı olan "edeb"le ilişkilendirildiği gibi edebiyata edepli olmayı öğretene, bir sanat alanı gözüyle bakılmıştır. Özellikle İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte ortaya konan ilk ürünlerde mutasavvıflarının çabaları büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri önemli bir konumdadır. Eski geleneksel değer ve yargıların şiddetle sarsıldığını düşünen Has Hacib, bu eserini "sarsılan ahlâki ve siyasî prensipleri yeniden ele almak; gelecek kuşaklara ve kurulacak yeni Türk devletlerinin hükümdar ve devlet adamlarına derli-toplu bir ahlâk ve siyaset doktrini bırakmak" (Arslan, 1986: 25) amacıyla kaleme alır. Siyasetname türünde yazılmasına karşın sadece devlet yönetiminden bahsedilmeyerek "adalet, saadet, kanaat, ikbal, mevki, soyluluk, giyim-kuşam, ölüm, mal-mülk, din, ahlaki erdemler, dürüstlük, doğruluk, alçak gönüllülük, helal ve haram, sadakat, insan severlik, tecrübe, içki ve zararları, örf ve kanun" (Can ve diğerleri, 2012: 69) gibi konulara ağırlık verilmesi eserde ahlâki prensiplere ne denli önem verildiğini göstermektedir. Üstelik bu kavramların dışında "hükümdar ve halkla ilişkisi, siyaset, komutanlık, haciblik, vezirlik, hazinedarlık, hizmetkârlık, âlimler, tabipler, şairler, çiftçiler, satıcılar, hayvan yetiştiricileri, zanaat erbabı, fakirler" (Can ve diğerleri, 2012: 69) başta olmak üzere pek çok kesimden bahseden Has Hacib; ideal ve mutlu bir yaşamın bilgisini vermeye çalışır. Bu dönemde yazılmış bir diğer önemli eser de Edip Ahmed Yükneki'nin konusunu dini ve ahlâki ölçütlerden alan *Atabetü'l-Hakâyık* adlı eseridir. Edip Ahmed Yükneki bu eserinde "bilginin, ilmin mutluluğa götüren en doğru yol olduğunu, cömertliğin, âlicenaplığın, asaletin, efendiliğin insan için en üstün fazilet olduğunu ve tüm ayıpları, lekeleri örttüğünü, şahsi keyfiyetleri, şeref ve manevi güzelliği arttırdığını, tevazünün, alçakgönüllülüğün topluma faydalı olup hoş karşılandığını, kibrin, kendini beğenmişliğin, ihtirasın, hasislik ve cimriliğin sosyal hayatta menfiliklere yol açtığını, hoş karşılanmadığını" (Vakıfızı, 2014: 40) belirterek birçok terbiyevi ve ahlâki konuları ele alır. Eserde Kuran-i Kerimden ayetlere, hadislerle ve atasözlerine başvurulmasına karşın Edip Ahmet düşüncelerini okuyucuya ulaştırmak için tıpkı Yusuf Has Hacib gibi şiir türünün olanaklarından faydalanır. "Toplumsal terbiyesi için ahlâki-didaktik ideallerle donatılmış, belirli kurallar, manevi temeller esasında" (Vakıfızı, 2014: 403) nasihatname olarak kaleme alınan bu eserler, hem edebiyat ve ahlâk ilişkisini hem de ahlâki prensiplerin iletilmesinde edebiyatın işlevini açıkça ortaya koymaktadır. Klasik İslam sanat anlayışını temsil eden bu yaklaşım Tanzimat dönemine kadar Türk edebiyatının da merkezinde olagelmıştır. Ancak Batı'da Aydınlanma Çağı ve sonrasında bu durum değişmeye başlar. Modernleşme süreci içerisinde gerek ilerlemeci anlayışına bağlı olarak yeni şeylerin daima iyi, eskiden kalan veya eskiye ait olanların ise kötü olduğunun kabul edilmesi gerekse de mutlak, değişmez ve evrensel bir ölçünün bulunmadığı düşüncesine dayanan rölativizmin ortaya çıkışı geleneksel toplumların sanat kriterlerini de değiştirmiş ya da tartışılır kılmıştır.

Geleneksel toplumlarda, ahlâk ve onu var eden inanç sistemi; sanatta da belirleyici bir konumda olmuştur. Ancak seküler-rölatif düşünceleri temel alan modern toplumlarda güzel-çirkin, iyi-kötünün kişiden kişiye, toplumdan

topluma ve çağdan çağa değiştiği düşüncesinin yaygınlık kazanması sanatta aykırının, kötülüğün ve hatta çirkinin de bir değer olarak öne çıkarmasına ne olmuştur. Bunun sonucunda da ahlâkın göreceliliğinin ele alındığı, ahlâkî kural ve kabullerin uyulması gereken şeyler olup olmadığı konusu günümüze kadar edebiyatta en çok üzerinde durulan konulardan birisi bu olmuştur.

Edebiyat – Felsefe İlişkisi

Felsefe genelde “bir bütün olarak varlığın doğası, bilgi ve hayatın yaşanma tarzıyla ilgili, özü itibarıyla akla dayanan, önemli ölçüde sistematik ve eleştirel düşünüş” (Cevizci, 2014: 176) olarak tanımlanır. Buna göre felsefenin konusu genel anlamda varlık ve bir bütün olarak evrenin kendisi veya insanın yaşamını etkileyen nihai ve en yüksek şeylerdir. Bu bağlamda Antik çağdan bu yana insanı kuşatan fiziksel ve sosyal çevre ile ilgili; gerçeklik, zaman, mekân, varlık, yokluk, bilgi, sanat başta olmak üzere pek çok konuda sürekli sorular sorulmuştur. Varlığı bir yönüyle ya da belli bir bakımdan inceleyen, sadece olanı betimleyen bilimlerden farklı olarak “olması gerekene yöneldiği için” (Cevizci, 2014: 176) din, ahlak, güzellik, bilgi, politika, erdem gibi insan odaklı konulara da yönelen felsefe; oldukça geniş bir çalışma alanına sahiptir. Günümüzde “bu ilk konuların her biri siyaset felsefesi, estetik, etik, din felsefesi, bilgi felsefesi gibi birer çalışma alanına” (Solak, 2014: 152) dönüştüren felsefenin bir diğer temel etkinlik alanı da bizzat kendi etkinliği olan düşünmenin mahiyeti ve inançların oluşumudur.

İnsanın evren ile ilgili “bilgisinin haklı kılınması için” (Cevizci, 2014: 177) doğru ve sonuca götürücü düşüncenin nasıl olması gerektiği üzerine gelişen epistemoloji ve mantığın yanı sıra farklı dönem, şahıs veya tarzların ifadesi olarak ortaya çıkan dogmatik felsefe, skolastik felsefe, materyalist felsefe, aydınlanma felsefesi, idealist felsefe, nihilist felsefe ve varoluşçu felsefe gibi düşünce ekolleri zamanla her biri tek başına sanatı ve bilimi etkileyebilecek büyük sistemlere dönüşmüşlerdir. Tek başına birer sistem niteliğine sahip bu düşünce ekollerinden başka “felsefenin bir diğer temel etkinlik alanı da diğer bilimlerle disiplinler arası etkileşiminden doğan melez çalışma alanlarıdır. Örneğin eğitim bilimleri ile ilişkisinden doğan eğitim felsefesi, hukukla ilişkisinden doğan hukuk felsefesi gibi. Edebiyat felsefesi de bu melez alanlardan biridir” (Solak, 2014: 150).

Edebiyatın özünü oluşturan konular başta olmak üzere “bir bütün olarak edebiyatın doğasını, amaçlarını, kapsamını ve içeriğini araştıran; edebiyat yapıtlarını inceleyen; yapıt, roman karakteri, yapıtın zamanı, imgelem, esin, öyküleme yolları gibi edebiyat söyleminde yer alan temel konuları felsefi bir gözle” (Güçlü vd., 2002: 449) açıklamaya çalışan edebiyat felsefesi, “edebiyat nedir? Bir metni edebî kılan nitelikler nelerdir? Edebî yaratmanın mahiyeti için neler söylenebilir? Dilin edebî metinde kazandığı değerler nelerdir? Edebiyatın sanatkar, okuyucu ve toplum için ne tür işlevleri vardır/olmalıdır? Edebiyat-gerçek ilişkisinin boyutları ve mahiyeti nedir?” (Çetişli, 2010: 30) gibi pek çok soruya yanıt aramaya çalışır. Bu bağlamda edebiyat felsefesini bir kesişim alanı, ortak bir havuz olarak düşünmek mümkündür. İki disiplinin de

ilgi alanına giren konulardan dolayı etkileşim ve bilgi alışverişinin olmasına olanak tanıyan bu etkileşim alanının ilk bileşeni ‘insan’dır. Zira disiplinlerarası ilişki bağlamında gerek edebiyatın gerekse de felsefenin “odak noktasında insanın yer alması ve insanın yapı olanaklarına ilişkin bilginin sınırlarını genişletme işlevine sahip olmaları” (Yetişkin, 2012: 72) edebiyat-felsefe ilişkisini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu ilişkinin zorunluluğunu ifade eden İsmail Çetişli’ye göre “edebiyatın muhteva/mana dünyasının sınırlarını, en geniş çerçevede ‘insan’ belirler. Yani edebiyatın muhteva/manasının başlangıç noktası kadar bitiş noktası da insandır. Dolayısıyla hiçbir insani mesele yoktur ki, edebî eserlerde ele alınmamış olsun veya hiçbir edebî eser yoktur ki şu veya bu insani meseleden bahsetmemiş olsun. İşte bu gerçek; yani edebiyat sanatının insan merkezli muhteva alanının genişliği; hatta bir anlamda sınırsızlığı, edebiyat-felsefe ilişkisini kaçınılmaz ve zaruri kılar. Çünkü insan, insanı kuşatan evren (metafizik evren de dâhil olmak üzere) ve insan-insan, insan-evren ilişkisi, doğrudan doğruya felsefenin de konusudur” (Çetişli, 2010: 30). Buna göre ahlâk felsefesi, din felsefesi, bilgi felsefesi, varlık felsefesi, siyaset felsefesi ve sanat felsefesi de dâhil olmak üzere felsefenin ele aldığı tüm boyutların insan ile ilgili olduğunu belirten Çetişli, “her edebî eserin, kendi varlığı, içinde yaşadığı hayat, mensubu bulunduğu toplum, ait olduğu insanlık, seyrettiği veya üzerinde nefes alıp verdiği tabiat, dünya veya evren hakkında söyleyecek sözü olan şair ve yazara ait olduğu” (Çetişli, 2010: 31) gerçeğinden hareketle bütün edebî eserlerin felsefi bir boyuta sahip olduğunu ifade eder. Felsefe ve edebiyatın bu ilişki yoluyla birbirinin özünü besleyerek güçlendirmesi sonucunda her iki alandan da beslenen eser veya edip filozofların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira felsefe tarihine bakıldığında Platon, St. Augustine, Schopenhauer, Nietzsche, Camus ve Sartre gibi pek çok filozofun aynı zamanda edebî bir tarz kullanması ya da edebiyatı etkileyen kimi akımların aynı zamanda felsefi görüşlerden hareketle oluşturulması bu ilişkinin birer sonucudur. Edebiyat ve felsefe ilişkisiyle ilgili yapılan bir söyleşide Derrida’nın ‘Bizim zaten tarihsel anlatıyı, edebî kurguyu ve felsefi düşüncümü saptama değil, ayırma sıkıntımız var.’ sözlerini hatırlatan Ali Osman Gündoğan’a göre de edebiyat ve felsefeyi birbirine yaklaştıran en önemli husus, “fıkri estetik zevke, estetik zevki de fikre feda etmeden hareket (eden) sanatçı-filozof veya filozof-sanatçı tavrıdır)” (Gündoğan, 2010: 10).

Edebiyat-felsefe ilişkisinin diğer disiplinlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiden önemli bir farkı bulunmaktadır. Tek taraflı bir yararlanmanın söz konusu olmadığı bu disiplinler arası ilişkide hangi alanın diğerini ne kadar etkilediği veya hangi alanın ötekinden ne kadar faydalandığını kestirmek oldukça güçtür. Bu etkileşim bağlamında “felsefenin insana dair meselelere eğilmedeki sınırsızlığı” (Solak, 2014: 145) kimi edebiyat çevrelerinde edebiyatın derin bir felsefi öz taşıması gerektiği düşüncesini ortaya çıkardığı görülmektedir. Edebiyata felsefe penceresinden bakan bu kişiler, edebî bir eserin “sadece duygulandırma seviyesinde kalmama(sı), sadece psikolojik birtakım analizlerle yetinmeme(sı), kişiler ve olaylar bazında da olsa, eserin anlam bütünlüğünü sağlayacak gizli bir varlık felsefesi, bir metafizik ortaya

koyması" (Öktem, 2010: 7) gerektiğini düşünmektedirler. Öte yandan belirli bir felsefî görüşü ortaya koymaya çalışan bir filozofun edebiyatın olanaklarından yararlanarak görüşünün düşünsel, algısal ve duygusal boyutlarını en geniş ve en derin bağlantılarıyla dile getirebilmesi de edebiyatın felsefe kapsamında tuttuğu yer ve önemle ilişkilendirilebilir. Her sanat eserinin yaşama tutulmuş bir ayna olduğu düşünüldüğünde edebiyat ve felsefe ilişkisi daha iyi anlaşılacaktır. Zira "sanat eserlerinde insan varoluşunun değişik görünüşleri ve cepheleri ile karşılaşırız. Bir sanat eserinin büyüklüğü, çizdiği insan portreleri ile koşut çizgidedir. Sanat bize insanın ve insan varoluşunun tanınması imkânını sunar. Sanatı anlamak insanı anlamaktır. İnsan sanat eserinde kendini, kendi var oluş hâllerini bulur. Sanat eserinde kendi bilincine varır, kendini yeniden algılar. Sanat, insanın ve yaşam gerçekliğinin yabancılaşmaya uğramadan anlaşılmasına aracılık eder. O, yaşam deneyimini, doğrudan ve yabancılaşmaya uğramadan anlatır. Hayat, hiçbir bilimde, sanatta olduğu kadar kendisi olamaz, kendisini veremez. Sanat bize varoluşu anlama fırsatı verir. Her sanat eseri, varoluşun bir yüzünün ifşası biçiminde ortaya çıkar" (Taşdelen, 2010: 17).

Felsefede sanatın yeri ile ilgili görüş bildiren pek çok filozof, "genel olanı, bir olanaklar bütünlüğü halinde dile getirme ve gösterebilme" (Yetişkin, 2012: 74) özelliğinden dolayı edebiyatın, diğer sanat dalları arasında felsefeye en yakın sanat olduğunu düşünmektedirler. Örneğin "şiiri, sanatlar sıralamasının en üst basamağına yerleştiren Hegel, genel olarak sanatın amacını felsefeyle ve hakikatle ilgi kurarak belirler" (Yetişkin, 2012: 72). Heidegger ise felsefe ve edebiyat arasındaki yakınlığı "düşünce ve şiir arasındaki gizli akrabalık alanı" (Solak, 2014: 147) olarak niteler. Nitekim "İnsanlığın varlık karşısında rasyonel tavır alışının yanında ve belki de önce, heyecansal, duygusal tavır alışının bir sonucu olarak ilkin şiirle birlikte bir dünya görüşünün, evren görüşünün, hayat görüşünün dile gelmesi de doğaldır. Hesiodos'un *Tanrıların Doğuşu* ile *İşler ve Günler*, Homeros'un *İlyada* ve *Odesiya* adlı eserlerinde felsefe açısından işlenebilecek pek çok konunun bulunduğunu ve bu eserlerin kavramsal düzeyde değil ama kelime düzeyinde konuştukları dili zenginleştirdiklerini" (Gündoğan, 2010: 12) ifade eden Ali Osman Gündoğan'a göre edebiyat, felsefe dilinin gelişmesine katkı sağlar. Bir felsefe dilinin birdenbire oluşmasının mümkün olmadığını belirten Gündoğan'a göre felsefenin kavramsal düşünceye imkân tanıyacak hâle gelişinde edebiyatın, kullandığı zengin ve gelişmiş dilin kullanılması etkili olmuştur.

Her ne kadar farklı alanlarda iş görseler de felsefe ve edebiyat, insan doğasının farklı yansımalarına değinen ama birbirini de tamamlayan iki farklı zihinsel etkinliktir. Bilme, anlama isteğinin yansıması olan felsefeyi ve estetiğin ifadesi olan sanatı ortaya çıkaran insan aklı; varoluşunu dil aracılığıyla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insan aklının bir ürünü olan felsefe ve edebiyatın ortak paydaları geçmişin birikimini içinde barındıran dildir. "Edip, eserini her biri 'yerinden fırlamaya hazır güçlü atlar gibi' anlam dolu olan kelimelerle inşa eder. Filozof ise tıpkı bir bilim adamı gibi kelimeleri olabildiğince çağrışımsal anlamlarında soyarak tek anlamlı mesaj ileticilere dönüştürür" (Solak, 2014: 147).

Türk edebiyatında uzun bir süre boyunca felsefi düşüncenin edebiyat temelli olarak ele alınması ve edebiyatçıların aynı zamanda benimsedikleri felsefi ekollerin savunuculuğunu üstlenmeleri felsefenin edebi bir etkinlik olarak görülmesine neden olur. Başka bir ifade ile felsefe ve edebiyat, temsil ettikleri pek çok konu ortaklığından dolayı tek bir alan olarak değerlendirilir. Edebiyat ve felsefenin tek bir disiplin alanı olarak benimsenmesinden dolayı Türk edebiyatında edebiyat-felsefe ilişkisinin verimli bir temele dayandığını söylemek mümkündür. Ancak ne var ki felsefi düşünce bağlantılarının, Tanzimat'tan önceki dönemlerde "ana felsefi damarı teşkil eden 'hikmet' kavramıyla (Çetişli, 2011: 124) karşılaşması; felsefe kavramının uzunca bir süre İslami düşüncenin tefekkür kavramı/anlayışıyla birlikte ele alınmasına ve Batı'nın felsefe anlayışından uzak kalınmasına neden olur. Bu yüzden Batı felsefesi veya Batı düşünce sistemini tanımamız ancak Tanzimat edebiyatından sonra mümkün olur.

Edebiyat – Psikoloji İlişkisi

"Canlı varlıkların, duyuş, düşünüş ve davranışlarını" (Ayata, Tonga, 2008: 7) inceleyen psikoloji, modern bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı andan itibaren çeşitli dönemlerde pek çok değişik biçimde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan en çok kullanılanları şöyle sıralanabilir:

1. Psikoloji, zihinde geçen bilinç olaylarının incelenmesidir.
2. Psikoloji, insan ve hayvanların davranışlarının bilimsel olarak incelenmesidir.
3. Psikoloji, insan ve çevresi arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir.
4. Psikoloji, kişiler arası ilişkileri inceleyen bir bilimdir.
5. Psikoloji, insanın çevresine uyum sürecinin incelenmesidir" (Baymur 1993:101).

Bir bilim olarak 19. yüzyıldan itibaren gelişim gösteren psikolojinin ilk çalışmaları, gözlenebilen davranışların bilimsel yöntemler aracılığıyla incelenmesine dayanır. Ancak "20. yüzyılda nörolojik bulguları da kullanarak organizmanın davranışının altında yatan süreçleri bilimsel olarak inceleyen bilişsel psikoloji(nin)" (Solak, 2014: 89) öne çıkmaya başlamasıyla psikoloji, insanla ilgili bütün bilim alanlarının vazgeçilmez kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda geliştirdiği yöntemlerle edebiyat bilimine büyük katkı yapan psikolojinin edebiyat için önemli bir konumda olduğu söylenebilir. "Doğalarındaki yakınlıktan dolayı psikoloji, edebiyatı besleyen en ciddi çalışma alanlarından biri olagelmıştır. Her iki disiplin de insan ruhunun karmaşasındaki bilinmezlere eğilmeleri ve karanlık noktalarına uzanmaları bakımından" (Emre, 2009: 321) yer yer benzer yöntemlere başvurmuşlardır.

Her edebi yaratının zihinsel bir faaliyet sonucunda ortaya çıktığı düşünüldüğünde edebiyatın insan psikolojisinin bir ürünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda edebiyatın psikolojiyle disiplinlerarası bir ilişki içinde olması edebiyatın doğasının bir gereğidir.

Nitekim edebiyatın “yazarın ruh dünyasının aydınlatılması, yazarla sıradan insan arasındaki içsel farklılıkların belirlenmesi, yaratma süreci, yazarı yaratmaya götüren psikolojik faktörler, yaratma zamanına ilişkin tespitler, yazarın edebi eserde yarattığı bir kahramanın kendisine verilen rolü yerine getirip getiremediği, eserden hareketle yazarın dünyasını aydınlatmak, eserde anlatılan olaylarla gerçek hayattaki yansımalarını mukayese etmek” (Emre, 2009: 325-326) gibi hususlarda psikolojinin geliştirdiği yöntemlerden faydalanması edebiyatın psikolojiyle kurduğu ilişkinin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik bu ilişkinin boyutu, psikoloji ve edebiyatın kesiştiği yerde edebiyatın bir alt dalını oluşturacak kadar ileri gidebilmektedir. Edebiyat psikolojisi olarak adlandırılan bu kesişim alanı “insan ruhunun farklı durumlarını edebi metnin dil kodlarıyla şifrelenmiş biçimselliğinin ötesine geçerek çözmeye uğraşan disiplinler arası bir alandır” (Emre, 2009: 322). “Bu alan, sanatçıyı anlamak için eserde tekrarlanan biçimleri, tipleri, imgeleri kullanır. Kimi zaman da eser dışı ilişkiler (sanatçıyla dolaylı ilişkili belgeler) bu çözümlemeye yol gösterir. Yapıttaki biçimsel düzen, oran ve denge, çizgiler ve renklerin duygusal değerleri, aslında sanatçının kişiliğinin yansımalarıdır. Özetle psikolojik analizde bir sanat eserinin psikolojik olarak oluşum süreci ve sanatsal yaratı süreçleri üzerinde durulur” (Solak, 2014: 102).

Edebiyat psikolojisi dışında psikolojinin edebiyata olan pek çok katkısından söz edilebilir. Karakterin psikolojisini ortaya koyan iç monolog, iç diyalog ve bilinç akışı gibi anlatım tekniklerinin kullanılması kadar sanatçının ilhama dair deneyimleri ve geçirdiği çağrışım süreçleri; yazarların farklı yazma alışkanlıkları ve eserde inandırıcılığı sağlama stratejileri de psikolojinin edebiyata sağladığı olanaklarla irdelenebilmektedir. Ayrıca psikoloji bilimindeki gelişmelere paralel olarak insan psikolojisini ve davranışlarını daha iyi tahlil etmeye başlayan yazarlar, bu bulguları eserlerinde de kullanmaya başlayarak adeta birer psikolog edasıyla karakterlerinin ruhî yapılarını en ince ayrıntısına varıncaya kadar tahlil etmişlerdir. R. Wellek ve A. Warren’ın, “Edebiyat ve Psikoloji” isimli yazılarında “Rodion Raskolnikov’un duyguları ve istekleri klinik psikoloji bilgisine sahip bir kişinin kaleminden çıkmışa benzemektedir... Conrad Aiken veya Waldo Frank gibi yazarlar Freud’un psiko-analiz teorisini tamamen bilinçli olarak eserlerinde kullanmışlardır” (Wellek – Warren, 1983: 121) sözleriyle dikkat çektikleri bu hususun Türk edebiyatında örneklendirildiği görülür. Buna Peyami Safa’nın *Yalnızız* adlı eserini örnek göstermek mümkündür:

“(...) Bir ‘gayrişuur’ veya onun tam anlamdaşı olmayarak bir ‘şuuraltı’ tasavvur edilir. Bence, bunun belirtilerine göre üç tabakası vardır. Biri ruhidir ve hatıraları saklar. İkincisi vücuda bağlı, somatiktir, içgüdüleri ve refleksleri taşır. Üçüncüsü atavik veya genettiktir, atalardan intikal eden, kromozomların beden ve ruh üzerine gizli tesirlerini taşır. Fakat bu üç tabakadan hiç birine sosyal benimizi yerleştiremeyiz. Yung’un ‘kollektif şuursuzluk’ dediği arşetipler ambarı yersiz kalmaktadır. Sayısız belirtilerine göre bir de ‘şuurüstü’, tabir caiz ise ‘hyperconscience’ tasavvur etmek de lazımdır. Bundan da üç tabaka görülüyor. Biri sosyaldir, bizi cemiyetin polipisişik

yapısına bağlar ve sosyal benimizi vücuda getirir. İkincisi daha yüksek bir derecedir. Parapisişik diyebileceğimiz bu tabakada, zamanı ve mekânı aşan bu daha yüksek şuuruzluk hali, geleceği ve uzağı görmek hassalarının mihrakıdır: Önsözler, telepatiler, metagnomiler, kehanet ve kerametler bu tabakaya girer (...)" (Safa 1991:362).

Wellek, psikoloji ile ilgili pek çok terimin sıralanması ve Freud'un psikanaliz yönteminin romanda kullanılması sonucunda -*Yalnızız* romanında da görüldüğü gibi-psikolojik roman olarak bilinen roman türünün ortaya çıktığını ifade etmektedir. Batı'da bireyselleşme kavramına paralel olarak gelişen psikolojik romanı kısaca "yazarın romanına yaşadıklarını yansıtmaları ve bunun sonucunda romanın ortaya çıkan psikolojik tema çevresinde şekillenmesi" (Ayata-Tonga, 2008: 17) olarak tanımlamak mümkündür. Edebiyatımızda ilk örneği Mehmet Rauf tarafından verilen bu roman türünde; Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip Adıvar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan, Hikmet Erhan Bener, Mehmet Önal başta olmak üzere pek çok yazar eser vermiştir.

Edebi bir eserde psikolojik unsurların kullanılması kadar yazarın psikolojisinin irdelenmesi de psikolojinin kapsam alanına girmektedir. Birçok yazarın psikolojik rahatsızlıklarını ve ruh hallerini eserlerinde malzeme olarak kullandıkları düşünüldüğünde yazarın psikolojisi, ruhî yapısı ve zihinsel süreçlerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yazarın iç dünyasına eğilme sürecinde gerekli donanım sadece psikolojinin sahip olması gerek edebi eserlerin psikoloji biliminin yöntem ve bulgularına göre irdelenmesi gerekse de yazarın anlaşılması için psikolojinin ne denli hayati bir önem arz ettiğini göstermektedir.

Edebiyat – Sosyoloji İlişkisi

Sosyoloji (toplum bilimi), toplum içinde farklı kesimlerde görülen toplumsal olayları, toplumsal kurumları, grupları, toplumsal ilişkileri, toplumsal yapı özelliklerini ve toplumsal yapıda ortaya çıkabilecek değişme eğilimlerini ele alarak inceleyen bir bilim dalıdır (Erkal, 1987: 11). Başka bir ifadeyle "sosyoloji, toplum içindeki insanın nesnel bir biçimde incelenmesi, sosyal kurumların ve sosyal süreçlerin bilimidir" (Kırtıl, 2012: 295) ve bu özelliklerinden ötürü de toplumun nasıl mümkün olduğunu, nasıl işlediğini ve toplumsal değişimin ne şekilde gerçekleştiğini bulmaya çalışır. Toplumla ilgili çalışmalar yürüten diğer bilimler, toplumsal olayları sadece kendi ilgi alanları içinde parça parça bölerek uzmanlık dalları hâlinde incelerken toplum bilimi; incelenen olayla ilgili diğer sosyal bilimlerin araştırma veri ve bulgularından da faydalanır. Yani "toplumu, işleyen bir bütün olarak ele alır ve değerlendirir" (Yazıcı, 2009: 42).

Edebiyat da bireyi ve bireyin içinde var olduğu toplumu, bireyin sosyal dünyasını ele aldığından edebiyatın sosyoloji ile çok yakın bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Sonuçta toplum sadece kurumlardan müteşekkil bir olgu değildir, insanların davranış ve tutumlarına yön veren birtakım değerlerin varlığı sosyolojik anlamda edebiyatın varlığını gerekli kılmaktadır. Zira her

edebi eserin sosyal bir olay olduğu düşünüldüğünde yazar, metin aracılığıyla kurgulayacağı dünya için gereken verileri içinde yaşadığı toplumdan yani rasyonel dünyadan almaktadır. Böylece “edebiyat eserinde aynı zamanda gerçek dünyanın doğrudan bir yansımasıyla karşılaşırız” (Aydın, 2009: 368). Yaşayış tarzlarından düşünme şekli ve kültürel özelliklere kadar pek çok sosyal öge, kurgusal bağlamında yazarın eserine de sinerek edebiyat ile sosyolojinin yaklaşmasını sağlamaktadır.

Edebiyat-sosyoloji ilişkisini, edebiyatın sosyoloji araştırmalarına yaptığı katkı ve sosyolojinin edebiyata kaynaklık etmesi bakımından incelemek mümkündür. Edebiyatın toplumsal yaşamdaki işlevi ve topluma etki etme gücüne karşılık; yöntem, etkileşim ve ölçütler açısından “sosyolojiden gelen dinamik temel, edebiyatın hanesindeki toplumsal yoğrulma ve edebî kurallar sisteminden geçen edebiyat metnine yeni bir anlam katar” (Aydın, 2009: 359). Edebiyat ve sosyoloji etkileşimiyle ortaya çıkan edebiyat sosyolojisi, 1900’lerden itibaren birey-toplum-edebiyat birlikteliğini karşılıklı olarak ortaya koymaya çalışmaktadır.

Edebiyat sosyolojisi, “geleneksel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında güçlü bir araç olan edebiyatın, yazar açısından ele alınışını, yazarın birey oluşundan hareketle psikolojik tabanının varsayımı ve okuyucu noktasındaki işlevini göz önünde bulundurur” (Aydın, 2009: 361). Başka bir ifadeyle edebiyatın maruz kaldığı ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları ayrıntılı olarak ele alan edebiyat sosyolojisi, “yazarın toplumsal koşullardan bağımsız olmadığı” (Can-Özbay, 2014: 62) görüşünü savunur. Çünkü bir toplum içinde dünyaya gelen ve yaşadığı toplumdan az ya da çok etkilenen yazar, “ele aldığı eserde yaşadığı veya anlattığı dönemin ekonomik durumunu, toplum içindeki insanların statülerini, toplumsal sorunları, ele aldığı zamanın popüler olan kültürel özelliklerini, yazarın dünya görüşünü ya da eğitim ve entelektüel seviyesini ortaya koyar” (Can-Özbay, 2014: 62).

Edebiyat biliminin bir disiplini olarak ortaya çıkan edebiyat sosyolojisinin çözümüne yöneldiği diğer temel meseleleri şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Yazarlar hangi değerleri kullanmıştır?
- 2- Aynileşme ölçüsü olarak yazarlara yardımcı olan değerler nelerdir?
- 3- Edebiyat eserleri hangi beğenilere, hangi toplumsal gruplara yönelmiştir?
- 4- Edebiyat, önceden var olan hangi değerleri destekledi, hangi değerleri yıktı ve hangi yeni değerleri öne sürdü?
- 5- İcatta, rol yapılan ve kurumlaşmış davranış kalıplarının yoğunluğu nedir?
- 6- Edebiyat tarafından edebiyat yolu ile özel bir -edebî- davranış gerçekleştirildi mi gerçekleştirilmedi mi?

- 7- Edebiyat toplum biliminin konusu olan davranışlar nasıl yapılaştı, toplumsal alanla ilişkilerinde hangi değişim ve etkilerle karşılaştı? (Yazıcı, 2009: 46)

Edebiyat – Tarih İlişkisi

Tarih bilimi, “geçmişteki olaylara ait bilgilerin keşfi, toplanması, bir araya getirilmesi ve sunulması bilimidir. İnsanlık tarihi olarak da bilinen bu alan, insanın yapıp ettiklerini belgeler ışığında, bir metot dâhilinde, yer ve zaman göstererek ve objektif olarak inceler” (Solak, 2014: 68). Başka bir deyişle tarih bilimi, “toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bir bilim”dir (TDK). Bu özelliklerinden dolayı tarihle edebiyatın pek çok ortak alanda kesiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira önceleri edebiyatın bir biçimi olarak anılan ve 19. yüzyılın sonlarında bilimsel yöntemin kurumsallaşmasıyla bir disiplin niteliğine ulaşan tarih biliminin tıpkı edebiyat gibi insan odaklı olması, tarihle edebiyatın en önemli ortak paydasıdır. Ayrıca her yazarın içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olduğu düşünüldüğünde ortaya konan edebi ürünlerin toplumdan, toplumsal işleyişten ve toplumsal hafızadan yani tarihten bağımsız olarak yazılması mümkün değildir.

Geçmişte yaşanan herhangi bir olay ya da durumla ilintili olarak yazılan edebi bir ürünün tarih bilimiyle ilişki içerisinde olması, onun yöntem ve metotlarına başvurması; o edebi yaratıyı tarihsel bir metne çevirmemektir. Çünkü “tarih bilimi veya tarihçi, genelde insanlığın, özelde toplumların geçmişte karşı karşıya kaldığı önemli olayları ayrıntısına girmeden konu edinir(ken)” (Erol, 2012: 68) edebiyat bilimi daha çok tarih biliminin ilgi alanına girmeyen olay, durum ve şahıslarla ilgilenir. Ayrıca edebiyat ile tarih biliminin gerçekliğe bakış açılarının tamamen farklı olması, bu iki disiplini birbirinden kesin olarak ayırmaktadır. Tarih bilimi, nesnel gerçekliğe ulaşmayı amaçlarken güzellik duygusu uyandırmayı ve estetik bir zevk vermeyi amaç edinen edebiyat ise kurmaca bir gerçeklik anlayışına sahiptir.

Edebiyat-tarih ilişkisini örneklemesi bakımından destan ve efsane gibi sözlü anlatılardan başka; başta tarihî roman ve hikâye olmak üzere şiir, tiyatro, biyografi, otobiyografi, monografi ve portre gibi tarihî devir ya da hadiseleri ele alan edebiyat ürünleri de bu alanın kapsamına alınabilir. Nitekim pek çok sanatçının yaşadığı devrin önemli olaylarından uzak kalmayarak bu olayları bir sanatçı duyarlılığıyla tarihe ayna tutacak şekilde aktardıkları görülmektedir. Örneğin Namık Kemal’in 16. yüzyıl Osmanlı-İran savaşlarını *Cezmi*’de konu edinmesi, Ahmet Mithat Efendi’nin Yeniçeri Ocağı’nın bozulma ve kaldırılma sürecini *Yeniçeriler*, *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul’da Neler Olmuş* ve *Hüseyin Fellâh* adlı eserlerinde işlemesi, Halit Ziya Uşaklıgil’in II. Abdülhamid ve idaresine dair olumsuzlukları *Nesli Ahîr* adlı eserinde ele alması, Feridun Fazıl Tülbentçi’nin Osmanlı Beyliği’nin kuruluş sürecini *Osmanoğulları* isimli eserinde anlatması bu duruma

verilebilecek sadece birkaç örnektir. Bu örneklerin dışında yüzlerce eserden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda konusunu tarihten alan; tarihi bir olay, durum ya da kişiyi anlatan Abdullah Ziya Kozanoğlu, Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, Reşat Ekrem Koçu, Ahmet Refik Altınay, M Turhan Tan, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Nihal Atsız, Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Peyami Safa, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Yavuz Bahadıroğlu, Mahmut Yesari, Cahit Uçuk, Sevinç Çokum, Samim Kocagöz, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel, İhsan Oktay Anar, Selim İleri gibi çok sayıda sanatçının varlığı edebiyat ve tarihin ne denli iç içe olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Sonuç

Bilim çevrelerince beşeri bilimler, sosyal bilimler, doğa bilimleri, formal bilimleri, mesleki ve uygulamalı bilimler şeklinde tasnif edilen bilimlerin durağan bir yapıda olmamasını, sürekli ilerleyerek kendine yeni çalışma alanları açmasını bilimin devamlılık ilkesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Ancak günümüz insanının tek bir kaynaktan alınan bilgiyle yetinmemesinin daha çok kaynağın işe koşulduğu, daha çok disiplin tarafından kanıtlanmış bilgiye yönelmesinin de bilimsel gelişmelerin devamlılığına katkı sağladığı söylenebilir. Nitekim on dokuzuncu yüzyıldan bu yana gerek modernizmin ayırıştırıcı etkisinin kırılması gerekse de postmodern anlayışın yaygınlık kazanarak tüm bilgi kaynaklarının tek bir amaç doğrultusunda kullanılabilmesini sağlaması, farklı disiplinlerin birbirinden tam anlamıyla yararlanmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Antik dönemden günümüze kadarki süreç içerisinde gelişen ve gittikçe önem kazanan disiplinlerarası anlayış, pek çok alanda olduğu gibi edebiyatta da kendini göstermiştir. Özellikle metinlerin çözümlemesi ve tahlil edilmesinde, edebi söylem analizinde, görsel metodolojiler ve biyografik yorumlamalarda edebiyat bilimine destekleyici perspektifler sunan diğer komşu disiplinler, edebi faaliyetlerin bilimsel ölçülerde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Zira Edebi bir metnin anlaşılmasının veya yorumlanmasının ne kadar zor bir iş olduğu düşünüldüğünde; tarih, sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi farklı bilim dallarının bilimsel imkânlarının kullanılabilmesi edebiyatın diğer komşu alanlarla ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır.

Edebi eserlerin temel özelliği olarak karşımıza çıkan kurgusalılık ve hayal gücü, edebiyatın diğer alanlardan önemli ölçüde ayrılmasına neden olsa da edebiyatın insanla yani hayatla olan ilişkisi edebiyatı diğer disiplinler arasında önemli bir konuma çıkarır. Nitekim diğer bilim alanların uğraşlarına bakıldığında psikolojinin insan davranışlarını incelediği, tarih biliminin insanlığın yaşadıklarını kayıt altına tuttuğu, sosyolojinin insanlar tarafından kurulan toplumu ele aldığı ve felsefenin de insan düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu özelliklerinden ötürü neredeyse tüm bilimsel alanların insan odaklı olması veya insanı konu edinmesi edebiyatın diğer bilim alanlarıyla büyük bir kesişim alanına sahip olmasını sağlamaktadır. Ayrıca her disiplinin kendine özgü yöntemlerle ulaştığı sonuçları edebiyatın tabii malzemesi olan dil

aracılığıyla ortaya koyması edebiyatın diğer bilimlerle ilişkisinin tek taraflı olmadığını, diğer bilimlerin de edebiyatın ifade olanaklarından yararlandığının önemli bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

1. Akdoğan, Bayram (2001). "Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlâk", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XLII, S.1, s. 213-245.
2. Aksun, Türker (2012). "Seküler Hümanizm ve Etik Anlavısı". Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
3. Arslan, Mahmut (1986). "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, ss.23-50.
4. Ayata, Yunus – Tonga, Necati (2008). "Psikoloji Roman, Romana Yansıyan ve Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri Üzerine Bir İnceleme", İlmî Araştırmalar, S.25, s.7-28.
5. Aydın, Ertuğrul (2009). "Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler", Turkish Studies, Volume 4 /1-I Winter, s. 359-369
6. Can, Ahmet Vecdi- Karabınar, Selahattin- Küçüker, Metahan (2012). " Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Bevitler ve Güncel Yorumu" Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 2, s. 68-100.
7. Can, Bilal – Özbay, Fatih (2014). "Edebiyata Sosyolojik Bakmak: Mustafa Kutlu'nun 'Uzun Hikâye' adlı Eserindeki Anlamlar ve İdeolojik Yansımalar", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 39, s. 61-72
8. Cemiloğlu, Mustafa (2003). *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
9. Cevizci, Ahmet (2014). *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
10. Cevizci, Ahmet; Felsefe Ansiklopedisi, cilt 1, İstanbul, Etik Yayınları, 2003.
11. Celikkol, Suat (2010). "Farabi'de Ahlak ve Ahlak Eğitimi", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
12. Cetisli, İsmail (2010). "Edebiyat-Felsefe İlişkisi Üzerine", *Bizim Külliye*, S. 46, s. 29-35.
13. Emre, İsmet (2009). "Yeni Türk edebiyatının Psikoloji Kaynakları", Turkish Studies, Volume 4 /1-I Winter, Page: 319-355.
14. Erkal, E. Mustafa (1987). *Sosyoloji/Toplum Bilimi*, Filiz Kitabevi, İstanbul
15. Erol, Kemal (2012). "Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı", Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, C.1, S.2, s.59-70.
16. Gündoğan, Ali Osman (2010). "Ali Osman Gündoğan ile Felsefe ve Edebiyat İlişkisi Üzerine", (Söyleşiyi Yapan: Vefa Taşdelen), *Bizim Külliye*, S. 46, s.10-15.
17. Güner, Mustafa (2012). "Eric Fromm'un Ahlak Anlavısı", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
18. Karaağac, Osman (2013). "Bir Din Felsefesi Problemi Olarak İbn Arabî'de Ahlak", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
19. Kırtıl, Gonca (2012). "Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y.5, S. 10, s. 291-312

20. Öktem, Altav (2010). "Felsefe-Edebiyat Etkileşimi: Felsefi Roman", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi S. 50/1, s. 1-17.
21. Özlem, Doğan; Etik "Ahlak Felsefesi", İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2004.
22. R. Wellek - A. Warren (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
23. Safa, Peyami (1991). *Yalnızız*, Ötügen Yayınları, İstanbul.
24. Solak, Ömer (2014). *Edebiyat Biliminin Disiplinerarası İmkânları*, Pegem/Akademi Yayınları, Ankara.
25. Şişman, Mehmet; Öğretmenliğe Giriş, Ankara, Pegama Yayıncılık, 2000.
26. Tarlan, Ali Nihad (1981). *Edebiyat Meseleleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
27. Tasdelen, Vefa (2010). "Edebiyatın Varoluşsal Boyutu", *Bizim Külliye*, S.46, s. 15-26.
28. Tolstov, Lev Nikolayeviç (1992). "*Sanat Nedir?*", (çev. Buradan Dural), Şûle Yayınları, İstanbul.
29. Tural, Sadık Kemal (1993). *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdâd Yayınları, Ankara.
30. Ülken, Hilmi Ziya; Ahlâk, İstanbul, Ülken Yayınları, 2. Baskı, 2001.
31. Vagıfkızı, Gatibe (2014). "Etno-Kültüroloji Değerler Kodeksi Olarak: Edip Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık Eseri". Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 26-28 Mayıs 2014, ss.399-405, Eskişehir.
32. Yazıcı, Hasan (2009). "Edebiyat Sosyolojisine Toplu Bir Bakış Sosyolojinin Tanımı ve Diğer İlimlerle İlişkisi", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.39, s.41-52.
33. Yetişkin, Hülya (2012). "Felsefe Edebiyat İlişkisinin Değeri", *Kaygı*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.18, s.71-79.

